Latvijas Universitāte
Valsts Pārresoru koordinācijas centrs

PĀRSKATS PAR PĒTĪJUMU

Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu - vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte:

2022. gada un 2004. gada pētījumu rezultātu salīdzinājums

Laura Pirsko, Sandra Sebre, Anda Upmane

Rīga, 2022

SATURS

ANOTĀCIJA 2

1. IEVADS 5

2. METODIKAS RAKSTUROJUMS 10

3. PĒTĪJUMA DALĪBNIEKU RAKSTUROJUMS 17

4. APTAUJĀTO VIEDOKLIS PAR BĒRNU SKAITU ĢIMENĒ 27

5. UZSKATI PAR BĒRNIEM 35

6. UZSKATI PAR LAULĪBU 46

7. VĒRTĪBAS SAISTĪBĀ AR ĢIMENI UN BĒRNIEM 56

8. BĒRNU NORĀDĪTĀ ATTIEKSME ĢIMENĒ: POZITĪVAS BĒRNU-VECĀKU ATTIECĪBAS 66

9. VARDARBĪGA VECĀKU RĪCĪBA 76

10. PIEAUGUŠO VARDARBĪBAS PIEREDZE BĒRNĪBĀ 108

GALVENIE SECINĀJUMI 115

IETEIKUMI: 119

IZMANTOTĀ LITERATŪRA 124

ANOTĀCIJA

Šī pētījuma mērķis bija salīdzināt 2004. gadā veiktā pētījuma (Sebre, S., Ļebedeva, L., & Trapenciere, I. (2004). "Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte", ANO Bērnu fonda UNICEF, Latvijas biroja, atbalstīts un publicēts ziņojums) rezultātus ar 2022. gada datiem, kas iegūti, izmantojot tās pašas pētījuma metodes. Pētījuma virsmērķis ir uz empīrisku pētījumu pamata izdarīt secinājumus un sniegt ieteikumus, kas var dot ieguldījumu valsts politikas attīstīšanā par demogrāfijas jautājumiem, īpaši tautas ataudzes vadlīniju veidošanā. Abos pētījumu posmos tika analizēti Latvijas studentu un jauno pieaugušo uzskati par bērniem un vēlamo bērnu skaitu ģimenē, kā arī dažādi apstākļi, kas veicina vai ierobežo vēlmi stāties reģistrētā laulībā, radīt un audzināt bērnus. Šajā 2022. gada pētījumā arī 12. klases jaunieši atbildēja uz šiem jautājumiem. Paralēli tika analizēts, kā 5. un 9. klases skolēni vērtē savas attiecības ģimenē un kādi aspekti veicina pozitīvas bērnu un vecāku attiecības, iepretim vardarbīgām vai nevēlamām attiecībām.

Pētījumā 2022. gadā piedalījās 2297 pētījuma dalībnieki, kas ir par 327 vairāk kā piedalījās pētījumā 2004. gadā. Šī gada pētījuma izlasē piedalījās 288 piektās klases audzēkņi, 277 devītās klases audzēkņi, 259 divpadsmitās klases audzēkņi, 359 piektās un devītās klases audzēkņu vecāki, 255 pirmsskolas bērnu vecāki, 234 pieaugušie bez bērniem un 298 augstskolu studenti. Tika veiktas padziļinātas intervijas ar 18 pieaugušajiem, deviņiem pāriem, kuri bija gan ar, gan bez bērniem, gan laulāti, gan nelaulāti.

Pētījuma dalībnieki 2022. gadā aizpildīja to pašu aptauju komplektu kā 2004. gadā: jaunieši un pieaugušie atbildēja uz jautājumiem par vēlamo bērnu skaitu ģimenē, aizpildīja ‘’Uzskati par laulību’’ aptauju, Bērna radīšanas motīvu aptauju, Bērnības traumas aptauju, Traumas simptomu aptauju un Konflikta taktikas skalu; piektās un devītās klases skolēni aizpildīja Bērnības traumas aptauju (kurā tiek uzdoti jautājumi gan par pozitīvām bērnu un vecāku attiecībām, gan par potenciāli vardarbīgu attieksmi ģimenē) un Traumas simptomu aptauju.

Kā primāri svarīgs jautājums datu analīzei bija vēlamais bērnu skaits optimālos apstākļos (ja būtu labs finansiālais stāvoklis, labas bērna uzraudzības iespējas), jo ir radikāli mainījusies ģeopolitiskā situācija. Datu analīzes rezultāti uzrādīja, ka 2022. gadā sievietes bez bērniem un studentes vidēji vēlētos mazāk bērnus – 2,1 salīdzinot ar to, ko 2004. gadā uzrādīja kā vēlamo bērnu skaitu – 2,5. Savukārt sievietes, kam jau ir bērni pirmsskolas vecumā vai skolas vecumā, līdzīgi kā 2004. gadā uzrādīja, ka optimālos apstākļos vēlētos 3 bērnu ģimeni. Arī vīriešu izlasē rezultāti nebija atšķirīgi 2022. gadā, optimālos apstākļos gan tad, gan tagad vīrieši vēlētos starp divu vai trīs bērnu ģimeni. Ap 10% respondentu arī optimālos apstākļos bērnus nevēlētos un vēl 10% vēlētos vienu bērnu. Relatīvi neliels pētījuma dalībnieku skaits norādīja, ka vēlētos četru, piecu vai vairāk bērnu ģimenes. Apskatot vēlamo bērnu skaitu saistībā ar attiecībām ģimenē bērnībā, var secināt, ka bērnībā pārciesta vardarbība var potenciāli ietekmēt arī indivīda vēlmi veidot ģimeni un radīt bērnus. Kopumā 2022. gada pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka vēlama būtu divu vai trīs bērnu ģimene un lielākas ģimenes vēlas tie respondenti, kam bērni jau ir un kas paši ir auguši lielākās ģimenēs.

Otrs svarīgs faktors, kas tika salīdzināts, bija bērnu radīšanas motīvi. Vairāki motīvi tika līdzīgi nozīmīgi novērtēti gan 2004. gan 2022. gadā: “Dzemdējot sieviete rada jaunu dzīvību”; “Es vēlos piedzīvot sava bērnu izaugsmi”; “Vecāki sniedz mīlestību bērnam un bērns sniedz mīlestību vecākiem”; “Bērns ir manas dzimtas turpinājums”. Tomēr 2022. gadā kā būtiski mazāk nozīmīgi ir novērtēti bērnu radīšanas motīvi: “Bērns piešķir manai dzīvei patiesu jēgu” un “Bērns rada sajūtu, ka man ir īsta ģimene”. Savukārt, nozīmīgāks ir kļuvis bērna radīšanas motīvs, kas saistīts ar apkārtējās vides drošību.

Treškārt, salīdzinājums tika veikts laulībā stāšanās motīviem. Līdzīgi nozīmīgi abos pētījumos respondenti novērtēja šādus laulībā stāšanās motīvus: “Laulība ir vēlama, lai… apliecinātu uzticību viens otram”, kā arī “Laulība ir vēlama, lai…radītu stabilitāti’’. Savukārt motīvs “Laulība ir vēlama, lai…veidotu ģimeni, lai būtu bērni” 2022. gadā tika vērtēts nozīmīgi zemāk kā 2004. gadā. Līdzīgi mazāk nozīmīgs motīvs veidot laulību bija

arī “Laulība ir vēlama, lai…būtu Dieva svētība”. Izteikti augstāk 2022. gadā tika novērtēts laulību motīvs “Laulība ir vēlama, lai…juridiski nokārtotu īpašumu jautājumus”.

Ceturtkārt, tika salīdzinātas un ranžētas nozīmīgākās vērtības. Salīdzinot visu pieaugušo vērtības pēc ranžējuma 2004. un 2022. gadā, abos mērījumos kā svarīgākās vērtības ir ‘’ģimenes drošība’’ un ‘’veselība’’, šo vērtību nozīmība nav mainījusies pēdējo 18 gadu laikā. Būtiskākās izmaiņas ir notikušas vērtības ‘’bērni un ģimene’’ ranžējumā. Ja 2004. gadā tā bija trešā nozīmīgākā vērtība, tad 2022. gadā tā ir noslīdējusi uz 22. vietu. Savukārt 2022. gadā trešo vietu vērtību rangā ieņem ‘’miers pasaulē’’, kas 2004. gadā bija daudz mazāk nozīmīga vērtība. Un līdzīgi vērtība ‘’valsts drošība’’ no 24. vietas ir pacēlusies uz 9. vietu 2022. gadā. Drošības vērtību prioritātes pieaugums vistiešākajā veidā ir saistāms ar karadarbību Ukrainā un ar to saistīto trauksmi un bailēm.

Piektkārt, pievērsāmies pozitīvām bērnu un vecāku attiecībām ģimenē un vardarbīgai rīcībai. Pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka 2022. gadā aptuveni divas trešdaļas bērnu uzrāda pozitīvas attiecības ģimenē un attieksmi pret sevi un viena trešdaļa no visiem bērniem ikdienā piedzīvo ļoti labas, emocionāli siltas un atbalstošas attiecības ģimenē. Tomēr, salīdzinot ar 2004. gadā iegūtajiem rādītājiem, 2022. gadā bērni mazāk pozitīvi novērtē savas attiecības ar vecākiem. 2022. gadā iegūtajos datos gan 5., gan 9. klases skolēni procentuāli biežāk uzrāda visu veidu vardarbību, salīdzinot ar 2004. gada datiem, kā īpaša riska grupa tika konstatētas pusaudžu vecuma meitenes, kuras uzrādīja gan augstākus vardarbības rādītājus, gan mazāk pozitīvu attieksmi pret sevi ģimenē. Šie pētījuma rezultāti tiek analizēti un interpretēti, ņemot vērā, ka kopš 2004. gada valsts un nevalstiskās organizācijas ir izstrādājušas un realizējušas vairākas nozīmīgas pret vardarbību vērstas programmas, kas palīdz bērniem un pusaudžiem atpazīt un apzināt dažādas vardarbības formas un izpausmes, līdz ar to, bērni un pusaudži 2022. gadā ir vairāk spējīgi atpazīt vardarbības pazīmes un tās atzīmēt, ja par tām jautā aptaujā.

1. IEVADS

Iniciatīva veikt pētījumu ar mērķi salīdzināt 2004. gadā veiktā pētījuma “Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu – vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte” rezultātus ar 2022. gada datiem, kas iegūti, izmantojot tās pašas pētījuma metodes, pieder ekspertu sadarbības platformas “Demogrāfisko lietu centrs” vadītājam un Ministru prezidenta padomniekam demogrāfijas jautājumos Imantam Parādniekam. Pētījuma pasūtītājs un finansētājs ir Valsts Pārresoru koordinācijas centrs. Pētījuma virsmērķis bija uz empīrisku pētījumu pamata izdarīt secinājumus un sniegt ieteikumus, kas var dot ieguldījumu valsts politikas attīstīšanā par demogrāfijas jautājumiem, īpaši tautas ataudzes vadlīniju veidošanā.

Gan 2004. gadā, gan 2022. gadā pētījuma projektu vadīja Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes (LU PPMF) Psiholoģijas nodaļas pētnieces, profesore Sandra Sebre, PhD un docente Laura Pirsko, dr.psych. šī pētījuma ziņojuma līdzautore 2022. gadā ir LU PPMF Psiholoģijas nodaļas docente Anda Upmane, dr.psych.

Pētījuma datu vākšanā, datu analīzē un interpretācijā ir piedalījušies LU PPMF Psiholoģijas bakalaura un profesionālā maģistra programmu studenti un maģistra programmas absolventi, tostarp psiholoģijas maģistri Elīna Sondora, Gita Zomerfelde, Jekaterīna Kalēja un Laila Lapa, kā arī Sanda Žukovska .

Salīdzinot politisko un ekonomisko situāciju Latvijā 2022. un 2004 gadā, kad tika veikts sākotnējais pētījums, var secināt, ka tajā laikā Latvijā bija salīdzinoši stabila situācija ārpolitikas ziņā, valsts 2004. gadā pievienojās NATO un Eiropas Savienībai. Arī ekonomiskā ziņā bija vērojama izaugsme, Latvijas iekšzemes kopprodukta (IKP) pieaugums tika vērtēts kā augstiem attīstības tempiem atbilstošs.

No 2004. gada ģeopolitiskā, politiskā un ekonomiskā situācija Latvijā ir krasi mainījusies un kopš 2020. gada ziemas Latvijas iedzīvotāji, līdzīgi kā citi Eiropā un visā pasaulē, ir piedzīvojuši ļoti nozīmīgus satricinājumus.

Kopš 2020. gada sākuma, kad pasaulē sāka arvien straujāk izplatīties COVID-19 vīruss, tas radikāli ietekmēja sabiedrības veselību, mirstību un ikdienas dzīvi daudzās pasaules valstīs, arī Latvijā. COVID-19 pandēmija un tās radītie ierobežojumi, attālinātas mācības un darbs radīja lielus izaicinājumus Latvijas sabiedrībai un valsts ekonomikai. Pirmo reizi pēdējos trīs gados 2022. gada rudenī skolēni ir sākuši regulāri apmeklēt skolu klātienē, un vairums strādājošo ir vismaz daļēji atsākuši darbu klātienē. Šādas radikālas izmaiņas indivīdu un ģimeņu ikdienas dzīves organizēšanā ir ietekmējušas arī savstarpējās attiecības ģimenēs, bērnu un vecāku mijiedarbību, mentālo veselību un citus būtiskus ikdienas dzīves aspektus.

Pētījumu metaanalīze (Xiong et.al., 2020) uzrāda , ka COVID-19 pandēmijas laikā ir būtiski pieauguši trauksmes, depresijas, pēctraumas stresa traucējumu un psiholoģiskā distresa rādītāji daudzās pasaules valstīs. Interpretējot 2022. gada pētījuma rezultātus, pētījuma autori ir ņēmuši vērā, ka visi pētījuma dalībnieki ir piedzīvojuši COVID-19 ikdienas dzīves ierobežojumus un pandēmijas izraisīto psiholoģisko stresu ģimenēs un sabiedrībā kopumā.

Laikā, kad pasaule sāka nedaudz atgūties no pandēmijas un tās radītajām sekām fiziski un emocionāli, jauns satricinājums bija Krievijas iebrukums Ukrainā 2022. gada 24. februārī. Tas ir ietekmējis visas pasaules drošību un radījis nepieciešamību pievērsties Austrumeiropas un arī Baltijas valstu aizsardzības sistēmām, kā arī rūpēties par psiholoģiskās drošības izjūtu sabiedrībā. Krievijas uzbrukums Ukrainai ar teroristisku, nežēlīgu rīcību pret Ukrainas civiliedzīvotājiem ir veicinājis lielu patvēruma meklētāju plūsmu uz Eiropas valstīm, tostarp arī Latviju. Daudzas ģimenes ir uzņēmušas Ukrainas kara bēgļus savās mājsaimniecībās. Par šiem ģeopolitiskajiem notikumiem daudz tiek runāts un rakstīts informatīvajā telpā, un šī ir situācija par ko nespēj nedomāt Latvijas iedzīvotāji 2022. gadā.

Gan pandēmijas izraisītās sociālās un psiholoģiskās grūtības, gan karadarbības izraisītā nedrošības izjūta ir būtiski faktori, kas tiek ņemti vērā, analizējot 2022. gada pētījuma rezultātus un salīdzinot tos ar 2004. gada pētījuma rezultātiem, kad šādu milzīgu satricinājumu sabiedrībā nebija.

Lai arī 2004. gads un 2022. gads Latvijā ir tik ļoti atšķirīgs minēto pandēmijas un karadarbības procesu dēļ, ir redzamas zināmas līdzības sociāli demogrāfiskā ziņā, īpaši apskatot pētījuma fokusā esošos jautājumus par bērnu skaitu ģimenē un laulību.

Pēc Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes datiem (https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji) , dzimstības vispārīgais koeficients Latvijā 2004. gadā bija 9,1, kam sekoja pieaugums 2008. gadā un atkal kritums 2010. gadā, pieaugums 2016. gadā, un kopš 2020. gada atkal ir kritums līdz 9,2, sasniedzot gandrīz to pašu robežu, kas bija 2004. gadā (stat.gov.lv). Jāatzīmē, ka Eiropas savienībā arī vidēji šis rādītājs 2021. gadā bija 9,1. Tātad, laikā, kad tika veikti abi pētījumi, dzimstības rādītāji ir vērtējama kā vienlīdz zemi. Tomēr, ja vērtē pēc summārā dzimstības koeficienta, kam normālai paaudžu nomaiņai būtu jābūt 2,1-2,2, tad 2004. gadā tas bija kritiski zems – 1,29, bet 2021. gadā tas ir pieaudzis līdz 1,57.

Kopš 2004. gada ir visai nemainīgs vidējais bērnu skaits Latvijā – 1,5-1,6 bērni.

Vienlaikus gan Latvijā, gan Eiropā un citur pasaulē ir novērojama tendence pieaugt mātes vidējam vecumam brīdī, kad piedzimst pirmais bērns. Kopš 2000. gada, kad pirmais bērns sievietei dzima vidēji 24 gados, 2021. gadā šis rādītājs ir pieaudzis līdz 27,8 gadiem. Sievietes daudzās pasaules valstīs izvēlas radīt bērnus arvien vēlākā vecumā, Latvijā 2021. gadā vidējais jaundzimušo mātes vecums bija 30,2 gadi.

Pozitīvi ir tas, ka pēdējos 10 gados vērojama tendence pieaugt laulībā dzimušo bērnu īpatsvaram, 2021. gadā 62,4 % jeb 10 872 bērnu piedzima ģimenēs, kas bija oficiāli reģistrējušas laulību, kas ir būtisks pieaugums no 2011. gada, kad laulībā dzimušo bērnu īpatsvars bija tikai 55,4 %.

Arī noslēgto laulību skaits kopš 2004. gada, kad tas bija 4,6 uz 1000 iedzīvotājiem, ir pieaudzis līdz 6,0 uz 1000 iedzīvotājiem 2021. gadā. Bet vērojams arī, ka pirmās laulības tiek slēgtas arvien lielākā vecumā, sievietēm tie ir 31,2 gadi, vīriešiem 33,3, kopš 1995. gada šis vecums ir pieaudzis par 9 gadiem.

Savukārt šķirto laulību dinamika pēdējos 20 gados ir bijusi visai mainīga un šobrīd ir līdzīga tai, kāda tā bija 2004. gadā – 2,5 laulības uz 1000 iedzīvotājiem tiek šķirtas un šobrīd 56,9% no šķirtajām ģimenēm ir nepilngadīgi bērni.

Pētījuma mērķi

Pētījuma **virsmērķis 2022. gadā** bija atkārtot 2004. gada pētījumu "Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte", lai konstatētu līdzības un atšķirības no 2004. gadā ievāktajiem datiem, kā arī uz empīrisku pētījumu pamata izdarīt secinājumus un sniegt ieteikumus, kas var dot ieguldījumu valsts politikas attīstīšanā par demogrāfijas jautājumiem, īpaši tautas ataudzes vadlīniju veidošanā.

Pirmais mērķis bija noskaidrot Latvijas jauniešu, studentu un jauno pieaugušo uzskatus par bērniem un vēlamo bērnu skaitu ģimenē, kā arī noskaidrot sociālos, ekonomiskos un psiholoģiskos aspektus, kas veicina vai ierobežo Latvijas jauno pāru vēlmi stāties reģistrētā laulībā, radīt un audzināt bērnus.

Otrais mērķis bija noskaidrot sociālos, ekonomiskos un psiholoģiskos aspektus, kas veicina pozitīvas bērnu-vecāku attiecības, iepretim vardarbīgām vai nevēlamām attiecībām, un arī noskaidrot šo attiecību socioemocionālās sekas.

Trešais pētījuma mērķis - balstoties uz 2004. gada pētījuma rezultātu analīzi, pilnveidot 2022. gada pētījumu, iekļaujot papildus jautājumus par specifiskiem dzīves aspektiem (priekšnosacījumiem), lai vecāki pieņemtu lēmumu par bērnu ienākšanu ģimenē, neatliekot lēmuma pieņemšanu uz vēlāku laiku.

Pētījuma uzdevumi

1. Veikt 2004. gada pētījuma padziļinātu analīzi, lai konstatētu un identificētu iepriekšējā pētījuma aspektus, ar kuriem papildināms 2022. gada pētījums.
2. Veikt padziļinātu analīzi par šī brīža situāciju valstī saistībā ar laulību, dzimstību un bērnu-vecāku attiecību jautājumiem, iepazīstoties ar neseniem, aktuāliem pētījumiem, kas ir veikti Latvijā, kaimiņvalstīs vai citur pasaulē.
3. Veikt padziļinātās intervijas saskaņā ar iepriekš (2004. gadā) veiktā pētījuma metodoloģiju, nepieciešamības gadījumā to koriģējot un saskaņojot ar Pasūtītāju.

Veikt padziļināto interviju saturisko analīzi un salīdzināt rezultātus ar 2004. gada interviju rezultātiem.

4. Papildināt 2022. gada pētījuma anketas ar papildus jautājumiem, it īpaši par iemesliem, kas veicina vai kavē Latvijas jauniešu un jauno pieaugušo vēlmi veidot ģimeni, stāties laulībā un radīt bērnus.
5. Komunicēt un saskaņot ar pirmsskolu un vispārizglītojošo skolu vadītājiem, lai nodrošinātu pieejamību 5. klases, 9. klases un 12. klases audzēkņiem un šo bērnu vecākiem, uzrunāt augstskolas, nodrošinot pieejamību studentiem.
6. Veikt kvantitatīvo aptauju, datu vākšanu, datu analīzi, īpaši pievēršot specifisku vērību katrai vecuma grupai. Veikt padziļinātu statistiskās analīzes salīdzinājumu starp 2004. gadā un 2022. gada ievāktajiem datiem.
7. Izstrādāt plašu un padziļinātu pētījuma gala ziņojumu ar secinājumiem.
8. Prezentēt datus preses konferencē un citos piemērotos forumos

2. METODIKAS RAKSTUROJUMS

Pētījums 2022. gadā tika organizēts divos posmos. Katrā posmā izmantota atšķirīga metodiskā pieeja. Pirmajā aptaujas posmā izmantota kvalitatīvā metode, otrajā - kvantitatīvā.

1. Pirmais posms: Padziļinātās intervijas.

Tika veiktas padziļinātās intervijas ar 18 pieaugušajiem (9 pāriem) :

4 sievietes un 4 vīrieši (21 -35 g.v.) bez bērniem, laulāti

2 sievietes un 2 vīrieši (30 – 45 g.v.) bez bērniem, nav laulāti

2 sievietes un 2 vīrieši (37 – 40 g.v.) viens vai divi bērni, nav laulāti

1 sieviete un 1 vīrietis (38 – 39 g.v.), 3 bērni, laulāti

Intervijām tika izvēlēti respondenti no dažādām socioekonomiskajām grupām, ar dažādiem dzīves apstākļiem un atšķirīgu ienākumu līmeni. Intervijas notika pēc vienošanās vai nu respondentu dzīvesvietā, darbavietā vai citā piemērotā vidē, kur nebija traucēkļu.

Visas intervijas ar respondentu atļauju tika ierakstītas un pēc tam pilnībā atšifrētas.

Interviju jautājumi

Šīs bija strukturētas intervijas un tās vadījām pēc iepriekš sagatavotiem jautājumiem, kas sakrita ar 2004. gada pētījuma intervijās uzdotajiem jautājumiem. Respondentiem, kas nav laulājušies, jautājām par viņu izvēli nelaulāties. Indivīdiem bez bērniem jautājām par viņu apsvērumiem neradīt bērnus un par nākotnes plāniem šajā jomā. Visiem respondentiem tika uzdoti jautājumi par viņu iecerēto ģimenes lielumu un par potenciālajiem faktoriem, kas ietekmē šo izvēli, piemēram, finansiāliem aspektiem, karjeras apsvērumiem, valsts atbalstu un bērnu kopšanas iespējām. Otrajā intervijas daļā visiem respondentiem jautājām par viņu attiecībām ar vecākiem bērnībā un par vecāku audzināšanas pieejām. Papildus tika jautāts par respondentu pašreizējiem uzskatiem par audzināšanas metodēm – vai tās ir/būs līdzīgas viņu vecāku audzināšanas pieejām vai

atšķirīgas – un par to, kas ietekmē šo atšķirību. Intervijas beigās respondentiem lūdzām nosaukt trīs viņu vissvarīgākās vērtības.

2. Otrais posms: aptauja. Tāpat kā 2004. gadā tika aptaujāti respondenti šādās grupās:

- skolēni (5., 9., 12.klase),
- skolēnu vecāki (5. un 9. klase),
- pirmsskolas vecuma bērnu vecāki,
- pieaugušie bez bērniem,
- augstskolas studenti.

5. un 9. un 12. klašu skolēnu aptaujas organizēšana

Pētījuma veikšanai visās skolēnu grupās tika uzrunātas vairākas skolas Latvijā, dažādos Latvijas reģionos – Rīgā, Vidzemē, Zemgalē, Kurzemē un Latgalē. Skolu administrācija piekrita pētījuma veikšanai skolas telpās. 5. klašu vecāki deva savu piekrišanu bērnu dalībai pētījumā. Pētījums notika klātienē, klasē, stundas laikā, bet dati tika ievākti ar elektroniskās aptaujas starpniecību, izmantojot viedierīces. Aptauja tika izveidota "Question Pro" vietnē, kuras saiti skolēni saņēma caur skolas iekšējo informācijas apmaiņas sistēmu. Tiem skolēniem, kuriem nebija pieejamas viedierīces, lai aizpildītu elektronisko aptauju, bija iespējams aizpildīt papīra formātā sagatavotas aptaujas anketas. Pirms pētījuma veikšanas respondenti tika iepazīstināti ar pētījuma norisi un informēti par konfidencialitātes, brīvprātības principa ievērošanu un palīdzības meklēšanas iespējām, ja aptaujas jautājumi raisa emocionālas domas, izjūtas un ir nepieciešams emocionāls atbalsts. Aptaujas skolās organizēja pētījuma komandas dalībnieki. Viņi arī atbildēja uz skolēnu jautājumiem par aptaujas tēmu, ja radās kādas neskaidrības.

Skolēnu vecāku aptaujas organizēšana

Datu vākšanas procesā vispirms tika uzrunāti skolu direktori, kuri tika informēti par pētījuma mērķi, saturu un norises gaitu. Pēc skolu direktoru piekrišanas 5. un 9. klašu skolēnu vecākiem ar skolas pārstāvja palīdzību caur izglītības sistēmas platformu e-klase,

tika nosūtīta elektroniska vēstule ar uzaicinājumu par piedalīšanos pētījumā. Kopā ar šo vēstuli vecāki saņēma elektronisku saiti ar aptaujas anketu, kuru viņi varēja aizpildīt, izmantojot savas viedierīces. Aptauju anketas tika izveidotas elektroniskajā datu platformā QuestionPro.com.

Aptaujas organizēšana pirmsskolas vecuma bērnu vecākiem, pieaugušajiem bez bērniem un augstskolu studentiem

Šajās grupās aptauju izplatīšanā tika iesaistīti psiholoģijas studenti, kuri mērķtiecīgi nosūtīja aptaujas elektronisko saiti pie noteiktām grupām piederošiem pieaugušajiem dažādos Latvijas reģionos. Katrai pieaugušo respondentu grupai bija izveidota atsevišķa saite. .Aptaujas aizpildīja studenti no visdažādākajiem studiju virzieniem, augstskolām un studiju programmām. Respondenti aizpildīja aptaujas sev ērtā laikā savās viedierīcēs. Aptauju pildīšana notika pēc brīvprātības principa.

Aptaujā iekļautā informācija

Demogrāfiskā informācija

Pieaugušie pētījuma dalībnieki un 12. klases jaunieši tika lūgti atbildēt uz jautājumiem par viņu demogrāfiskajiem datiem un viedokli par bērnu skaitu ģimenē. Tie ietvēra informāciju par dzimumu, vecumu, izglītību, dzīvesvietu, nodarbinātību un ģimenes lielumu. Pieaugušajiem tika uzdoti vēl papildu jautājumi par to, cik bērnu viņiem ir, cik vēl plāno un cik bērnus vēlētos optimālos apstākļos, ja būtu nodrošinātas labas bērnu uzraudzības iespējas un būtu labi finansiālie apstākļi.

Materiālais stāvoklis

Pētījumā visu grupu respondentiem tika uzdots jautājums: “Kā Jūs novērtētu Jūsu ģimenes materiālo labklājību?” Respondenti varēja izvēlēties sev atbilstošo atbildes variantu: 5= “varam atļauties visu, ko vēlamies; 4 = “esam diezgan pārtikuši”; 3 = “iztiekam vidēji”; 2 = “ir tikai pats nepieciešamākais”; 1 = “trūkst pat nepieciešamākā. Ar

šī jautājuma palīdzību ir iespējams noskaidrot respondentu subjektīvu vērtējumu par saviem dzīves apstākļiem un salīdzināt atbildes dažādās grupās un ar pētījuma datiem 2004. gadā. Jāuzsver, ka atbildes uz šo jautājumu nesniedz objektīvu informāciju par reālo ienākumu līmeni, ko noskaidrot arī nebija pētījuma mērķis.

Uzskati par laulību

Visiem pieaugušajiem respondentiem un 12. klases jauniešiem tika lūgts atbildēt uz tādiem pašiem jautājumiem par laulību, kādus uzdevām arī 2004. gadā.
2004. gadā aptauja tika veidota īpaši šī pētījuma vajadzībām, balstoties uz respondentu minēto intervijās, kā arī studentu atbildēm, kad viņiem uzdeva jautājumu - kādi iemesli būtu stāties vai nestāties laulībā. Aptaujā ir 30 apgalvojumi, no kuriem 15 ir iemesli stāties laulībā (piemēram,'' lai būtu augstāks statuss sabiedrībā'') un 15 iemesli nestāties laulībā (piemēram, ''pēc laulības zūd romantika''). Katrs apgalvojums bija jānovērtē pēc 5 ballu sistēmas, kur 1= "nemaz nepiekrītu; 2 = "daļēji nepiekrītu; 3 = "ne piekrītu, ne nepiekrītu"; 4 = "daļēji piekrītu"; 5 = " pilnīgi piekrītu", tātad, lielāks punktu skaits norāda uz lielāku piekrišanu katram apgalvojumam.

Bērna radīšanas motīvu aptauja

Lai uzzinātu pieaugušo pētījuma respondentu un 12. klašu jauniešu viedokli par bērna radīšanas motīviem, pētījuma vajadzībām tika izveidota "Bērna radīšanas motīvu aptauja", kurā bija 62 apgalvojumi. Šī aptauja iekļāva visbiežāk atzīmētos apgalvojumus no 2004. gada aptaujas "Viedoklis par bērniem ģimenē", kā arī papildus apgalvojumus no Guedesa "Bērna radīšanas motīvu skalas" (Childbearing Motivations Scale; Guedes et al., 2013). Aptauja ietver gan iemeslus, kādēļ indivīdi vēlas radīt bērnus (piemēram, ''bērns ir mūsu mīlestības pierādījums''), gan iemeslus, kādēļ radīt bērnus nevēlas (piemēram, ''bērns ir pārāk liela atbildība''). Atbilžu varianti bija: 1 = "nemaz"; 2 = "daļēji nepiekrītu"; 3 = ne piekrītu, ne nepiekrītu; 4 = "daļēji piekrītu"; 5 = "pilnīgi piekrītu", attiecīgi, lielāks punktu skaits norāda uz lielāku piekrišanu apgalvojumam.

Vērtības

Pieaugušajiem pētījuma respondentiem un 12. klases jauniešiem tika piedāvāts Š.Švarca izstrādātais 56 vērtību saraksts (Schwartz, 1992) un specifiski pētījuma vajadzībām tika pievienota vēl viena vērtība ''ģimene un bērni'', kas ir visbiežāk vērtību pētījumos izmantotā metode pasaulē. Pirmo reizi Latvijā to adaptējis Ivars Austers (2002). Oriģināli šī aptauja paredz noteikt 10 vērtību tipus, taču šī pētījuma vajadzībām apskatījām katru vērtību atsevišķi. Respondentiem katru vērtību bija jānovērtē pēc tās svarīguma viņa dzīvē, kur 1= "mazliet svarīga"; 2 = "gandrīz svarīga"; 3 = "svarīga"; 4 = "vairāk nekā svarīga"; 5= "gandrīz ļoti svarīga"; 6 = "ļoti svarīga"; 7 "ārkārtīgi svarīga". Jo augstāks punktu skaits, jo svarīgāka katra vērtība.

Bērnības vardarbības pieredze

Bērnības vardarbības pieredze tika mērīta visiem pētījuma respondentiem - gan skolēniem, gan pieaugušajiem ar jau 2004. gadā izmantoto un pētījumā adaptēto aptauju, kas tika veidota, balstoties uz D.Bernstīna izstrādāto "Bērnības traumas aptauju" ("Childhood Trauma Questionnaire'', Fink & Bernstein, 1995) un atbilstoši pētījuma vajadzībām papildināta ar Latvijas situācijai specifiskiem jautājumiem. Aptaujā ir 37 apgalvojumi, kur respondentiem jānovērtē savas un vecāku attiecības pagātnē. Aptauja ļauj spriest gan par pozitīvām un atbalstošām vecāku audzināšanas pieejām (piemēram," Ģimenē bija kāds, kuram es varēju izstāstīt savas problēmas"), gan arī par emocionāli vardarbīgām pieejām ("Kāds manā ģimenē mani izsmēja vai pazemoja"), fiziski vardarbīgām pieejām ("Kāds manā ģimenē sita mani tik stipri, ka bija redzami zilumi vai sitiena pēdas"), arī par seksuālu vardarbību – ģimenē vai ārpus tās ("Vecumā līdz 17 gadiem kāds pieaugušais vai kāds vismaz 5 gadus vecāks par mani draudēja ievainot vai apmelot mani, ja es nepiekritīšu seksuālai darbībai ar viņu."). Respondenti katru apgalvojumu novērtēja pēc piecu ballu sistēmas - (1= "nekad"; 2 = "vienu vai divas reizes"; 3 = "dažreiz"; 4 = "bieži"; 5 = "ļoti bieži").

Atbildes uz šiem apgalvojumiem tika analizētas divos veidos.

Pirmkārt, aprēķinājām katra respondenta vidējo viņa atzīmēto vecāku vardarbīgās rīcības biežumu, summējot vidējos rādītājus visās apakšskalās – pozitīvas bērnu - vecāku attiecības, emocionāla vardarbība ģimenē, fiziska vardarbība ģimenē un seksuāla vardarbība ģimenē vai ārpus tās.

Otrkārt, pēc katra vardarbības veida sadalījām respondentus divās grupās - cietuši un nav cietuši no vardarbības.

Ja respondents uzrādīja, ka viņš ir cietis pat "dažreiz" no smagākiem apvainojumiem (piemēram, "Man draudēja, ka mani pametīs"), jeb vismaz "bieži" cietis no salīdzinoši vieglākiem apvainojumiem (piemēram, "Kāds manā ģimenē lika man justies vainīgam"), tad tika uzskatīts, ka respondents ir cietis no emocionālas vardarbības.

Ja respondents uzrādīja, ka viņš ir cietis pat "vienu vai divas reizes" no smagākiem apvainojumiem (piemēram, "Kāds manā ģimenē sita mani tik stipri, ka bija redzami zilumi vai sitiena pēdas"), jeb vismaz "dažreiz" cietis no salīdzinoši vieglākiem apvainojumiem (piemēram, "Kāds manā ģimenē mani sita"), tad tika uzskatīts, ka respondents ir cietis no fiziskas vardarbības.

Ja respondents atbildēja pat "vienu vai divas reizes" par jebkuru no apgalvojumiem, kas norādīja uz seksuālu vardarbību, tad tika uzskatīts, ka viņš vai viņa ir cietuši no seksuālas vardarbības.

Vecāku vardarbīgā uzvedība tagadnē

Šī aptauja tika piedāvāta tikai tām respondentu grupām, kuriem ir bērni, tātad, 12, klases skolēnu, studentu un pieaugušo bez bērniem aptauju komplektā šī aptauja netika iekļauta.

Lai novērtētu, vai vecāki izmanto vardarbīgas audzināšanas pieejas tagadnē, tika izmantota arī 2004. gada pētījumā izmantotā aptauja, kas balstīta uz M.Štrausa (Straus, 1995) izstrādāto Konflikta taktikas skalu ("Conflict Tactics Scale"). Šajā aptaujā ir 22 apgalvojumi par pozitīvām un negatīvām vecāku uzvedības izpausmēm. Vecākiem bija

jāatzīmē, kuras pieejas viņi izmanto situācijās, kad rodas domstarpības starp viņiem un viņu bērnu (piemēram, ’’kliedzu uz viņu’’). Šie novērtējumi tiek summēti divās apakšskalās – emocionālā vardarbība un fiziskā vardarbība.

Emociju aptauja

Lai novērtētu pieaugušo un bērnu emocijas, atbilstoši tika izmantotas Traumas simptomu aptaujas bērnu un pieaugušo versijas ko izstrādājis J.Brīrs (J.Briere, 1995) - Bērnu traumas simptomu aptauja (“Trauma Symptom Checklist for Children”) un Traumas simptomu aptauja (“Trauma Symptom Inventory”) pieaugušajiem. Abas aptaujas ir līdzīgas – un apgalvojumi tiek summēti apakšskalās – depresija (“Es jūtos bēdīgs un nelaimīgs”, dusmas/agresija “Es jūtos dusmīgs”), trauksme (“Es uztraucos”), seksuālās raizes (“Es domāju par seksu, kad nevēlos domāt par to”) u.c. Skolēni atbildēja uz 54 apgalvojumiem, bet pieaugušie atbildēja uz 100 apgalvojumiem. Respondentiem bija jānovērtē šie apgalvojumi pēc 4 ballu sistēmas (0 = “nekad”; 1 = “dažreiz”; 2 = “bieži”; 3 = “gandrīz visu laiku”). Jo mazāk respondenti norāda uz negatīvām emocijām un tās ir mazāk izteiktas, jo vairāk var spriest par respondentu labsajūtu. Tomēr reizēm situācijās, kad respondenti nenorāda uz negatīvām izjūtām, ir iemesls domāt par jūtu noliegšanu, jo ir tikai dabiski un vēlami spēt izjust plašu emociju spektru.

Kvalitatīvā interviju analīze

Intervijas tika analizētas, izmantojot kvalitatīvās pētniecības interviju analīzes metodes – tematiskā satura analīze (kontemtanalīze) un interpretatīvā analīze, kas balstītas uz hermeneitiskajiem interpretēšanas principiem (Cropley, 2002).

Statistiskā datu analīze

Visi pētījuma dati tika apstrādāti statistiskās datu analīzes programmas SPSS (“Statistical Program for the Social Sciences”) 22. versijā. Iegūtie rezultāti tika analizēti, izmantojot Pīrsona vai Spīrmena korelācijas analīzi, dispersiju analīzi , T-kritērija vai U-kritērija analīzi un multiplās regresijas analīzi.

3. PĒTĪJUMA DALĪBNIEKU RAKSTUROJUMS

Respondentu skaits

Pētījumā kopā piedalījās 2297 respondenti, kas ir par 327 vairāk kā pētījumā 2004. gadā.

Lielākoties visās pētāmajās grupās ir izdevies iegūt proporcionāli līdzīgu respondentu skaitu ar 2004. gada pētījumu, izņemot 5. un 9. klases vecāku grupu, kurā respondentu skaits ir nedaudz mazāks. Arī vecuma ziņā visās pētījuma grupās respondenti ir līdzīgi kā bija 2004. gada pētījumā. (skat. 3.1. tabulu).

3.1. tabula. Pētījuma respondentu skaits pa grupām un vecums 2004. un 2022. gada pētījumos.

	2004. gadā		2022. gadā	
	Skaits	Vid.vecums	Skaits	Vid.vecums
5. klases skolēni	288	11,5	317	11,2
9. klases skolēni	277	15,2	447	15,2
12. klases skolēni	259	17,9	333	18,1
5. un 9. klases skolēnu vecāki	359	39,6	133	39,6
Pirmsskolas bērnu vecāki	255	32,0	344	34,0
Pieaugušie bez bērniem	234	28,2	373	30,1
Augstskolu studenti	298	21,1	350	22,4
kopā	**1970**		**2297**	

Respondentu dzimums un tautība

Aptaujāto skolēnu vidū bija 51% meitenes un 49% zēnu, kas precīzi sakrīt ar dzimumu proporciju arī 2004. gada pētījumā.

Pieaugušo vidū sieviešu īpatsvars ir 72%, bet vīrieši ir 27%, 1% respondentu savu dzimumu nevēlējās norādīt vai norādīja citu dzimumu. 2004. gadā sievietes bija 62% un

vīrieši 38%. Šis sadalījums apstiprina psiholoģijas pētījumos bieži novēroto tendenci, ka sievietes aktīvāk izvēlas pildīt piedāvātās aptaujas.

Aptaujas gan skolēnu, gan pieaugušo grupās pārsvarā aizpildīja latviešu tautības respondenti. Latviešu tautību atzīmēja 91% skolēnu un 92% pieaugušo. Krievu tautību norādīja 2% skolēnu un 5% pieaugušo. Kā citas tautības apmēram 4% respondentu norādīja baltkrievu, poļu, igauņu, lietuviešu un arī jauktu latviešu/krievu.

Respondentu dzīves vieta

Lai gūtu pēc iespējas pilnīgāku priekšstatu par situāciju, pētījumā iekļautie skolēni mērķtiecīgi ir izvēlēti no visiem Latvijas novadiem, lielākoties ir pārstāvēta Rīga, Zemgale un Vidzeme. 37% respondentu ir no mazpilsētām un lauku reģioniem (skat. 3.1.attēlu).

3.1. attēls. Aptaujāto 5 . un 9. klases skolēnu sadalījums pa novadiem un rajoniem

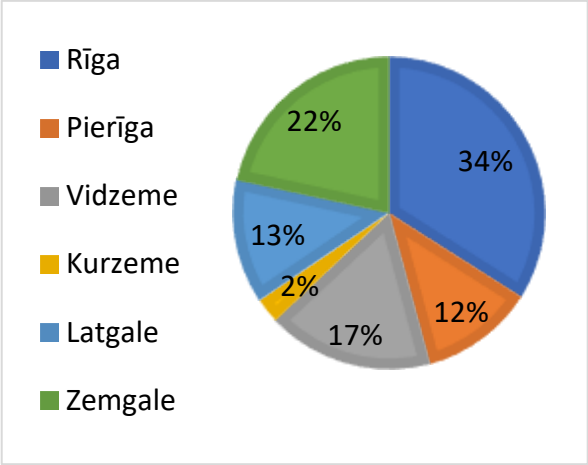

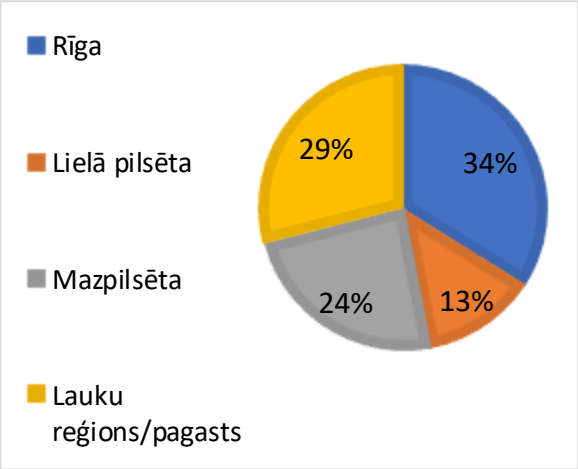

Tāpat arī, lai būtu pārstāvēti visi Latvijas novadi, tika veidota pieaugušo izlase. Lielākā respondentu proporcija ir no Rīgas, pārējie novadi ir līdzīgi pārstāvēti, kā arī līdzīgs ir pilsētās un lauku reģionos dzīvojošo respondentu skaits (skat.3.2.attēlu).

3.2. attēls. Aptaujāto pieaugušo sadalījums pa novadiem un rajoniem

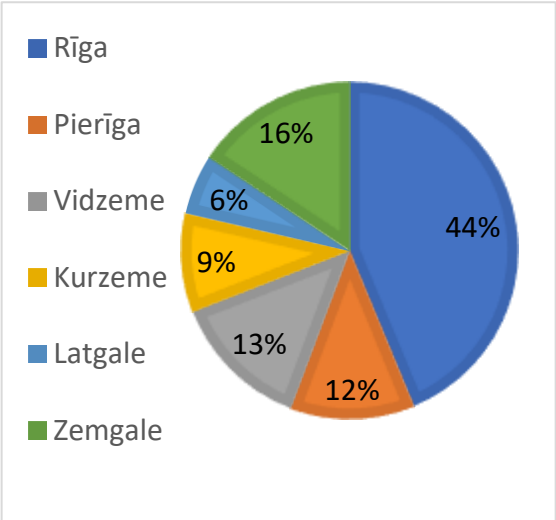

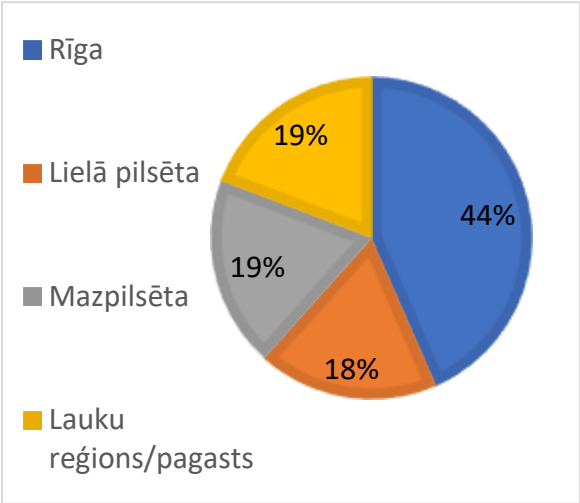

Mājsaimniecības raksturojums

Pēc aptaujāto skolēnu un skolēnu vecāku atbildēm par to, cik cilvēku dzīvo kopā, varam spriest, ka vidējais mājsaimniecības lielums ir 4 cilvēki, kas sakrīt ar rezultātiem arī 2004. gadā. Visbiežāk tiek minēts, ka kopā dzīvo māte, tēvs un divi bērni. Savās atbildēs skolēni ļoti bieži pie ģimenes locekļu raksturojuma piemin arī mājdzīvniekus.

Pēc skolēnu vecāku sniegtajām ziņām vidēji katras mājsaimniecības rīcībā ir 3,55 istabas, kas ir nedaudz vairāk kā bija 2004. gadā norādītās 3,11. Līdzīgi kā iepriekšējā pētījumā skolēni paši norāda daudz lielāku istabu skaitu – 4,1. Iespējams, skolēni vēlētos vairāk istabas vai arī viņi pieskaita vēl kādas telpas, ieskaitot palīgtelpas. Var pieņemt, ka šogad vairāk ģimenes dzīvo privātmājās, kur ir lielāks telpu skaits, tomēr tieši šāds jautājums netika uzdots.

75,5 % skolēnu ir sava istaba un 23,7% atzīmē, ka viņiem ir vismaz savs stūrītis, darba galds. Tikai 0,8 % skolēnu nav pat sava darba galda.

Mājsaimniecību raksturo arī tas, kāds ir ģimenes sastāvs. 2022. gadā redzam, ka 5. un 9. klašu skolēniem proporcija ģimenēm, kur vecāki dzīvo kopā vai šķirti ir ļoti līdzīga kā bija 2004. gadā – 62,8% skolēni dzīvo kopā ar saviem vecākiem, 29,9% skolēnu vecāki nedzīvo kopā un 3% kāds no vecākiem ir miris (skat. 3.2. tabulu). Vidēji par 5% vairāk

bērnu dzīvo šķirtās ģimenēs kā tas bija 2004. gadā. Būtiskas atšķirības ģimenes sastāvā atkarībā no skolēnu dzīvesvietas nav vērojamas, bet redzam, ka Latvijas lielajās pilsētās dzīvojošajiem skolēniem biežāk vecāki dzīvo kopā kā tas ir Rīgā. Savukārt lauku reģionā dzīvojošie skolēni nedaudz biežāk ir saskārušies ar kāda vecāka nāvi kā lielajās pilsētās dzīvojošie.

3.2. tabula. 5. un 9. klašu skolēnu ģimenes stāvoklis (atbilžu procentuālais sadalījums)

	Visi 5./9. klases skolēni	Rīgā dzīvojošie	Lielā pilsēta	Mazpilsēta	Lauku reģions
Vecāki dzīvo kopā	64,8	62,8	70,1	64,3	65,5
Vecāki nedzīvo kopā	29,9	30,9	25,8	31,3	27,7
Kāds no vecākiem ir miris	3	1,9	2,1	3,3	4,5

Līdzīga situācija ir arī 12. klases skolēnu ģimenēs (skat.3.3.tabulu). Kopā dzīvo 61,6% skolēnu vecāku, bet šķīrušies ir 33,6 %. Šķirto ģimeņu proporcija ir nedaudz lielāka kā jaunākajiem skolēniem. Savukārt, apskatot ģimenes situāciju pa reģioniem, redzam ka 42,5% 12. klašu skolēniem, kuri dzīvo Rīgā, vecāki nedzīvo kopā, savukārt lauku rajonos šāda situācija ir tikai 24% ģimeņu. Rīgā arī proporcionāli vairāk 12. klases skolēniem kāds no vecākiem ir miris.

3.3.tabula. 12. klašu skolēnu ģimenes stāvoklis (atbilžu procentuālais sadalījums)

	Visi 12. klases skolēni	Rīgā dzīvojošie	Lielā pilsēta	Mazpilsēta	Lauku reģions
Vecāki dzīvo kopā	61,6	48,3	62,3	62,2	73,6
Vecāki nedzīvo kopā	33,6	42,5	31,1	35,7	24,1
Kāds no vecākiem ir miris	4,2	8,0	4,9	2,0	2,3

67,5% skolēnu norāda, ka viņu tēvs strādā ārpus mājas, 25,9 % tēvu strādā gan mājās, gan ārpus mājas un 6,5% tēvu nestrādā/ir mājās.

Skolēnu mātes ir nodarbinātas salīdzinoši mazāk – ārpus mājas strādā 57.8%, gan mājās, gan ārpus mājas 25.4%, bet 16.8 % nestrādā/ir mājās. Iespējams, daļa nestrādājošo vecāku atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, daļa ir bezdarbnieki un daļai ir amatnieka, lauksaimnieka darbs vai privātais bizness mājās.

Pētījuma kontekstā ir svarīgi atzīmēt, ka apmēram ceturtdaļai bērnu vecāki strādā gan mājās, gan ārpus mājas, kas varētu būt rādītājs tam, ka vecāki, iespējams, strādā attālināti un var nodrošināt lielākas bērnu uzraudzības iespējas.

Ģimenes materiālais stāvoklis

Lai noskaidrotu, kā respondenti vērtē ģimenes materiālo stāvokli, uzdevām jautājumu: ''Kā Jūs novērtētu Jūsu ģimenes materiālo labklājību?" Tika piedāvāti šādi atbilžu varianti: varam atļauties visu, ko vēlamies (5), esam diezgan pārtikuši (4), iztiekam vidēji (3), ir tikai pats nepieciešamākais (2), trūkst pat nepieciešamākā (1).Tātad, jo augstāku skaitli respondenti norādīja, jo labāk viņi vērtē savu materiālo labklājību (skat.3.4. tabulu).

Protams, atbildes uz šo jautājumu neatspoguļo objektīvo situāciju un ienākumu līmeni, bet tāds nebija arī mūsu nolūks, uzdodot šo jautājumu. Būtiskāk ir, kā cilvēks izjūt to materiālo situāciju, kāda ir viņa ģimenē. Jo visdrīzāk tieši tas, kāda ir šī subjektīvā izjūta, arī nosaka viņa apmierinātību ar šo savas dzīves aspektu.

Analizējot ģimenes materiālo stāvokli 5. un 9. klašu skolēnu vērtējumā, redzam, ka 52,2% skolēnu uzskata, ka ir diezgan pārtikuši un 25,7 % ka viņi ģimenē var atļauties visu, ko vēlas . Tas ir ļoti augsts rādītājs, un, lai arī visdrīzāk neatspoguļo reālo situāciju, tomēr ir svarīgi, ka šāda izjūta skolēniem ir un/vai vecāki tādu spēj radīt. Tas var norādīt gan uz skolēnu vēlamo situāciju, gan uz vairākām citām interesantām psiholoģiskām tendencēm skolēnu izpratnē par naudas pieejamību, kas būtu atsevišķa pētījuma temats.

12. klašu skolēni uzrāda nedaudz zemāku materiālās situācijas vērtējumu kā jaunākie skolēni – 72,1% uzskata, ka viņi ģimenē var atļauties visu, ko vēlas un/vai ir diezgan pārtikuši.

5. un 9. klašu skolēnu vecāku vērtējums par ģimenes materiālo situāciju ir zemāks kā skolēniem. Tikai 54% vecāku uzskata, ka var atļauties visu, ko vēlas un/vai ir diezgan pārtikuši Šo rādītāju varētu uzskatīt par objektīvāku situācijas raksturotāju. Visbiežāk vecāki atbild, ka ir diezgan pārtikuši vai iztiek vidēji. Tikai 0,5% skolēnu norādīja, ka viņiem tūkst pat nepieciešamākais, bet vecāki šo atbildes variantu neizvēlējās.

Ja salīdzina vidējos rādītājus, redzam, ka 2022. gadā gan vecāki, gan arī skolēni savas ģimenes materiālo situāciju vērtē statistiski nozīmīgi augstāk kā vērtēja 2004. gadā. Tā ir uzskatāma par pozitīvu tendenci, un var norādīt uz vispārējās materiālās labklājības situācijas uzlabošanos.

3.4. tabula. Vecāku un skolēnu pašnovērtējums par ģimenes materiālo stāvokli (% no atbilžu skaita)

	5./9. klases skolēnu vērtējums (n=764)	5./9. klases skolēnu vecāku vērtējums (n=133)	12. klases skolēnu vērtējums (n=333)
Varam atļauties visu, ko vēlamies	25,7	5,9	16,5
Esam diezgan pārtikuši	52,2	47,9	55,6
Iztiekam vidēji	18,1	42,6	25,2
Ir tikai pats nepieciešamākais	3,5	3,7	2,7
Trūkst pat nepieciešamākais	0,5	0	0
Materiālā stāvokļa vērtējuma vidējais rādītājs 2022. gadā	**3,99**	**3,55**	**3,86**
Materiālā stāvokļa vērtējuma vidējais rādītājs 2004. gadā	**3,68**	**2,88**	**-**

(5= “varam atļauties visu, ko vēlamies; 4 = “esam diezgan pārtikuši”; 3 = “iztiekam vidēji”; 2 = “ir tikai pats nepieciešamākais”; 1 = “trūkst pat nepieciešamākā”)

Tā kā 2004. gadā tika veikts materiālās labklājības vērtējumu salīdzinājums atkarībā no skolēnu dzīvesvietas, līdzīgu salīdzinājum veicām arī 2022. gadā.

Līdzīgi kā iepriekšējā pētījumā, arī šobrīd neredzam nozīmīgas atšķirības tajā, kā savu materiālo situāciju vērtē skolēni no dažāda lieluma apdzīvotām vietām Latvijā (skat. 3.5.tabulu). Lauku reģionos dzīvojošajiem skolēniem ir tendence novērtēt savu materiālo situāciju nedaudz augstāk kā Rīgā dzīvojošajiem.

3.5. tabula . Pilsētās un mazpilsētās/laukos dzīvojošo skolēnu pašnovērtējums par ģimenes materiālo stāvokli 2022. gadā (% no atbilžu skaita)

	5./9. klases skolēnu vērtējums: Rīga	**5./9. klases skolēnu vērtējums: Liela pilsēta**	**5./9. klases skolēnu vērtējums: Mazpilsēta**	**5./9. klases skolēnu vērtējums: Lauku reģions**
Varam atļauties visu, ko vēlamies	22,3	25,8	28,0	27,7
Esam diezgan pārtikuši	52,0	55,7	48,9	53,6
Iztiekam vidēji	22,7	15,5	18,7	13,2
Ir tikai pats nepieciešamākais	3,0	3,1	3,3	4,5
Trūkst pat nepieciešamākais	0	0	1,1	0,9
Materiālā stāvokļa vērtējuma vidējais rādītājs	**3,94**	**4,04**	**3,99**	**4,02**

(5= “varam atļauties visu, ko vēlamies; 4 = “esam diezgan pārtikuši”; 3 = “iztiekam vidēji”; 2 = “ir tikai pats nepieciešamākais”; 1 = “trūkst pat nepieciešamākā”)

Apskatot vecāku atbildes šādā aspektā vidēji vērtējums par savu materiālo situāciju vecākiem, kas dzīvo dažāda lieluma apdzīvotās vietās ir līdzīgs (skat.3.6.tabulu). Mazpilsētās dzīvojošie skolēnu vecāki savu materiālo situāciju vērtē salīdzinoši nedaudz augstāk kā pārējās grupās, tomēr atšķirības starp grupām nav statistiski nozīmīgas.

3.6. tabula . Pilsētās un mazpilsētās/laukos dzīvojošo skolēnu vecāku pašnovērtējums par ģimenes materiālo stāvokli (% no atbilžu skaita)

	5./9. klases skolēnu vecāku vērtējums: Rīga	5./9. klases skolēnu vecāku vērtējums: Liela pilsēta	5./9. klases skolēnu vecāku vērtējums: Mazpilsēta	5./9. klases skolēnu vecāku vērtējums: Lauku reģions
Varam atļauties visu, ko vēlamies	5,2	12,5	5,0	5,5
Esam diezgan pārtikuši	50,5	37,5	60,0	41,8
Iztiekam vidēji	38,1	50,0	35,0	50,9
Ir tikai pats nepieciešamākais	6,2	0	0	1,8
Trūkst pat nepieciešamākais	0	0	0	0
Materiālā stāvokļa vērtējuma vidējais rādītājs	**3,54**	**3,62**	**3,70**	**3,50**

(5= "varam atļauties visu, ko vēlamies; 4 = "esam diezgan pārtikuši"; 3 = "iztiekam vidēji"; 2 = "ir tikai pats nepieciešamākais"; 1 = "trūkst pat nepieciešamākā")

Respondentu izglītības līmenis

Pētījumā piedalījās respondenti ar dažādu izglītības līmeni (skat.3.7. tabulu). Lielākā daļa (56,4 %) bija ar augstāko un vēl 9,3% ar nepabeigtu augstāko izglītību. 30,3% respondentiem bija vidējā un vidējā speciālā izglītība.

3.7.tabula. Respondentu izglītības līmenis dažādās grupās (%)

	Visi pieaugušie (n=1200)	5. un 9. klases skolēnu vecāki (n=133)	Pirmsskolas vecuma bērnu tēvi (n=52)	Pirmsskolas vecuma bērnu mātes (n=290)	Vīrieši bez bērniem (n=89)	Sievietes bez bērniem (n=278)
Pamata izglītība un zemāka	**3,0**	0,5	0	1,4	13,4	5,8
Vispārējā vidējā	**19,9**	5,9	1,9	5,5	19,1	6,5
Vidējā speciālā	**11,4**	12,8	15,4	7,6	18,0	11,2
Nepabeigta augstākā	**9,3**	5,9	25,0	5,8	2,2	2,9
Augstākā	**56,4**	73,4	57,7	79,7	47,2	73,7

Respondentu atlasē vadījāmies pēc nepieciešamības pētījumā iekļaut respondentus, kas ir skolas vecuma un pirmsskolas vecuma bērnu vecāki, kā arī pieaugušos reproduktīvā vecumā bez bērniem. Tā kā dalība pētījumā bija brīvprātīga un notika tiešsaistē, aptaujas ir aizpildījuši tie respondenti, kas vēlējās. Cilvēki ar augstāku izglītību arī citos pētījumos izrāda lielāku atsaucību, tas izskaidro respondentu ar augstāko izglītību īpatsvaru.

Apskatot respondentu sadalījumu pēc izglītības dažādās grupās, redzam, ka procentuāli vairāk sieviešu ir ar augstāko izglītību, savukārt vīriešiem biežāk ir vidējā vai vidējā speciālā izglītība. Vēlreiz jāuzsver, ka tas neatspoguļo kopējo proporciju populācijā, bet vairāk ļauj spriest, ka tieši sievietes ar augstāko izglītību bijušas atsaucīgākas aptauju aizpildīšanā kā vīrieši.

Vecāku pārmērīga alkohola lietošana

Pēc aptaujas datiem 12,2% 5. un 9. klašu skolēnu (n=94) norāda, ka kāds no viņu vecākiem pārmērīgi lieto alkoholu. Šis rādītājs ir ļoti līdzīgs tam, kāds šis skaits bija 2004. gadā, kad vecāku pārmērīgu alkohola lietošanu atzīmēja 12,4% skolēnu.

Tā kā 2022. gada pētījumā mūs specifiski interesēja arī 12. klases skolēni, apskatījām šo vērtējumu atsevišķi. 16,5% 12. klašu skolēnu (n=55) norāda, ka viņu ģimenē kāds pārmērīgi lieto alkoholu. Šis ir augstāks rādītājs kā jaunāko skolēnu grupā, kas varētu būt saistīts ar to, ka 12. klases audzēkņi pievērš lielāku vērību vecāku alkohola lietošanai vai arī labāk izprot, ko nozīmē pārmērīga alkohola lietošana.

Alkohola pārmērīga lietošana ģimenē ir būtisks bērnu emocionālo un fizisko labklājību ietekmējošs faktors, tāpat tā ir cieši saistīta ar ģimenes materiālo labklājību (skat.3.8.tabulu).

Lai arī sabiedrībā pārmērīga alkohola lietošana parasti tiek saistīta ar sliktāku materiālo situāciju, 2022. gadā 5. un 9. klašu skolēni, kuru ģimenēs kāds pārmērīgi lieto alkoholu, norāda uz ļoti labu finansiālo situāciju – 66,7% bērnu min, ka ģimenē var atļauties visu ko vēlas un/vai ir diezgan pārtikuši. 12. klašu skolēni šādi vērtē savu materiālo situāciju nedaudz zemāk – 60%. Salīdzinoši 2004. gadā 74% šo bērnu norādīja,

ka viņiem ģimenē vai ir vai trūkst pats nepieciešamākais, tātad, biežāk šie bērni bija no ģimenēm ar sliktāku materiālo situāciju.

3.8.tabula . Skolēnu norādītā pārmērīgā alkohola lietošana ģimenē saistībā ar materiālās labklājības novērtējumu

	5./9. klases skolēni, kuri norāda, ka kāds ģimenē pārmērīgi lieto alkoholu (n=93)	12. klases skolēni, kuri norāda, ka kāds ģimenē pārmērīgi lieto alkoholu (n=55)
Varam atļauties visu, ko vēlamies	15,1 %	9,1%
Esam diezgan pārtikuši	51,6 %	50,9%
Iztiekam vidēji	28 %	34,5%
Ir tikai pats nepieciešamākais	5,4 %	5,5%
Trūkst pat nepieciešamākais	0 %	0%

Ja 2004. gadā alkohola lietošana bija saistīta ar tēvu nestrādāšanu ārpus mājas, tad 2022. gadā šāda saistība netika atklāta.

Atbildot uz jautājumu, kurš ģimenē lieto alkoholu pārmērīgi, visbiežāk skolēni min tēvu, patēvu, vectēvu.

Visbiežāk tie skolēni, kuri norāda uz pārmērīgu alkohola lietošanu ģimenē dzīvo Rīgā (36.6%) un lauku reģionos (30,3%).

4. APTAUJĀTO VIEDOKLIS PAR BĒRNU SKAITU ĢIMENĒ

Lai salīdzinātu 2004. gada un 2022. gada pētījumu datus par bērnu skaitu ģimenē, analizējām atbildes uz jautājumu "Cik kopā bērnus Jūs vēlētos optimālos apstākļos (labs finansiālais stāvoklis, labas bērna uzraudzības iespējas)"? Kā jau minēts šī ziņojuma ievadā, ja skatāmies šajā 18 gadu diapazonā no 2004. līdz 2022. gadam, ir būtiski mainījusies esošā situācija Latvijā (un citur pasaulē). Tas nozīmē, ka atbildes uz jautājumu "Cik kopā Jūs bērnus vēlaties esošos apstākļos?" var būt nesalīdzināmas pēc būtības, jo "esošie apstākļi" ir radikāli mainījušies no 2004. līdz 2022. gadam iepriekšminēto dramatisko izmaiņu ģeopolitiskajā situācijā dēļ. Tāpat tas jāapskata arī saistībā ar mūsdienu enerģētikas krīzi un straujo cenu kāpumu visdažādākajās jomās, kā arī saistībā ar vispārējo nedrošības izjūtu, kas ir radusies šo apstākļu dēļ.

Tādēļ sākam salīdzinājumu ar jautājumu, "Cik kopā bērnus Jūs vēlētos optimālos apstākļos (labs finansiālais stāvoklis, labas bērna uzraudzības iespējas)"? Kaut gan ir zināms, ka vēlmes ne vienmēr realizējas, un saistībā ar vēlmi radīt bērnus, ir ļoti dažādi individuāli, sociāli un medicīniski faktori, kas var ietekmēt vēlmes realizēšanos.

No motivācijas teorijām (piemēram, Kruglanski, 2017) ir zināms, ka vēlme ir nepieciešama, lai būtu motivācijas gatavība, un motivācija tipiski ir priekšnosacījums, lai būtu darbība un rezultāts. Vēlmes nozīmīgums ir vairākkārtīgi pētīts neirozinātnes ietvaros, un neirofizioloģiskie pētījumi norāda, ka vēlme ir nepieciešama, lai stimulētu motivāciju rīkoties (Berridge, Robinson, & Aldridge, 2009).

4.1. attēls. 2004. un 2022. gada sieviešu atbilžu salīdzinājums uz jautājumu "Cik bērnus Jūs vēlētos optimālos apstākļos (labs finansiālais stāvoklis, labas bērna uzraudzības iespējas)?

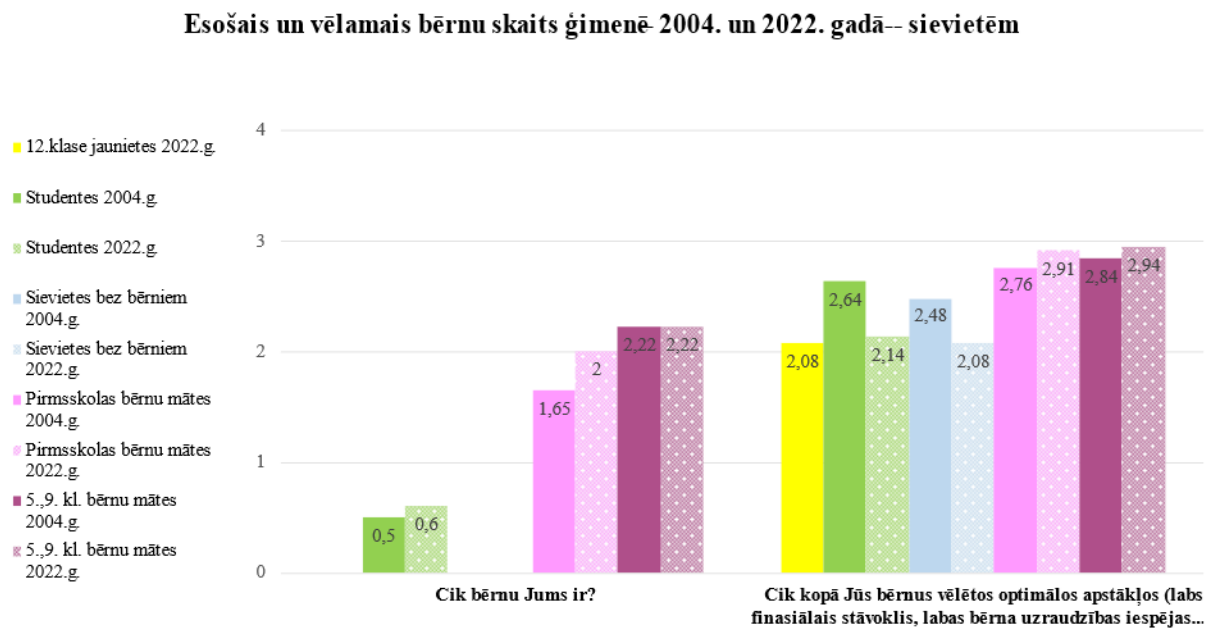

Analizējot atbildes uz jautājumu "Cik kopā bērnus Jūs vēlētos optimālos apstākļos (labs finansiālais stāvoklis, labas bērna uzraudzības iespējas)"? esam salīdzinājuši 2004. un 2022. gada atbildes pēc respondentu grupas. 4.1. attēlā ir redzami vidējie rādītāji atbildēm, ko sniedza studentes, sievietes bez bērniem, pirmsskolas bērnu mātes, kā arī 5. un 9. klases skolēnu mātes. Attēlā redzams arī atbilžu vidējais rādītājs, ko sniedza 12. klases vidusskolnieces, bez salīdzinājuma ar 2004. gada rezultātiem, jo 2004. gadā šāds jautājums 12. klases jaunietēm netika uzdots.

Pētījuma rezultāti rāda (kā redzams 4.2. attēlā), ka 2022. gadā 12. klases jaunietes optimālos apstākļos vidēji vēlas aptuveni divu bērnu ģimeni. Studentes 2004. gadā atzīmēja, ka optimālos apstākļos vēlētos divu līdz trīs bērnu ģimeni, savukārt, 2022. gadā studentes atzīmēja vēlmi pēc divu bērnu ģimenes. Līdzīgs kritums vēlamo bērnu skaitā optimālos apstākļos bija arī sievietēm bez bērniem, 2004. gadā vidēji norādot uz vēlmi pēc divu vai trīs bērnu ģimenes, turpretī 2022. gadā sievietes šajā grupā vidēji norādīja uz vēlmi pēc divu bērnu ģimenes. Jāpiemin, ka vidējais vecums

šajā 2022. gada pētījuma studentu grupā bija 22 gadi, un sievietēm bez bērniem vidējais vecums bija 30 gadi, respektīvi, abās grupās šīm sievietēm bioloģisku apsvēruma dēļ būtu iespēja veidot arī vairāk kā divu bērnu ģimeni. Tomēr, kā analizēsim šī ziņojuma turpmākās nodaļās, ir daudz iemeslu, kas ietekmē vēlamo bērnu skaitu. Vienā no padziļinātajām intervijām jauna sieviete, laulāta, bet bez bērniem, izteicās, ka arī pašreizējā, kopējā nedrošība pasaules kontekstā (un Covid, protams) ietekmē viņas vēlmi pēc viena vai diviem bērniem, bet ne vairāk. Viņa skaidro, ka "*gribu pilnvērtīgi dot visu iespējamo bērniem, finansiāli un emocionāli, jūtos, ka divi ir pietiekami*".

Savukārt, analizējot to sieviešu atbildes, kurām jau ir bērni, redzam salīdzinoši līdzīgas vēlmes gan 2004., gan 2022. gadā. Gan pirmsskolas vecuma bērnu mātes, gan 5. un 9. klases bērnu mātes uzrādīja, ka pētījuma laikā viņām vidēji bija divi bērni, bet optimālos apstākļos viņas vēlētos trīs bērnus. Intervijā ar māti ar diviem bērniem, viņa izteicās, ka tad, kad jau ir bērns, rodas vai pieaug pārliecība par ģimeni ar bērniem kā vērtību – "*ja saskaras ar bērnu ģimenē, tad rodas tā vērtība*".

4.2. attēls. 2004. un 2022. gada vīriešu atbilžu salīdzinājums uz jautājumu "Cik bērnus Jūs vēlētos optimālos apstākļos (labs finansiālais stāvoklis, labas bērna uzraudzības iespējas)?

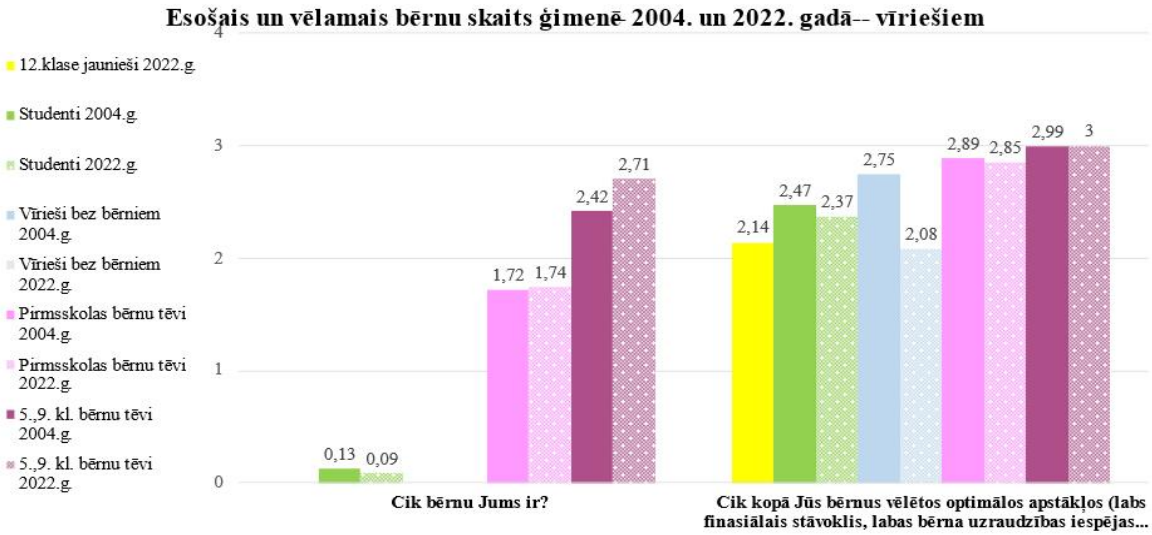

Salīdzinot 2004. un 2022. gada atbildes, kā redzams 4.2. attēlā, vīrieši uzrāda salīdzinoši mazāk atšķirības savos vērtējumos par vēlamo bērnu skaitu ģimenē optimālos apstākļos kā sievietes. Kaut gan 2004. gadā neuzdevām šo jautājumu 12. klases jauniešiem un tādēļ nevaram veikt salīdzinājumu starp vērtējumiem, mēs tomēr varam konstatēt, ka 2022. gadā 12. klases jaunieši, līdzīgi kā 12. klases jaunietes, optimāli vēlas ģimeni ar diviem bērniem, analizējot šīs grupas kopumā. Studenti gan 2004. gadā, gan 2022. gadā vidēji uzrādīja vēlmi veidot divu vai trīs bērnu ģimeni. Pirmsskolas vecuma bērnu tēvi un 5. un 9. klases bērnu tēvi, gan tad, gan tagad uzrādīja, ka viņi optimālos apstākļos vēlas vidēji trīs bērnu ģimeni. Būtiska vēlamā bērnu skaita atšķirība ģimenē ir vīriešu bez bērniem grupā – 2004. gadā viņi vidēji, optimālos apstākļos vēlējās ģimeni ar trīs bērniem, bet 2022. gadā ģimeni ar diviem bērniem. Vienā no intervijām ar jaunu vīrieti, laulātu, bet bez bērniem, viņš izteicās, ka pašreiz ar sievu domājot par divu bērnu ģimeni, jo "*tā ir klasika – tas ir vecākais dēls un jaunākā meita – brālītis ar māsiņu*". Jaunais vīrietis arī piemin, ka būtiski ir finansiāli apsvērumi un apsvērumi pēc bērnu piedzimšanas, jo abi nākotnes vecāki vēlas "*lai nevajadzētu kaut ko atteikt …nu, saprāta robežās*".

Tomēr citās intervijās ar pāriem bez bērniem izskanēja viedoklis, ka vēlamais bērnu skaits ģimenē varētu būt "*divi līdz trīs .... lai veidojas tā pēctecība*". Sieviete, kurai jau ir trīs bērni, skaidroja: "*Trīs ir absolūti mūsu ideālais cipars, jo tas tomēr ļoti daudz prasa dzīvē - gan fiziskos, gan emocionālos resursus. Ar tiem diviem maziem bērniem negāja viegli, bet ir arī savs smukums un foršums tajā dzīves periodā. Un tad bija lielāka pauze līdz trešajām, bet bija tā sajūta, ka nu vajadzētu tomēr vēl to trešo. Un tā nu viņš ir ieradies un es esmu ļoti, ļoti, ļoti laimīga par to, ka viņš mums ir, jo tiešām ir ļoti foršs tas trešais bērns*." Viņas vīrs, kurš pats ir audzis trīs bērnu ģimenē, vēl piebilda, ka viņu ģimenē "*trīs ir ļoti optimāls ģimenes izmērs*", jo ar vēl vairāk bērniem vajadzētu papildus vietu mājās un citu mašīnu, kaut gan šo pēdējo komentāru viņš minēja, pasmejoties.

4.3. attēls. 2022. gada sieviešu un vīriešu atbilžu salīdzinājums uz jautājumu "Cik bērnus Jūs vēlētos optimālos apstākļos (labs finansiālais stāvoklis, labas bērna uzraudzības iespējas)? pēc norādītā vēlamo bērnu skaita ģimenē

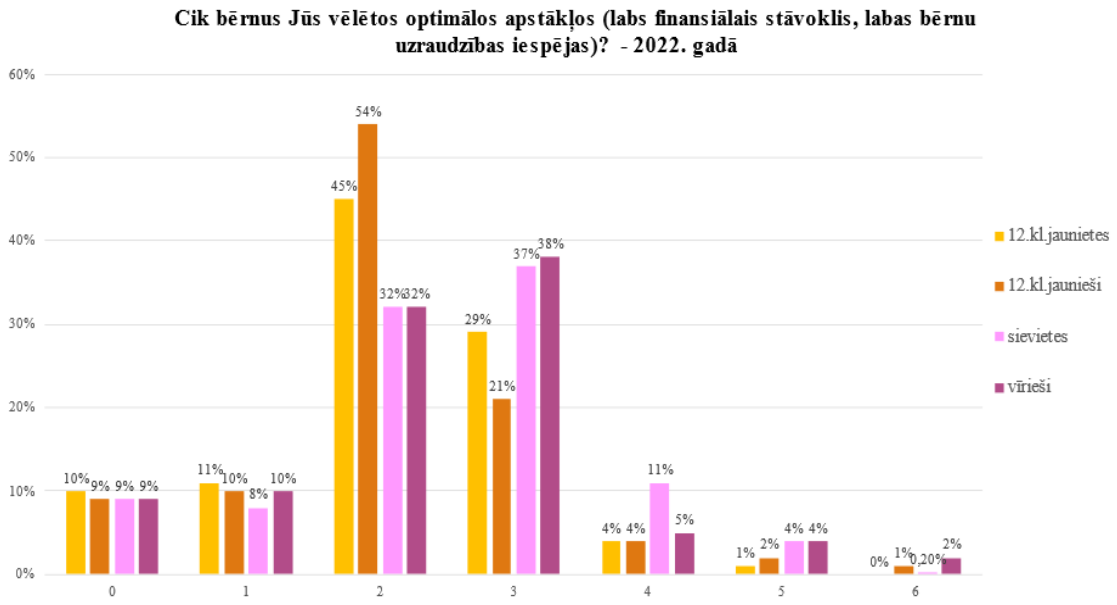

Atbildes uz jautājumu par vēlamo bērnu skaitu ģimenē optimālos apstākļos mēs varam analizēt arī, norādot procentuāli, cik pētījuma respondentu ir katrā grupā, kuri vēlas vienu, divus, trīs, četrus, piecus vai sešus bērnus – vai arī nevēlas nevienu bērnu. 4.3. attēlā ir norādīts procentuālais sadalījums pēc 2022. gada respondentu atbildēm, norādot 12. klases jauniešu atbildes atsevišķi no pārējiem pieaugušajiem pētījuma dalībniekiem. Kā redzams 4.3. attēlā, lielākā daļa respondentu optimālos apstākļos vēlas divu vai trīs bērnu ģimeni. Vēlme pēc divu bērnu ģimenes ir visizteiktākā tieši 12. klases vidusskolēniem, īpaši vīriešu kārtas respondentiem. Ir arī izteiktas vēlmes pēc četru bērnu ģimenes, un šādas vēlmes ir izteikušas 11% no sievietēm respondentu grupā kopumā, neskaitot 12. klases jaunietes. Vēlmi pēc piecu bērnu ģimenes ir izteikušas gan sievietes, gan vīrieši (4% no katras šīs pieaugušo grupas), savukārt, vēlmi pēc sešu bērnu ģimenes ir izteikuši vienīgi vīrieši (2% no šīs grupas) un 12. klases jaunieši (1% no šīs grupas). Vēlmi pēc viena bērna ģimenes vai vēlmi vispār neradīt bērnus ir izteikuši gan vīrieši, gan sievietes – aptuveni 10% no katras grupas izteikuši,

ka vēlas viena bērna ģimeni, un aptuveni 10% no katras grupas ir izteikuši, ka vispār nevēlas bērnus.

Nākamajā pētījuma rezultātu datu analīzes posmā esam analizējuši vēlamo bērnu skaitu ģimenē optimālos apstākļos saistībā ar dažādiem savas bērnības pieredzes ģimenē aspektiem, tostarp brāļu un māsu skaitu. Vairāki pētījumi dažādās valstīs ir uzrādījuši starppaaudžu pārmantojamību attiecībā uz ģimenes lielumu indivīda bērnības pieredzē un viņa ģimenes lielumu pieaugušā vecumā. Līdzšinējie pētījuma rāda korelāciju starp bērnības un pieaugušā dzīves posma ģimenes bērna skaitu diapazonā no 0,10 līdz 0,20, kas norāda uz nelielu bet statistiski nozīmīgu saistību (Beaujouan & Solaz, 2019). Šo starppaaudžu ģimenes lieluma saistību demogrāfi skaidro gan ar ģenētiskiem, gan socializācijas faktoriem. Pētnieki norāda, ka šī ģenētiskā ietekme ir ne tik daudz saistīta ar auglību, kā ar ģenētiski ietekmētu vēlmi radīt bērnus. Savukārt, no socializācijas procesa viedokļa skatoties, šī starppaaudžu ģimenes lieluma saistība ir skaidrota ar to, ka bērni novēro savu vecāku uzvedību un pieaugot to vismaz daļēji atdarina. Papildus ir vecāku ietekmēta vērtību sistēma un vēlme turpināt iepriekšējās paaudzes ģimenes lieluma sabiedrisko tēlu (Lois & Arránz Becker, 2013). Nav zināms, vai ir veikts pētījums par ģimenes tradicionālo lielumu latviešu tautas folklorā vai klasiskajā literatūrā, bet vismaz dažos literāros darbos varam konstatēt divu bērnu ģimeņu modeli, piemēram, ’’Skroderdienās Silmačos’’, kur priekšplānā darbojas divi brāļi – Aleksis un Kārlēns, kā arī divas māsas– Elīna un Auce.

Šī 2022. gada pētījuma rezultāti uzrāda, ka pieaugušo pētījuma respondentu brāļu un māsu skaits ir saistīts ar atzīmēto ģimenes lielumu optimālos apstākļos. Tie pētījuma dalībnieki, kuri uzrāda, ka vēlētos četrus, piecus vai sešus bērnus, uzrāda, ka vidēji viņiem ir bijuši vairāk brāļu un māsu kā, piemēram, tiem, kuri ir uzrādījuši, ka vēlas vienu bērnu vai nevēlas nevienu bērnu. Arī tie pētījuma dalībnieki, kuri optimāli vēlas trīs bērnus ģimenē, ir auguši salīdzinoši lielākās ģimenēs. Viens no intervētajiem trīs bērnu tēviem izteicās šādi: “*Vispār par otro un trešo, man no bērnības tā arī ir gribējies, kad ir vismaz divi bērni, un trīs tad likās, tas tāds jau – forši. Pats esmu audzis*

trīs bērnu ģimenē, un man likās tas ir ļoti forši pašiem bērniem arī savstarpēji, kad ir vairāki brāļi un māsas un tā kā vairāk tas no tāda, viens no viedokļiem."

Turpmāk esam veikuši arī analīzi par pētījuma dalībnieku atzīmēto pieredzi bērnībā, savā ģimenē, šo salīdzinājumu balstot uz atbildēm, ko respondenti ir snieguši Bērnības traumas pieredzes aptaujā, kurā vaicājām ne tikai par negatīvu , bet arī par pozitīvu pieredzi bērnībā (skat.4.1.tabulu).

4.1. tabula. Attiecību ģimenē bērnībā novērtējumi pēc respondentu sadalījuma, atbildot uz jautājumu "Cik bērnus Jūs vēlētos optimālos apstākļos (labs finansiālais stāvoklis, labas bērna uzraudzības iespējas)?

	Vēlamais bērnu skaits optimālos apstākļos					
	0 (n=108)	1 (n=100)	2 (n=378)	3 (n=442)	4 (n=117)	5/6 (n=57)
1. Cik Tev ir brāļu un māsu?	1,27	1,11	1,42	1,57	**1,83**	**1,89**
2. Pozitīvs atbalsts ģimenē bērnībā	**3,30**	3,56	3,68	3,67	3,60	3,38
3. Emocionāla vardarbība ģimenē bērnībā	**2,32**	1,99	2,03	2,02	2,14	2,07
4. Fiziska vardarbība ģimenē bērnībā	**1,30**	1,20	1,18	1,19	1,23	1,27
5. Bērnu skaits ģimenē ir atkarīgs no personiskā finansiālā nodrošinājuma	**2,89**	3,09	3,16	3,35	3,14	3,23

Piezīme: -- Tabulā atspoguļotas visu pieaugušo pētījuma dalībnieku atbildes, izņemot 12. klases skolēnus. Attiecības ģimenē skalas bija vērtētas pēc atbilžu variantiem: 1= "nekad"; 2 = "vienu vai divas reizes"; 3 = "dažreiz"; 4 = "bieži"; 5 = "ļoti bieži". Bērnu radīšanas motīvu apgalvojums bija vērtēts pēc atbilžu variantiem: 1 = "nemaz"; 2 = "daļēji nepiekrītu"; 3 = ne piekrītu, ne nepiekrītu; 4 = "daļēji piekrītu"; 5 = "pilnīgi piekrītu")

Tie 2022. gada pētījuma dalībnieki, kuri ir uzrādījuši, ka nevēlas nevienu bērnu, pat ne optimālos apstākļos, ir vienlaicīgi uzrādījuši, ka viņi ir piedzīvojuši statistiski nozīmīgi mazāk pozitīvu atbalstu no ģimenes bērnībā ($p < 0,01$). Šie pētījuma dalībnieki arī uzrāda, ka viņi ir piedzīvojuši statistiski nozīmīgi vairāk emocionāli un fiziski vardarbīgu attieksmi ģimenē bērnībā.

Šī pētījuma rezultātu analīze norāda, ka bērnībā pārciesta vardarbība var radīt ne tikai dažādas mentālās veselības grūtības, kā, piemēram, depresiju, trauksmi,

dusmas vai pēctraumas stresa sindromu, bet šāda nelabvēlīga bērnības pieredze var potenciāli ietekmēt arī indivīda vēlmi veidot ģimeni un radīt bērnus.

Sieviete, laulāta, bez bērniem, bet kura vēlas bērnus, skaidroja, ka viņas vēlme dzemdēt bērnu ir radusies psihoterapijas pieredzes rezultātā, jo šī pieredze ir palīdzējusi viņai saprast saikni starp emocionāli sāpīgo bērnības pieredzi ģimenē un tagadnes izjūtām. Viņa stāstīja: "*Ejot terapijā es sapratu kāpēc man nav bijusi tāda loģiska vēlme būt par mammu, jo ir bijušas bērnības traumas, kas ir traucējušas ieraudzīt to, kā tādu foršu lietu, ko gribēt*".

5. UZSKATI PAR BĒRNIEM

Mūsdienu pasaules līmeņa ģimenes psiholoģijas un bērnu radīšanas motīvu speciālisti uzskata, ka vēl arvien pārāk maz ir zināms par to, kas motivē indivīdus radīt bērnus, veidot ģimeni ar bērniem (Nachoum et al., 2021). Daži speciālisti (piemēram, Miller, 2011) uzsver, ka vēlme un nodomi radīt bērnus ir saistīti gan ar ģenētiski-bioloģiskajiem faktoriem, gan ar kognitīviem priekšstatiem un pārliecībām. No bioloģiskām, neiroloģiskām ietekmēm ir cilvēka iedzimtā vēlme gādāt par citu dzīvu radību. Kognitīvie priekšstati un pārliecības, savukārt, ietekmē apzinātas vēlmes, izvēles un motivācijas veidot un attīstīt ģimeni ar bērniem. Pašnoteikšanās teorijas autori (Ryan & Deci, 2017) uzsver, ka indivīda nodoms radīt bērnus var būt saistīts gan ar indivīda paša autonomi veidotām pārliecībām par vēlmi radīt bērnus saistībā ar vēlmi pilnveidot sevi, gan ar ārēji ietekmētiem iemesliem saistībā ar sabiedrības gaidām vai spiedienu. Līdzšinējie pētījumi rāda, ka paša radītas pārliecības radīt bērnus ir saistītas ar labvēlīgākām vecāku audzināšanas pieejām, kas, savukārt, ir saistītas ar labvēlīgāku bērnu sociālo un emocionālo labklājību vēlākos gados (Nachoum et al., 2021).

Lai labāk ieraudzītu bērna radīšanas motīvu kopainu, gan 2004. gadā, gan 2022. gadā pieaugušajiem pētījuma dalībniekiem tika lūgts novērtēt dažādus iespējamos motīvus bērnu radīšanai vai neradīšanai. Katrs no 62 apgalvojumiem tika novērtēts 5 punktu skalā, no “nemaz nepiekrītu” līdz “pilnīgi piekrītu”. Salīdzinot 2004. un 2022. gada pētījuma rezultātus attiecībā uz šiem bērnu radīšanas motīvu apgalvojumiem, 5.1. attēlā varam redzēt, ka visaugstāk novērtēti gan tad, gan tagad bija motīvi: “Dzemdējot sieviete rada jaunu dzīvību” un “Vēlos piedzīvot sava bērna izaugsmi”. Savukārt, salīdzinot 2004. un 2022. gadu rezultātus, izteikti mazinājies novērtējums motīvam “Vecāki sniedz mīlestību bērnam, un bērns sniedz mīlestību vecākiem”, kā arī motīvam “Bērns rada sajūtu, ka ir īsta ģimene”.

5.1. attēls. Pieaugušo pētījuma dalībnieku bērnu radīšanas motīvu salīdzinājums 2004. un 2022. gadā: visaugstāk novērtētie apgalvojumi pēc 2004. gada pētījuma rezultātiem

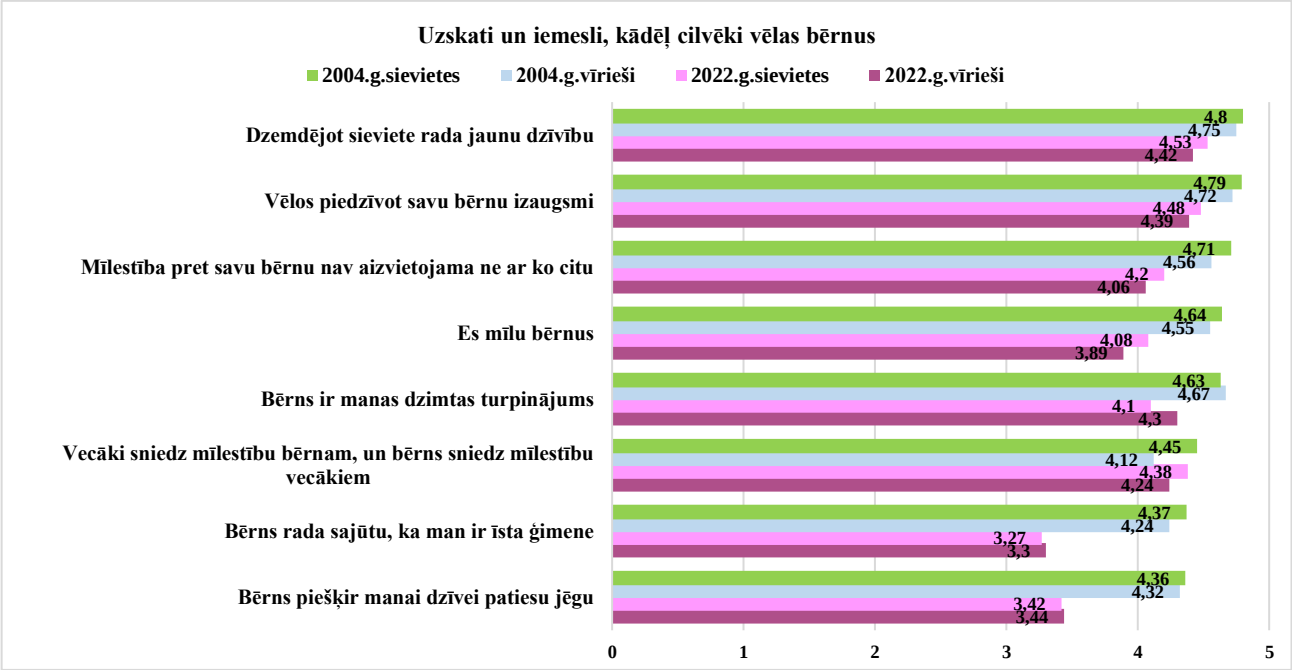

Atbilžu varianti: 1 = “nemaz”; 2 = “daļēji nepiekrītu”; 3 = ne piekrītu, ne nepiekrītu; 4 = “daļēji piekrītu”; 5 = “pilnīgi piekrītu”)

Salīdzinot šos 2004. un 2022. gada bērnu radīšanas motīvu novērtējumus, mēs analizējām arī šo motīvu ranžējumu pēc pētījuma dalībnieku novērtējuma vidējām vērtībām. 5.2.attēlā redzam atspoguļotu šo motīvu ranžējumu.

5.2. attēls. 2004. un 2022. gada bērnu radīšanas motīvu novērtējumu ranžējums

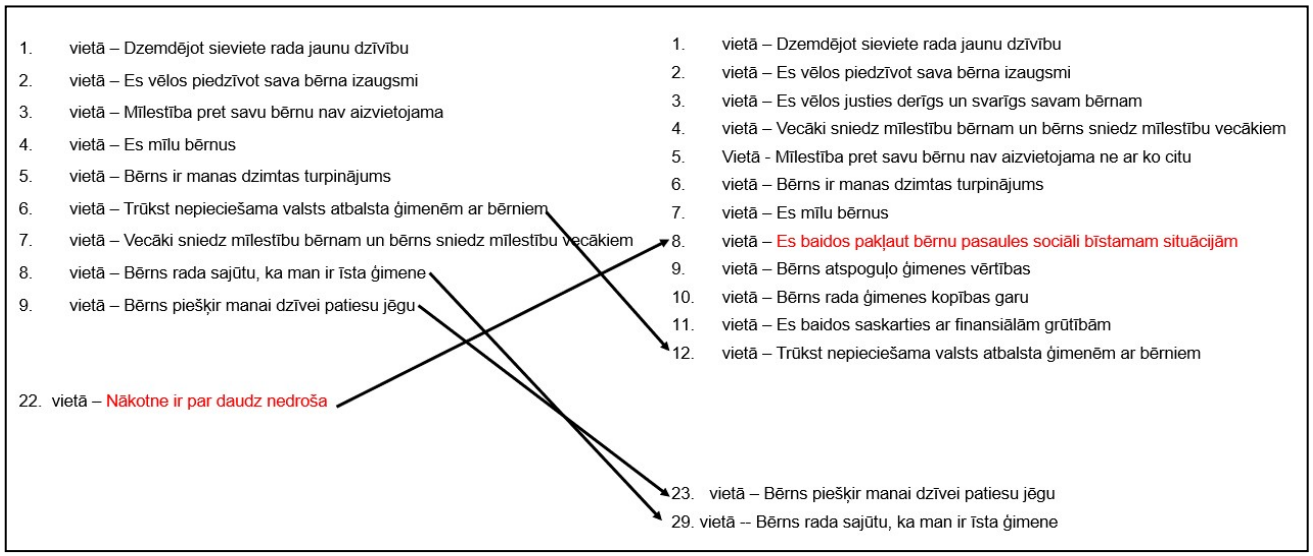

Attēlā ir redzams, ka motīvi “Dzemdējot sieviete rada jaunu dzīvību” un “Vēlos piedzīvot sava bērna izaugsmi” ir ieņēmuši pirmo un otro vietu šajā motīvu ranžējumā gan 2004. gadā, gan 2022. gadā. Salīdzinoši līdzīgā vietā ranžējumā ir motīvi “Mīlestība pret savu bērnu nav aizvietojama ne ar ko citu”, kā arī “Es mīlu bērnus” un “Bērns ir manas dzimtas turpinājums”. Tomēr ranžējumā krasi ir izmainījusies vieta motīvam “Bērns rada sajūtu, ka man ir īsta ģimene”, tas ir mainījies no 8. vietas uz 29. vietu. Līdzīgi, daudz zemāk 2022. gadā ir novērtēts motīvs “Bērns piešķir manai dzīvei patiesu jēgu”, kas ir mainījis vietu ranžējumā no 9. uz 23. vietu.

Šīs izmaiņas ranžējumā būtu jāanalizē kopējā kontekstā, jo ir izmainījies arī nozīmīguma līmenis bērna radīšanas motīvam, varētu teikt anti-motīvam “Nākotne ir pārāk nedroša”. Šis apgalvojums 2004. gadā motīvu ranžējumā tika novērtēts 22. vietā, bet 2022. gadā ļoti līdzīgu apgalvojumu, “Es baidos pakļaut bērnu pasaules sociāli bīstamām situācijām”, pētījuma respondenti ir novērtējuši daudz augstāk - ar 8. vietu motīvu ranžējumā. Kaut gan 2022. gada pārliecība par to, ka pasaule ir bīstama, ar “sociāli bīstamām situācijām”, var tieši neatspoguļot šī brīža nedrošību saistībā ar Krievijas iebrukumu Ukrainā, šis ģeogrāfiski tuvais kara stāvoklis visticamāk ir ietekmējis vairuma Latvijas iedzīvotāju vispārējo drošības izjūtu. Kā ir zināms no vairākām klasiskām psiholoģijas teorijām (Bowlby,1989; Maslow, 1943), cilvēkam ir pamata vajadzība pēc drošības izjūtas, un šīs drošības izjūtas trūkums var ietekmēt to, cik viegli vai grūti indivīdam ir veidot attiecības ar citiem cilvēkiem.

Ja analizējam bērna radīšanas motīvus “Bērns piešķir manai dzīvei patiesu jēgu” un “Bērns rada sajūtu, ka man ir īsta ģimene” dažādās respondentu grupās (skat. 5.1. tabulā), redzam, ka šīs pārliecības vēl arvien augstu vērtē pētījuma dalībnieki, kuriem pašiem jau ir bērni savā ģimenē. Līdzīgi kā iepriekš jau minēts, intervijā divu bērnu māte minēja, ja saskaras ar bērnu ģimenē, tad rodas padziļinātāka izpratne par bērnu kā vērtību, kas palīdz arī izprast bērna nozīmīgumu individuālā dzīves jēgas apzināšanās procesā. Savukārt, studenti un pieaugušie bez bērniem šos apgalvojumus vērtē viszemāk, un tas norāda, ka indivīdi šajās grupās dod priekšroku dzīves jēgas meklējumiem ārpus ģimenes konteksta, jeb vismaz ārpus bērna radīšanas konteksta. Tomēr, vērā ņemami ir vērtējumi,

ko sniedz 12. klases audzēkņi, kuri novērtē bērna nozīmīgumu dzīves jēgas meklējumos augstāk kā studenti vai pieaugušie bez bērniem.

5.1. tabula. Atsevišķu bērnu radīšanas motīvu novērtējumu vidējie rādītāji 2022. gada pētījuma respondentu grupās

	12. klases audzēkņi	Studenti	Pieaugušie bez bērniem	Pirmsskolas vecuma bērnu vecāki	Piektās un devītās klases bērnu vecāki
Bērns piešķir manai dzīvei patiesu jēgu	3,34	3,01	2,75	**4,24**	**4,38**
Bērns rada sajūtu, ka man ir īsta ģimene	3,38	2,85	2,79	**3,90**	**4,06**

Atbilžu varianti: 1 = "nemaz"; 2 = "daļēji nepiekrītu"; 3 = ne piekrītu, ne nepiekrītu; 4 = "daļēji piekrītu"; 5 = "pilnīgi piekrītu")

Izmaiņas bērna radīšanas motīvu ranžējumā bija arī apgalvojumam "Trūkst nepieciešamā valsts atbalsta ģimenēm ar bērniem", jo tas 2004. gadā ranžējumā bija 6. vietā, bet 2022. gadā tikai 12. vietā. Tas norāda, ka 2022. gadā pētījuma dalībnieki nedaudz mazākā mērā izjūt valsts atbalsta ģimenēm ar bērniem trūkumu kā 2004. gadā. Ļoti iespējams, ka izmaiņas šī apgalvojuma novērtējumā ir saistītas ar reālajām izmaiņām valsts atbalsta programmās ģimenēm ar bērniem, ieskaitot uzlabojumus ģimeņu finansiālajam atbalstam, kā arī ir reāli bērna uzraudzības iespēju uzlabojumi. Piemēram, kopš 2004. gada ir manāmi uzlabojusies pirmsskolas izglītības pieejamība un citas bērnu uzraudzības iespējas, ko atbalsta valsts vai pašvaldības. Turklāt, pētījuma respondenti vismaz daļēji ir saņēmuši informāciju par šīm izmaiņām, vai vismaz pamanījuši, ka ir šādas izmaiņas, tajā informācijā, kas parādās kopīgajā informācijas telpā. Vienlaikus pētījuma rezultāti norāda, ka esošais valsts atbalsts tomēr nav pietiekošs, jo kopumā apgalvojums "Trūkst nepieciešama valsts atbalsta ģimenēm ar bērniem" tiek vērtēts ar 3,64 ballēm, kas norāda uz daļēju piekrišanu šim apgalvojumam (4 = "daļēji piekrītu"). Pētījuma dalībnieki apgalvojumu "Informācija par valsts/pašvaldību atbalstu ģimenēm ar bērniem ir pietiekoši izplatīta un pieejama" kopumā novērtēja ar 2,75 ballēm, kas ir neitrāls vērtējums (3 = ne piekrītu, ne nepiekrītu), bet vienlaikus pētījuma dalībnieki nenorāda, ka būtu pietiekoši

pieejama šī informācija, jo tad būtu zemāks vērtējums šim apgalvojumam (1 = "nemaz"; 2 = "daļēji nepiekrītu"). Arī vairākās intervijās tika pieminēts, ka "nav ļoti pieejama informācija par to, kas pienākas".

5.2. tabula. Atsevišķu bērnu radīšanas motīvu novērtējumi pēc respondentu sadalījuma, atbildot uz jautājumu "Cik bērnus Jūs vēlētos optimālos apstākļos (labs finansiālais stāvoklis, labas bērna uzraudzības iespējas)?

	0 (n=108)	1 (n=100)	2 (n=378)	3 (n=442)	4 (n=117)	5/6 (n=57)
Lielāka ģimene rada lielāku prieku	1,67	2,39	2,91	3,68	3,88	**4,23**
Bērns ir pārāk liela atbildība	**4,28**	3,72	3,39	2,98	2,79	2,49
Es negribu bērnus, lai vēlāk man nebūtu jāklausās pārmetumi par nepareizu audzināšanu	**2,44**	2,04	1,83	1,50	1,54	1,49
Atbalsts ģimenēm no valsts un pašvaldības veicina vēlmi radīt bērnus	**2,09**	2,32	2,50	2,77	2,84	2,95
Man (vai partnerim) ir veselības problēmas, kas ietekmē spēju radīt bērnus	2,19	2,34	2,27	2,07	2,07	**1,94**
Bērnu skaits ģimenē ir atkarīgs no personiskā finansiālā nodrošinājuma	**2,89**	3,09	3,16	3,35	3,14	3,23

Piezīme: Tabulā iekļautas visu pieaugušo 2022. gada pētījuma dalībnieku atbildes, izņemot 12. klases audzēkņus. Atbilžu varianti: 1 = "nemaz"; 2 = "daļēji nepiekrītu"; 3 = ne piekrītu, ne nepiekrītu; 4 = "daļēji piekrītu"; 5 = "pilnīgi piekrītu")

Kā redzams 5.2. tabulā, pētījuma dalībnieki, kuri atzīmēja, ka nevēlas nevienu bērnu, pat ne optimālos apstākļos, augstāk novērtēja apgalvojumus "Bērns ir pārāk liela atbildība" un "Es negribu bērnus, lai vēlāk man nebūtu jāklausās pārmetumi par nepareizu audzināšanu". Abas šī pārliecības, iespējams, varētu būt saistītas ar iepriekš analizētajiem datiem (skat. 4.1. tabulā), kas uzrāda, ka respondenti, kuri nevēlas nevienu bērnu, retāk atzīmēja, ka viņi ir izjutuši pozitīvu atbalstu savā ģimenē bērnībā, savukārt, biežāk

atzīmēja, ka viņi ir izjutuši emocionāli vardarbīgu attieksmi vai pat fiziski vardarbīgu rīcību ģimenē bērnībā.

Kā zināms no vairākiem līdzšinējiem pētījumiem, kritiskā un bērna izaugsmi noliedzošā attieksme, kas ir raksturīga emocionāli vardarbīgai vecāku rīcībai, rada bērnam negatīvas pamata pārliecības par sevi, kas var ietekmēt viņa pašpārliecinātību daudzos dzīves aspektos arī pieaugušajā vecumā (e.g. Kaufman et al., 2018). Ja bērns ir nemitīgi saņēmis kritisku, pārmetošu attieksmi no saviem vecākiem bērnībā, tad ir lielāka varbūtība, ka viņš sagaidīs līdzīgi kritisku, pārmetošu attieksmi no saviem vecākiem pieaugušā vecumā. Tas rezultātā var radīt pārliecību, ka labāk vispār neradīt bērnus ģimenē, lai nebūtu arī šajā ziņā jāklausās pārmetumus. Turklāt, emocionāli vardarbīgi vecāki nereti apzināti vai neapzināti izraisa saviem bērniem vainas izjūtas, kas var likt viņiem justies kā "pārāk lielai atbildībai" saviem vecākiem, un pieaugušajā vecumā liek baidīties par to, ka bērns saviem vecākiem var līdzīgi būt kā pārāk liela atbildība.

Apgalvojumu "Lielāka ģimene rada lielāku prieku" izteikti augstāk novērtēja tie pētījuma dalībnieki, kuri uzrādīja vēlmi, optimālos apstākļos, pēc četriem, pieciem vai sešiem bērniem. Arī tie, kuri uzrādīja vēlmi pēc diviem vai trim bērniem, piekrita viedoklim, ka "lielāka ģimene rada lielāku prieku" izteiktākā līmenī kā respondenti, kuri vēlas tikai vienu bērnu vai nevienu bērnu. Intervijā māte ar pieciem bērniem izteicās šādi: "Vēlējos, lai maniem bērniem veidojas piederības izjūta, ko dod brāļi un māsas un liela ģimene. Un arī es pati vēlējos piedzīvot izjūtu, ka mana ģimene iet plašumā. Mīlestība, dažādība, attiecības, piedzīvojumi, izaicinājumi, radošums, nemitīga attīstība, burzma, ko dod bērni - es to visu vēlējos".

Pievēršoties salīdzinājumam starp 2022. gada 12. klases audzēkņu un pārējo pieaugušo pētījuma dalībnieku novērtējumiem tiem bērnu radīšanas motīviem, kas pēc 2004. gada pētījuma rezultātiem bija visaugstāk novērtēti, 5.3. attēlā ir redzams, ka vidusskolēnu un pārējo pieaugušo vērtējumi ir ļoti līdzīgi. Tomēr, interesanti, ka 12. klases jaunieši augstāk novērtē apgalvojumus "Es mīlu bērnus" un "Bērns piešķir manai dzīvei patiesu jēgu" kā 12. klases jaunietes, laužot tradicionālos stereotipus, ka sievietes vairāk kā vīrieši būtu vērstas uz bērniem un to nozīmi savā dzīvē. Vienlaicīgi, nevar neņemt vērā,

ka 12. klases vidusskolēni kopumā tipiski vairāk domā par nākotnes plāniem, kas saistīti ar vidusskolas absolvēšanu un izglītības vai profesionālajām iespējām pēc vidusskolas absolvēšanas, šobrīd mazāk vēl domājot par nākotnes ģimenes un bērnu radīšanas plāniem.

5.3. attēls. 2022. gada 12. klases audzēkņu un pieaugušo pētījuma dalībnieku bērnu radīšanas motīvu vērtējumu salīdzinājums: visaugstāk novērtētie apgalvojumi pēc 2004. gada pētījuma rezultātiem

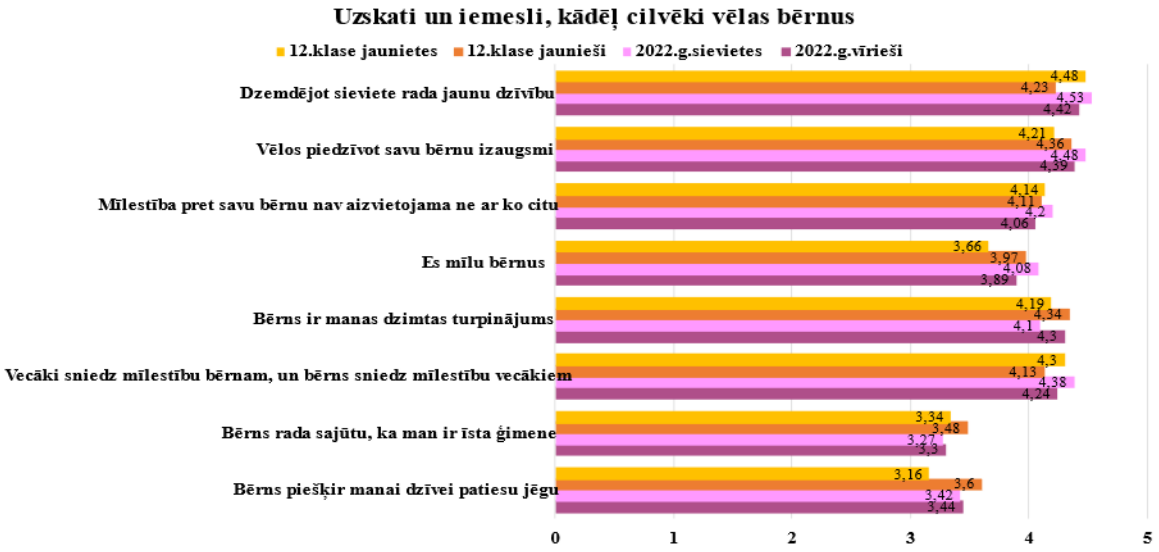

Padziļinātajās intervijās indivīdi izteica dažādus viedokļus par motivāciju radīt bērnus. Saprotami ir tas, ka par bērna radīšanas nozīmīgumu vairāk izteicās tie, kuriem jau ir bērni.

Sieviete Ilze (vārds mainīts), 34 gadi ar diviem bērniem, izteicās šādi: "*Šobrīd noteikti esmu apmierināta ar bērnu skaitu, bet neizslēdzu, ka varētu būt vēl pēc laika… jo nekas cits man dzīvē nav spējis sniegt tik lielu piepildījumu, kā ... kad tu redzi savu bērnu augam. Tas piepildījums un tā emocionālā bagātība, ko tas sniedz, kad tu to mazo cilvēku audzini, un arī mācies no viņa daudz ko. Un, protams, tas ir iztukšojoši un paņem enerģiju, bet tas mīļums, ko tev tas sniedz... neviens uz tevi neskatās ar tādām mīlestības pilnām acīm kā tavs bērns tāpēc, ka bērnam tas ir dabiski. Tev vecākais bērns izaug un tev gribas vēl to, nu to skatienu dabūt, to mīļumu dabūt.*"

Tomēr, Ilze piemin arī apsvērumus, kas ietekmē izvēli dzemdēt vēl kādu bērnu: *"Man gribas bišķiņ darba stāžu papildināt, pastrādāt. Kad ilgāku laiku nestrādā, tad tev bišķiņ zūd iemaņas – lai tās iemaņas uzturētu. Un vienkārši vajag, lai būtu lietas līdzsvarā ... lai tu vari bišķiņ arī sev pievērsties. Un tad nāk tas, kas tevi ierobežo- vai mēs spēsim to atļauties? Materiāli – vai mēs spēsim to atļauties un arī enerģija – vai mums pietiks spēka trīs bērnus izaudzināt."*

Saistībā ar iespējamu finansiālu atbalstu no valsts, viņa izsakās šādi: "*Protams, ja būtu tur lielāki pabalsti vai lielāks atbalsts ģimenēm – nu tā, ka Tev nav jādomā, kā mēs spēsim izdzīvot, ja mums ir tik daudz bērnu – tas noteikti būtu pamudinājums*".

Viņas vīrs Roberts (vārds mainīts), 38 gadi, līdzīgi izteicās gan par bērna nozīmīgumu viņa dzīvē, gan arī par finansiālu atbalstu no valsts vai pašvaldības kā ietekmējošu faktoru saistībā ar bērnu skaitu ģimenē. Viņš skaidroja: "*Man jau liekas, ka tā ir tāda, nu dāvana no augšas ... tomēr bērns. Un ir labi, ka viņi ir abi divi ... es jau tagad esmu gatavs vairāk bērniem, bet domāju, ka bišķītiņ šitiem ir jāpaaugas. Domāju, ka es varētu tikt arī ar trešo un ceturto galā, bet vienīgais, ka ir jādomā par augstskolām. Jo es gribētu, lai mani bērni mācās tomēr Rietumeiropas labajās augstskolās. Un bērns tomēr maksā naudu, tie ir izdevumi – jo viņš paliek lielāks, jo lielāki izdevumi*". Roberts izteicās arī, ka būtu vēlama pilnīgāka mājokļa programma jaunām ģimenēm, nevis tāda kā pašreiz, kur Altum programmas ietvaros tiek iedota trešā daļa no iemaksas, "*bet tās pārējās divas trešdaļas tev jāsavāc pašam. Un tas ir baigais šķērslis ģimenēm, jaunajām – to nevar pacelt. Manuprāt, galvenais, lai ir mājoklis cilvēkiem, lai viņi varētu justies labi un radīt bērnus... ir vajadzīga tā ligzdiņu, kurā to darīt. Un varam runāt arī par bērnu dārziem, kas īstenībā ir problēma – mēs bērnu dārzā netikām, un mums bija jāmaksā trīssimt piecdesmit eiro mēnesī. Tam jābūt par velti. Tāpēc, ka – ja cilvēks strādā, maksā nodokļus, viņš to visu apmaksās tāpat ar saviem nodokļiem. Mājokļu programma un bērnu dārzi – tā ir obligātā pakete, lai vispār veicinātu kaut kādu nu demogrāfisko situāciju. Nu, un medicīniskā aprūpē – PSRS laikā dakteri brauca mājas vizītē*".

Tomēr, vienlaicīgi Roberts uzsvēra, ka galvenais, kas veicinātu valsts demogrāfisko situāciju, ir cilvēka iekšējā pārliecība: "*Bērna radīšanu nevar pārvērst pienākumā ... bērna*

radīšanu var veicināt. To var veicināt šie labie ekonomiskie apstākļi, bet neko vairāk. Jo, ja cilvēks negribēs bērnus, viņam viņi nebūs. Tas ir jāaudziņa .. tas ir jāaudzina iekšā cilvēkos - ka bērni, tas ir baigi labi."

Alberts (vārds mainīts), 31 gads, dzīvo nereģistrētā kopdzīvē un nav bērnu, izteicās līdzīgi kā Roberts, ka valsts vai pašvaldības atbalsts nebūs izšķirošais iemesls, kādēļ cilvēks izvēlēsies radīt vai arī neradīt bērnus. Kad Albertam vaicāja par iespējamo atbalstu no valsts vai pašvaldības, kas varētu veicināt vēlmi radīt bērnus, viņš apgalvoja: *"Valsts nav iemesls, kāpēc man nav bērni un diez vai valsts var izdarīt kaut ko, lai man būtu bērni. Tas ir tiešām manī iekšā, nevis ārpusē".* Alberts pieminēja, ka pašreiz viņam ar draudzeni finansiāli ir pietiekoši labi apstākļi, lai uzsāktu ģimeni – "*visi tie apstākļi ir okey, lai bērni būtu*". Savukārt, viņa bērnības pieredze ir tāda, kas neradīja optimālus piemērus veiksmīgai ģimenes veidošanai. Vaicāts, vai viņš bērnus audzinātu līdzīgi vai atšķirīgi no saviem vecākiem, viņš atbildēja: "*Atšķirīgi ...mans tēvs ir alkoholiķis, viņš pameta ģimeni, kad man bija kaut kur septiņi gadi. Man pat piemēru nav daudz, ko smelties. Mana mamma bija ļoti emocionāls cilvēks – vismaz bija, kad viņa bija dzīva. Es esmu ļoti racionāls, nevis racionāls ... racionalizējošs un intelektuāls*".

Alberta draudzene Zane (vārds mainīts), 30 gadi, nav bērnu, domā par precēšanos nākamajā vasarā un par iespējamo ģimenes uzsākšanu. Atbildot uz jautājumu par vēlmi radīt bērnus, viņa teica: "*Šobrīd esmu pabeigusi mācības, mēs esam finansiāli stabili un ir jauki, ka ir bērni arī*." Tomēr Zane izjūt iekšēju konfliktu tajā, ka vēlas turpināt strādāt, kaut gan neuzticas valsts pirmsskolas izglītības sistēmai, un tas kavē viņas vēlmi radīt bērnus: "*Kas kavē... vienīgais, ko es varu iedomāties ir par bērnudārziņiem ... man ļoti liekas briesmīgi mums šobrīd valsts izglītības sistēma bērnudārzos, man liekas tie vispār ir mazi zoodārzi*". Kaut gan uzreiz jāpiebilst, ka Zane bija vienīgā no 18 intervētajām personām, kura izteicās negatīvi par valsts pirmsskolas iestādēm (izņemot neapmierinātību par to, ka vēl arvien jāgaida rindās, lai iekļūtu). "*Es negribu būt pilna laika mamma – es gribu arī darbu, man tas ir absolūti nepieciešams. Gribētos, lai darba vietā būtu kaut kur vieta, kur bērnu atstāt pa dienu – lai būtu kaut kāds mazuļu centriņš varbūt, kur varētu atstāt teiksim jau no gada vecuma - tas man liktos baigi forši. Zinu, ka ir*

ļoti daudz jauno vecāku, kas grib strādāt, bet viņi nevar to darīt, tas finansiāli nav izdevīgi un nav kur likt to mazo bērniņu". Zane minēja arī, ka audzinātu savus bērnus atšķirīgi no tā, kā pati audzināta bērnībā: "*Mēs būtu tādi saprotošāki pret bērna vajadzībām un negribētu viņus kauninātun vainot– manā ģimenē bija diezgan vardarbīga pieredze*".

Analizējot visas padziļinātās intervijas, kopumā ir saskatāmas vairākas galvenās tēmas saistībā ar motivāciju radīt bērnus:

1. Intervētās personas atkārtoti piemin, ka personiskā, ģimenes finansiālā drošība ir nozīmīgs apsvērums: "finansiāla stabilitāte, ka jau ir pabeigta augstskola"; "lai būtu tāda finansiāla stabilitāte, kaut kāds materiāls nodrošinājums vairāk"; "finanses ir diezgan svarīgas"; "mūsdienās bez naudas vairs neko nevar"; "(bērnu skaits ģimenē) atkarīgs kāds būs finansiālais stāvoklis"; "ja ir kaut kādi stabili ienākumi un tu zini, ka tu vari kaut ko plānot"; "(pirms bērniem) gribēju nostabilizēties gan ar darbiem, gan finansiāli, gan ar mājvietu"; "stabils darbs, stabils atalgojums, lai varētu tam bērnam nodrošināt apstākļus normālus"; "tas palīdz, kad ir stabila profesija, stabils amats.. jā, finansiāla stabilitāte"

2. Mentālā veselība – psiholoģiskās gatavība: "pirmkārt, man ir jāsakārto (psiholoģiskā) veselība"; "pašai gribas sevi līdz galam pilnveidot"; "ļoti svarīgi sākt iet ātrāk terapijā, lai būtu kaut kā emocionāli vairāk sevi sagatavojusi"; "kaut kāda psiholoģiska gatavību būt ar to bērnu un viņam kaut ko iedot"; "kaut kāda dzīves pieredze nedaudz uzkrāta".

3. Kaut gan vairākas intervētās personas uzsver, ka valsts vai pašvaldības pabalsts nebūs "iemesls" radīt vai neradīt bērnus, tas tomēr var būt kā papildus motivējošs faktors. Šajā ziņā tika izteiktas dažādas vēlmes.

   Ģimeņu atbalsta centri: "bezmaksas psihologu konsultācijas"; "kursi par bērna audzināšanas prasmēm … tās ir prasmes, ko var iemācīties"; "būtu vajadzīgi

ģimeņu atbalsta centri, kur būtu pieejami dažāda veida speciālisti …. lai nav jālec cauri kaut kādiem tur iesniegumiem un izskatīšanām, lai tev ir pieejams tāds atbalsta resurss … lai kaut kas nesamilzt piecus vai desmit gadus vēlāk"; "aktīvas atpūtas iespējas ar bērniem".

Papildus finansiāls atbalsts: "lai nedaudz pagarinātu to dekrētu"; "daudzas jaunās ģimenes to ik mēneša maksājumu bērnu naudai uztver apmēram kā ņirgāšanos"; "mājokļu programma un bērnu dārzi"; "lielāki pabalsti vai lielāks atbalsts ģimenēm"; "es zinu, ka ir pabalsti, bet viņi tāpat ir nožēlojami, diezgan"; "ir ļoti daudz pieejams uz to bērna piedzimšanas brīdi, bet pēc tam tā ģimene ir atstāta -- nu kulieties pa dzīvi paši …. nav vietas bērnudārzā, nav tur aukļu dienests";

Bērnudārzu pieejamība**:** "nodrošināti bērnudārzi … iespēja bērnam tikt tuvākajā skolā, nevis rindas kārtībā"; "kaut kāds auklīšu serviss"; "dārziņi pavisam maziem bērniem"; "bērnudārzu stiprināšana …kur ir laba un kvalitatīva vide …ka tev nav jāuztraucas vai ar viņu kaut kas notiks"; "lai nebūtu tik grūti atrast bērnu pieskatītāju"; "mazuļu centriņš pavisam maziem bērniem".

4. Padarīt informāciju vēl pieejamāku: "kaut ko esmu garāmejot dzirdējusi"; "informācijas trūkst, tādas acīmredzamas informācijas trūkst"; "man informācijas nav un godīgi sakot man kaut kā slinkums meklēt";

6. UZSKATI PAR LAULĪBU

Latvijas valsts Centrālās statistikas pārvaldes dati rāda, ka Latvijā laulību skaits uz 1000 iedzīvotājiem uzrāda likumsakarības ar plašākiem ekonomiskiem un sociāliem apstākļiem valsts un pasaules makrolīmenī. Demogrāfi visā pasaulē runā par laulības statusa transformācijām pasaules valstīs. Šīs pārmaiņas, kas notiek daudzās Eiropas un Ziemeļamerikas valstīs ir saistītas ar to, ka ir samazinājies laulību skaits, pieaudzis sievietes un vīrieša vecums, stājoties pirmajā laulībā. Tāpat vērojams pieaugums laulību šķiršanas statistikā, sievietes un vīrieša vecuma pieaugums dzimstot pirmajam bērnam, vairāk pāru dzīvo nereģistrētā kopdzīvē, kā arī lielāks skaits bērnu dzimst ārpus laulības (Mazdzinska, 2022). Demogrāfi skaidro, ka šīs izmaiņas ir saistītas ar daudziem, dažādiem faktoriem, tostarp vispārīgām izmaiņām dzīves uztverē, kāpumu indivīda vēlmē pēc autonomijas un pašrealizācijas, tradicionālo reliģiju ietekmes kritumu, tradīciju nozīmīguma mazināšanos un digitālo tehnoloģiju iespējām ātri un globāli veicināt diskursu jauniem, netradicionāliem dzīves uzskatiem. Tieši Baltijas valstu sakarā, demogrāfi no Igaunijas (Katus et al., 2008) uzsver, ka izmaiņas ģimenes tradicionālajā formā ir mainījušās kopš Baltijas valstu neatkarības atgūšanas vismaz daļēji arī praktisku iemeslu dēļ – ir zudušas agrāk pastāvējušās priekšrocības precētiem pāriem, kā, piemēram, iespēja pieteikties uz savu dzīvokli vai uz salīdzinoši mazsvarīgākiem dzīves aspektiem, kā iespēja iegādāties kāzu uzvalku.

Latvijas Centrālās statistikas pārvalde dati rāda, ka 1990. gadā bija reģistrētas 8,9 laulības uz 1000 iedzīvotājiem, bet 2004. gadā šis rādītājs bija noslīdējis uz 4,6 reģistrētām laulībām uz 100 iedzīvotājiem, ko demogrāfi ir skaidro ar vispārējo ekonomisko nedrošību un ekonomiskajām grūtībām, kas daudziem bija 90tajos gados. Kāpums reģistrētās laulībās bija 2007. gadā ar 7,0 laulībām uz 1000, bet tad atkal kritums, atbilstoši vispārējai ekonomiskai krīzei un 4,6 laulībām uz 100 iedzīvotājiem 2009. gadā. Jauns kāpums ir redzams saistībā ar ekonomisko atlabšanu un ekonomisko izaugsmi, kas realizējās arī reģistrēto laulību kāpumā uz 6.9 laulībām uz 1000

iedzīvotājiem 2015. gadā un 6,7 laulībām uz 1000 iedzīvotājiem 2019. gadā, līdz COVID-19 pandēmijas laika kritumu uz 6,0 reģistrētām laulībām uz 1000 iedzīvotājiem 2021. gadā. Būtiski ir pieminēt arī to, ka līdzīgi kā citās Eiropas valstīs, ar katru gadu pieaug vecums, kad stājas pirmajā laulībā – 2021. gadā vīriešiem tas bija 33,3 gadi, bet sievietēm 31,2 gadi. Salīdzinot ar 2000. gadu, vecums, stājoties pirmajā laulībā ir pieaudzis par gandrīz septiņiem gadiem. Tomēr pozitīva virzība ir tajā, ka pēdējos 10 gados laulībā dzimušo bērnu īpatsvaram ir bijusi tendence pieaugt, un 2021. gadā vairums bērnu, 62,4% jeb 10 872 bērni, piedzima ģimenēs, kuras bija oficiāli reģistrējušas laulību.

Šajā pētījumā veicām salīdzinājumu 2004. gada un 2022. gada pētījuma dalībnieku novērtējumiem par to, kādi būtu iemesli vai motīvi laulāties, iepretim tam, kādi būtu iemesli vai motīvi nelaulāties, dzīvot nereģistrētā kopdzīvē (skat. 6.1.attēlu).

6.1. attēls. 2004. un 2022. gada pieaugušo pētījuma dalībnieku par stāšanās laulībā motīviem vērtējumu salīdzinājums: visaugstāk novērtētie apgalvojumi pēc 2004. gada pētījuma rezultātiem

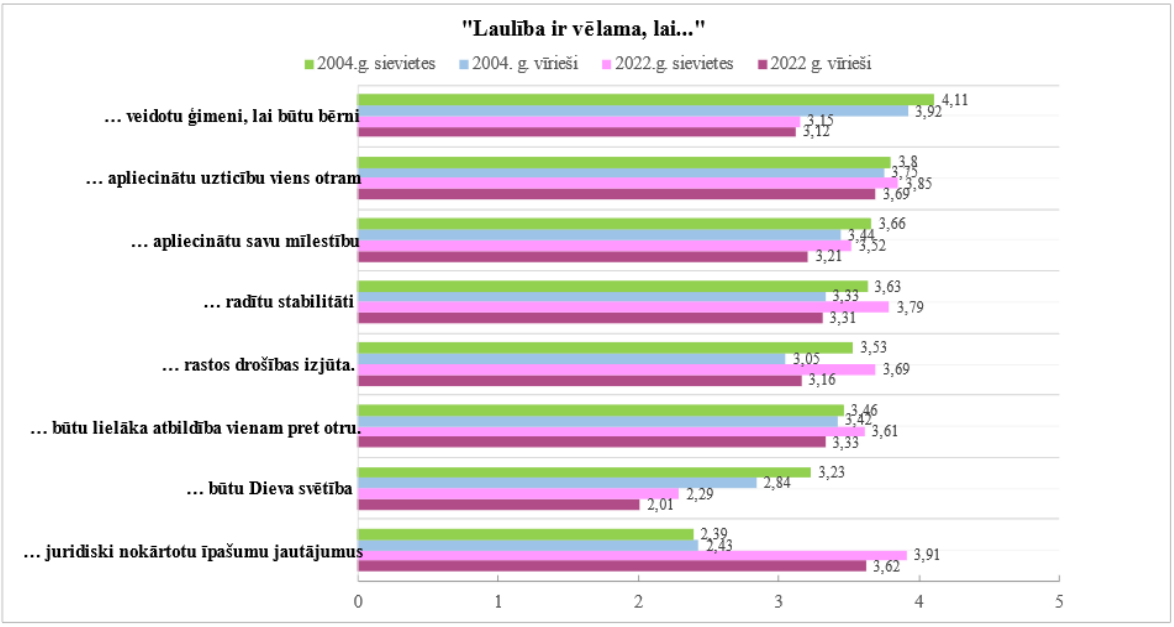

Atbilžu varianti: 1 = “nemaz”; 2 = “daļēji nepiekrītu”; 3 = ne piekrītu, ne nepiekrītu; 4 = “daļēji piekrītu”; 5 = “pilnīgi piekrītu”)

Salīdzinot 2004. gada un 2022. gada pētījuma dalībnieku viedokļus, varam konstatēt, ka vairākas pārliecības, kuras bija nozīmīgas 2004. gadā ir līdzīgi nozīmīgas 2022. gadā, piemēram, “Laulība ir vēlama, lai … apliecinātu uzticību viens otram” vai arī “Laulība ir vēlama, lai …apliecinātu savu mīlestību” jeb arī “Laulība ir vēlama, lai …rastos drošības izjūta”. Tomēr, būtiskas izmaiņas ir pētījuma respondentu vērtējumiem par pārliecību “Laulība ir vēlama, lai … veidotu ģimeni, lai būtu bērni”, šīs pārliecības nozīmīgums 2022. gadā ir daudz zemāks kā 2004. gadā. Šis kritums ir līdzīgs arī tālāk 7. nodaļā par vērtībām minētajam, ka būtiski ir kritusies vērtības “Bērni un ģimene ” nozīmība. Īpaši studenti un pieaugušie bez bērniem 2022. gadā nepiešķir tikpat lielu vērtību bērniem un ģimenei kā tas bija 2004. gadā.

Nozīmīgas atšķirības laulības motīvu vērtējumos ir saistītas ar laulību motīvu reliģiskiem, iepretim juridiskajiem aspektiem. Šī 2022. gada pētījuma rezultāti uzrāda, ka ir būtiski pieaudzis vērtējums laulību motīvam “Laulība ir vēlama, lai …juridiski nokārtotu īpašumu jautājumus”. Šāds pieaugums šim laulību motīvam norāda uz ļoti praktisku, lietišķu tendenci 2022. gadā, kas varētu arī vismaz daļēji būt saistīts ar vispārējo, pašreizējo ģeopolitisku apstākļu dēļ radīto nedrošības izjūtu un vēlmi radīt vismaz ikdienišķā, taustāmā līmenī stabilus pamatus īpašuma izteiksmē, kas var rasties, juridiski nokārtojot īpašuma jautājumus.

Iepretim šim materiālistisku motīvu pieaugumam ir redzams kritums reliģiski ievirzītam, garīguma motīvam “Laulība ir vēlama, lai …būtu Dieva svētība”. Intervijā ar Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes dekāni Daci Balodi, reaģējot uz šiem pētījuma rezultātiem, viņa atbildēja šādi: “Man šķiet, ka līdzīgi kā citur arī Latvijā kristietība (kā institucionāla reliģija) piedzīvo krīzi, un pieaug dažādu garīgumu meklējumi, citiem vārdiem institucionālā reliģija nomainās ar daudz individuālāku garīgumu, kur "Dieva svētība" aizvietojas ar daudz ko citu - sevis atrašanu, sakārtošanu, līdzsvara atrašanu utt,, bet kristietībai raksturīgā Dieva izpratne, kurš būtu droša un laimīga dzīves ceļa dāvātājs, "garants" samazinās. Varbūt tādēļ arī "Dieva svētība" nav vairs tik daudziem būtiskākais iemesls laulībām”.

6.1. tabulā ir redzams, kā 2022. gada pētījuma dalībnieki dažādās respondentu grupās novērtēja apgalvojuma “Laulība ir vēlama, lai …būtu Dieva svētība”. Ir redzams, ka studenti un pieaugušie bez bērniem viszemāk vērtē šo laulību motīvu, tikai 13% studentu un 19% pieaugušo bez bērniem atzīmēja ka “vairāk piekrīt vai pilnībā piekrīt” šim apgalvojumam. Savukārt, pirmsskolas un skolas vecuma bērnu vecāki šo laulību motīvu novērtēja visaugstāk - 32% un 38% no šīm grupām atzīmēja ka “vairāk piekrīt vai pilnībā piekrīt” šim apgalvojumam, kaut gan šie novērtējumi nebija tik augsti kā 2004. gada pētījuma dalībniekiem.

6.1. tabula. Dalībnieku vērtējumi apgalvojumam “Laulība ir vēlama, lai …. būtu Dieva svētība” dažādās respondentu grupās 2022. gadā

		12. klase	Studenti	Jauni pieaugušie bez bērniem	Pirmsskolas bērnu vecāki	5. un 9. klases skolēnu vecāki
1.	Nemaz nepiekrītu	50%	66%	61%	41%	27%
2.	Vairāk nepiekrītu, nekā piekrītu	10%	8%	6%	8%	12%
3.	Ne piekrītu, ne nepiekrītu	19%	13%	14%	19%	23%
4.	Vairāk piekrītu	10%	7%	6%	14%	22%
5.	Pilnīgi piekrītu	11%	6%	13%	18%	16%

Veicot salīdzinājumu starp 12. klases audzēkņiem un pārējiem pieaugušajiem 2022. gada pētījuma dalībniekiem attiecībā uz iepriekš minētajiem laulību motīviem, redzam, ka abas šīs grupas ir ar salīdzinoši līdzīgiem vērtējumiem (skat. 6.2. attēlu). 12. klases audzēkņi sniedz ļoti līdzīgus laulību motīvu vērtējumus kā pārējie pētījuma pieaugušie dalībnieki kopumā. Vienīgā nozīmīga atšķirība vērtējumos ir saistībā ar motīvu “Laulība ir vēlama, lai …juridiski nokārtotu īpašumu jautājumus”, ko 12. klases audzēkņi novērtē kā mazāk nozīmīgu laulību motīvu, un tas šķiet likumsakarīgi, jo tipiskam 12. klases audzēknim, visticamāk, šobrīd nav aktuāli jautājumi par savu īpašumu juridisko sakārtošanu.

6.2. attēls. 2022. gada pieaugušo pētījuma dalībnieku un 12. klases skolēnu vērtējumu salīdzinājums par laulībā stāšanās motīviem: visaugstāk novērtētie apgalvojumi pēc 2004. gada pētījuma rezultātiem

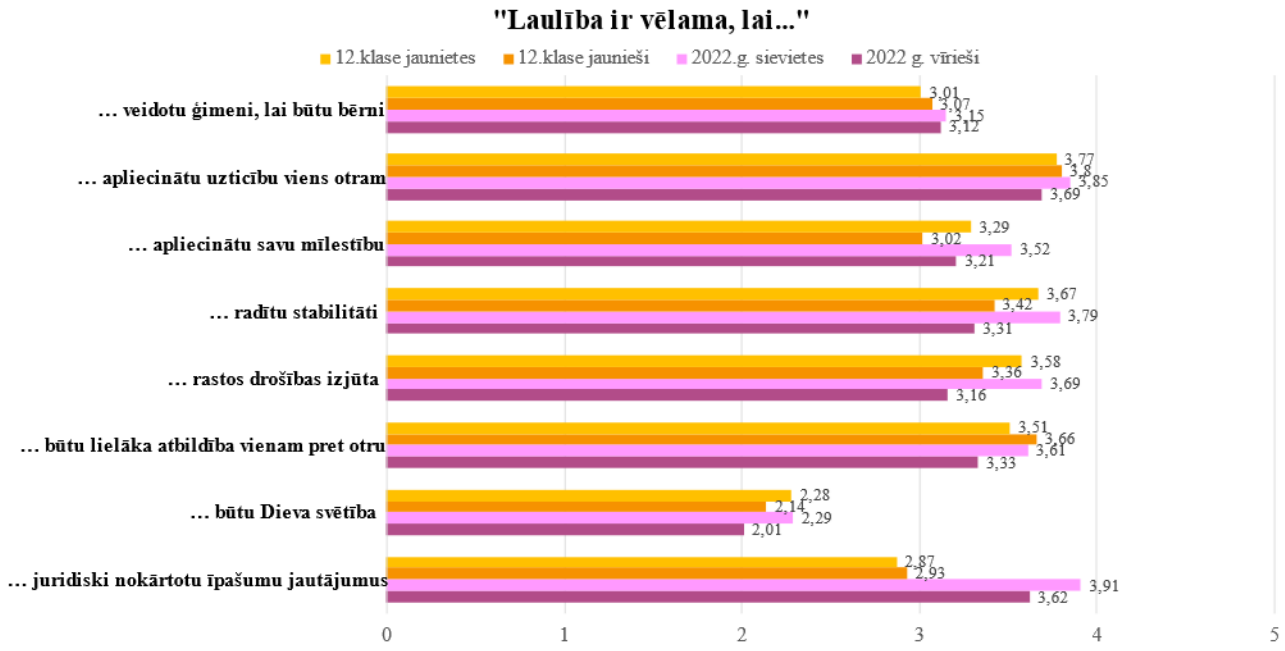

Atbilžu varianti: 1 = “nemaz”; 2 = “daļēji nepiekrītu”; 3 = ne piekrītu, ne nepiekrītu; 4 = “daļēji piekrītu”; 5 = “pilnīgi piekrītu”)

Kā redzams 6.3. attēlā, 2004. un 2022. gada pētījuma dalībnieki salīdzinoši līdzīgi novērtēja iemeslus, kādēļ nestāties reģistrētā laulībā. Lielākā atšķirība bija, ka vīrieši 2022. gadā izteiktākā līmenī atzīmēja, ka viņi piekrīt apgalvojumam, ka “Nelaulāties, bet dzīvot kopā ir vēlami … jo mīlēt un būt laimīgs var tāpat bez laulāšanās”, kā arī apgalvojumam “Nelaulāties, bet dzīvot kopā ir vēlami … ja grib šķirties ir vieglāk”. Šāda izmaiņas vīriešu respondentu vidū varētu būt saistītas ar iepriekšminētajām vispārīgām izmaiņām indivīdu un sabiedrības uzskatos par nereģistrētas kopdzīves akceptēšanu.

6.3. attēls. 2004. un 2022. gada pieaugušo pētījuma dalībnieku motīvu nestāties laulībā, bet dzīvot nereģistrētā kopdzīvē vērtējumu salīdzinājums: visaugstāk novērtētie apgalvojumi pēc 2004. gada pētījuma rezultātiem

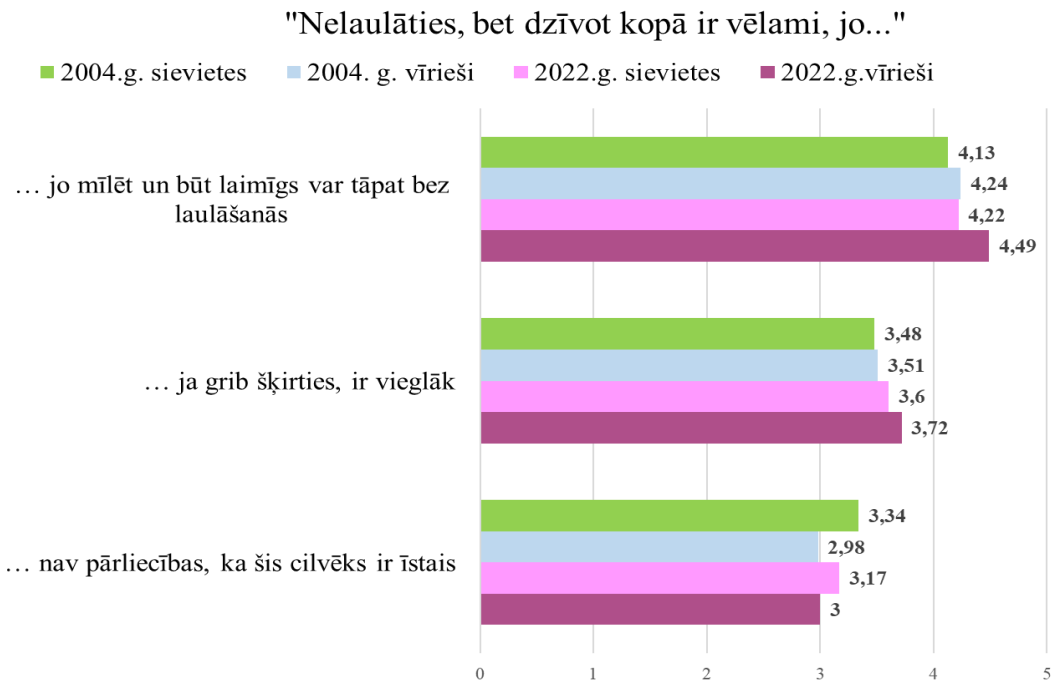

Kā redzams 6.4. attēlā, 2022. gadā 12. klases skolēni līdzīgi kā 2022. gada pieaugušie novērtēja apgalvojumu "Nelaulāties, bet dzīvot kopā ir vēlami … ja grib šķirties ir vieglāk". Tomēr 12. klases skolēni nedaudz augstāk kā pieaugušie respondenti 2022. gadā novērtēja apgalvojumus "Nelaulāties, bet dzīvot kopā ir vēlami … jo mīlēt un būt laimīgs var tāpat bez laulāšanās" un "Nelaulāties, bet dzīvot kopā ir vēlami … jo nav pārliecības, ka šis cilvēks ir īstais." Šīs atšķirības, visticamāk, arī atspoguļo dinamiku sabiedrības uzskatos par nereģistrētas kopdzīves pieņemšanu vismaz daļēji kā normu, ko vairāk pieņem un akceptē jaunākās paaudzes pētījuma dalībnieki.

6.4. attēls. 2022. gada pieaugušo un 12. klases skolēnu motīvu nestāties laulībā, bet dzīvot nereģistrētā kopdzīvē vērtējumu salīdzinājums: visaugstāk novērtētie apgalvojumi

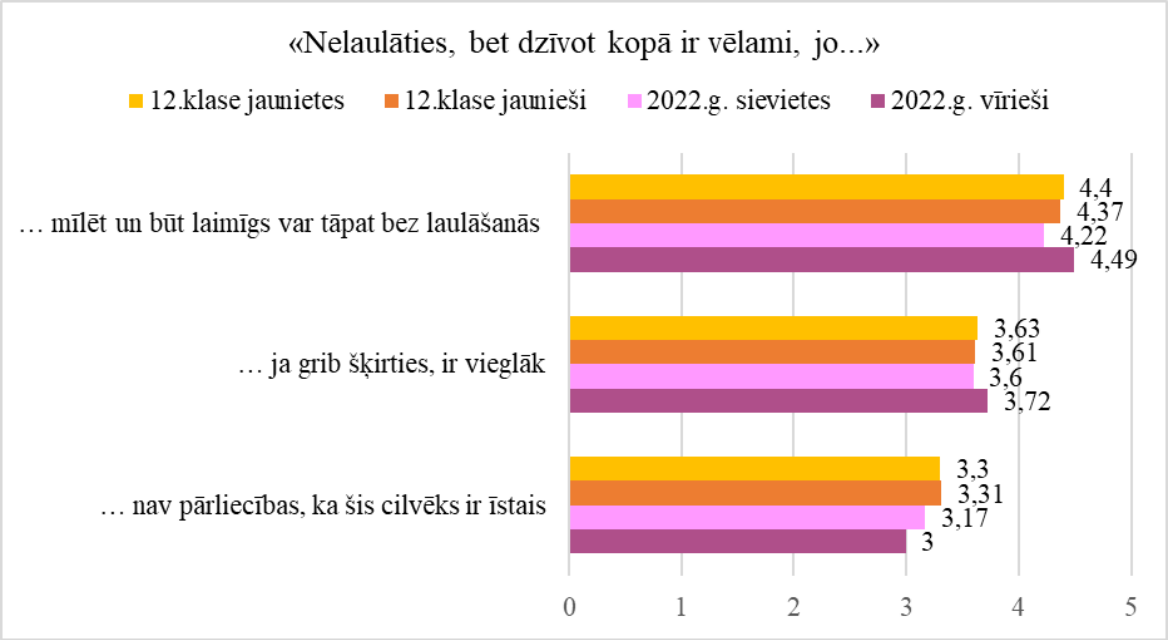

6.2.tabula. Atsevišķi apgalvojumi par laulāšanos un nelaulāšanos dažādās respondentu grupās

	12. klase	Studenti	Jauni pieaugušie bez bērniem	Pirmsskolas bērnu vecāki	5. un 9. klases skolēnu vecāki
Laulība ir vēlama, lai apliecinātu uzticību viens otram	3,77	3,74	3,68	**3,95**	**4,00**
Laulība ir vēlama, lai veidotu ģimeni, lai būtu bērni	3,03	3,10	2,90	**3,26**	**3,61**
Nelaulāties, bet dzīvot kopā ir vēlami, jo var mīlēt un būt laimīgs tāpat	4,40	4,47	4,46	**4,04**	**3,69**

Atbilžu varianti: 1 = “nemaz”; 2 = “daļēji nepiekrītu”; 3 = ne piekrītu, ne nepiekrītu; 4 = “daļēji piekrītu”; 5 = “pilnīgi piekrītu”)

Padziļinātajās intervijās 2022. gadā, līdzīgi kā 2004. gadā, laulātie pāri salīdzinoši lakoniski izteicās par iemesliem, kādēļ viņi ir izvēlējušies apliecināt un formalizēt savas attiecības laulībā.

Sieviete, 24 gadi, nesen laulājusies, izteicās, ka laulāšanās bija saistīta ar vēlmi pēc lielākas drošības: *"Man tagad (kopš apprecējāmies) ir ļoti liels miers un drošības sajūta, kas laikam arī ir viens no faktoriem, kāpēc es vēlējos tik ātri apprecēties … tā sajūta, ka šis ir tas īstais cilvēks, tā uzticēšanās, tas rada ļoti lielu mieru – kaut ko tādu es nebiju līdz šim sajutusi"*.

Sieviete, 39 gadi, kura jau 13 gadus dzīvo laulībā un tagad ir trīs bērnu māte, izteicās, ka nodoms laulāties bija saistīts ar vēlmi izvirzīt kopīgu mērķi, kas saistīts ar ģimenes veidošanu un bērnu radīšanu*: "Pienāca tāds attiecību krīzes brīdis, kad ir jāizdara kaut kādas izvēles – kad ir kopīgi jāstiprinās un jāveido kaut kāds tas mērķis tālākais kopīgs. Tas bija tas vadmotīvs – mums ir jānostiprina savas attiecības kā laulātam pārim*".

Lai arī intervētie pāri bija laulājušies baznīcā, viņi neizteicās, ka tā būtu bijusi ticībā pamatota izvēle. Viens no intervētajiem vīriešiem, 35 gadi, izteicās, ka nevis reliģiskā pārliecība radīja vēlmi laulāties baznīcā, bet otrādi - kopš laulāšanās baznīcā viņš ir kļuvis ticīgāks. Atbildot uz vispārējo jautājumu par izvēli laulāties, viņš minēja: "*Tas bija kā vēl viens solis attiecībās, arī tāda attiecību nostiprināšana ģimenes, draugu, apkartējās sabiedrības priekšā, bet varbūt arī pašiem savā priekšā. Varbūt, ka tajā laikā es neskatījos, ka tā ir attiecību nostiprināšana Dieva priekšā, bet es kopš tā laika esmu kļuvis nedaudz reliģiskāks*".

Kā redzams 6.2 tabulā, pētījuma izlasē kopumā parādās viedokļu atšķirības par laulāšanos iepretim dzīvošanai kopā nereģistrētās attiecībās starp tiem respondentiem, kuriem jau ir bērni, un tiem, kuriem nav bērnu. Izlasē kopumā respondenti ar bērniem (pirmsskolas bērnu vecāki un 5. un 9. klases bērnu vecāki) statistiski nozīmīgi augstāk novērtē viedokli, ka "Laulība ir vēlama, lai apliecinātu uzticību viens otram", kā arī "Laulība ir vēlama, lai veidotu ģimeni, lai būtu bērni". Savukārt, respondenti ar bērniem statistiski nozīmīgi zemāk novērtē viedokli, ka "Nelaulāties, bet dzīvot kopā ir vēlami, jo var mīlēt un būt laimīgs tāpat".

Mēs veicām arī korelāciju analīzi starp laulību motivāciju novērtējumiem un vēlamo bērnu skaitu optimālos apstākļos, un konstatējām korelācijas koeficientu r = 0,28 (p<0,001), kas norāda uz vāju, bet nozīmīgi pozitīvu korelāciju – jo augstāk respondents vērtē motivāciju laulāties, jo lielāka ir viņa vēlme pēc lielākas ģimenes optimālos apstākļos, un otrādi. Tomēr šīs korelācijas izteiktība vienlaicīgi norāda, ka šī sakarība nav viennozīmīga – ne visi pāri ar bērniem iestājas par reģistrētas laulības noslēgšanu.

Veicot padziļinātās intervijas mēs mērķtiecīgi intervējām arī nelaulātus pārus, to starpā nelaulātus pārus ar bērniem. Šie pāri vairākkārtīgi izteicās, ka viens no iemesliem nelaulāties ir finansiālā dārdzība, kas mūsdienās saistīta ar lielu kāzu rīkošanu. Daži norādīja arī uz savu vecāku neveiksmīgajām laulībām.

Vīrietis, 26 gadi, ar vienu bērnu, kurš dzīvo ar bērna māti nereģistrētā kopdzīvē, bet tomēr domā par laulāšanos, izteicās šādi*: "Mēs esam domājuši bieži vien par to (par laulāšanos), jo parasti jau grib kāzas, krāšņas, jo tas ir vienreiz dzīvē ... ja nu arī nesanāks finansiāli varbūt uztaisīt viņas tiešām lielas, jo mums tās ģimenes abiem, nu ko mēs vēlētos uzaicināt, ir diezgan lielas."*

Sieviete, 34 gadi, ar diviem bērniem, saderinājusies, dzīvo ar bērnu tēvu nereģistrētā kopdzīvē, skaidroja savu situāciju šādi: *"Mums piedzima bērni pēc saderināšanās, bet mums ir bijušas vairākas domas par to, kā mēs to varētu darīt (salaulāties). Ja mēs aicinām ģimeni un tomēr arī draugus, mums kādi septiņdesmit cilvēki. Un tad nu nekad jau nav īsta tādas liekas naudas, ko tām kāzām... un visas lielās klapatas, cik es zinu no citiem cilvēkiem, ir parast svinību rīkošana. Bet man ir draudzenes, kuras nespēj iedomāties kopdzīvi un bērnu laišanu pasaulē bez laulības. Man tā nav, mēs tik daudz kam izgājuši cauri, un es tik ļoti viņam uzticos. Un zinu, ka nekādas laulības saites tevi neapturēs no ģimenes iziršanas (kā viņas vecāku gadījumā)".* Tomēr abi nākotnē taisās laulāties: *"...tas mums abiem sniegs tiesiskās priekšrocības. Protams, pirmais ir mantojums un pārējais ir dažādas priekšrocības, kas ir tikai laulātajiem tiesību aktos".*

Sieviete, 30 gadi, bez bērniem, kura dzīvo ar partneri deviņus gadus, stāstīja, ka gatavojas nākamajā gadā precēties: *"Neredzējām līdz šim tam ļoti lielu nekādu izdevīgumu, nekāds izdevīgums nelikās un tā nebija prioritāte, zinot arī cik laulības dārgi*

maksā, nu svinības ir ļoti dārgas. Bet nākošgad plānojam precēties, kaut kas noklikšķēja, ka sajutu, ka es tomēr gribu precēties un tad mēs arī domāsim par bērniem tālāk. Ir tagad finansiālā stabilitāte".

7. VĒRTĪBAS SAISTĪBĀ AR ĢIMENI UN BĒRNIEM

Psiholoģijā vērtības ir daudz pētīts un nozīmīgs konstrukts, jo tieši vērtības ir tās, kas nosaka, ko cilvēks uzskata par svarīgu dzīvē un tālāk ietekmē to, kādus mērķus izvirza savai dzīvei. Viens no nozīmīgākajiem vērtību pētniekiem Š.Švarcs vērtības definē kā „vēlamus, pāri situācijām stāvošus mērķus, kuri variē pēc to svarīguma un kalpo par vadošiem principiem cilvēku dzīvēs" (Schwartz, 1992, 4. lpp.).

Vērtību sistēmas izveide lielā mērā notiek jauniešu vecumposmā, vērtību sistēma ir relatīvi stabila, tomēr mūža garumā vērtības var mainīties (Schwartz, 2006).

Pēdējo gadu pētījumos tiek arvien vairāk runāts par to, ka izmaiņas vērtību sistēmā var izraisīt ne tikai izmaiņas sabiedrībā un kultūrā, bet var būt arī otrādi – pieredze, kas ir bijusi daudziem sabiedrības locekļiem, īpaši traumatiska pieredze, kari, epidēmijas var mainīt arī vērtības sabiedrībā. Piemēram, ASV pēc 11. septembra teroristu uzbrukumiem pieauga drošības vērtības nozīmība, kas pēc laika atkal samazinājās (Bardi et al., 2009). Tāpat pētnieki runā arī par to, ka vērtību izmaiņas ir iespējamas arī sociāla spiediena rezultātā (Bardi & Goodwin, 2011). Tā kā mēs salīdzinām pētījuma rezultātus pēc 18 gadiem, vērtību izmaiņas var analizēt arī kā sekas tam vai citam spiedienam, kāds ir bijis uz sabiedrības locekļiem jautājumos par to, kas ir vai nav svarīgākais dzīvē.

Pētījuma respondenti aizpildīja Vērtību aptauju, kurā lūdzām novērtēt piedāvātās 57 vērtības pēc to prioritātes viņu dzīvē, jo tas palīdzētu saprast, kuras vērtības ir nozīmīgākās un analizēt, kā tās saistās ar pētījuma fokusā esošo jautājumu par laulībām un bērnu radīšanu. Var pieņemt, ja kāda vērtība viņam ir nozīmīgāka, indivīds pieliks lielākas pūles, lai šo vērtību realizētu dzīvē. Tāpat arī vērtības var netieši ietekmēt indivīda uzvedību, ietekmējot to, kā viņš uztver apkārt notiekošo, kam pievērš lielāku vērību.

Noteikti pētījuma rezultātos minētās vērtības ir jāapskata pētījuma laikā (2021-2022) esošās situācijas kontekstā, kur milzīga ietekme uz rezultātiem varētu būt gan Covid-19 pandēmijai, gan karadarbībai Ukrainā.

Salīdzinot visu pieaugušo vērtības pēc ranžējuma 2004. un 2022. gadā (skat. attēlu 7.1.), redzam, ka abos mērījumos kā svarīgākās vērtības ir ''ģimenes drošība'' un ''veselība'', šo vērtību nozīmība nav mainījusies pēdējo 18 gadu laikā. Būtiskākās izmaiņas ir notikušas vērtības ''bērni un ģimene'' ranžējumā. Ja 2004. gadā tā bija trešā nozīmīgākā vērtība, tad 2022. gadā tā ir noslīdējusi uz 22. vietu. Viennozīmīgi spriest par iemesliem šādai vērtību maiņai veiktā pētījuma metodoloģija neparedz. Tomēr šis rezultāts ļauj izdarīt secinājumu, ka, ja bērni un ģimene ir mazāk nozīmīga vērtība, indivīdi varētu pielikt mazāk pūles, lai šo vērtību realizētu darbībā, veidojot ģimenes un radot bērnus.

7.1. attēls. Vērtību rangu salīdzinājums 2004. un 2022. gadā

	Vieta vērtību rangā 2004. gadā	Vieta vērtību rangā 2022. gadā	
Ģimenes drošība (tuvinieku drošība)	**1.**	**1.**	**Ģimenes drošība (tuvinieku drošība)**
Veselība (nebūt fiziski vai garīgi slimam)	**2.**	**2.**	**Veselība (nebūt fiziski vai garīgi slimam)**
Bērni un ģimene (bērni un ģimene kā vērtība)	**3.**	**3.**	Miers pasaulē (bez kariem un konfliktiem)
Iekšējā harmonija	**4.**	**4.**	Brīvība (domu un rīcības brīvība)
Nobriedusi mīlestība	**5.**	**5.**	Iekšējā harmonija
Pašcieņa	**6.**	**6.**	Pašcieņa
Patiesa draudzība	**7.**	**7.**	Godīgums
Brīvība (domu un rīcības brīvība)	**8.**	**8.**	Prāts
Prāts	**9**	**9.**	Valsts drošība (manas tautas aizsardzība pret ienaidniekiem)
Godīgums	**10.**	**10.**	Patiesa draudzība
Miers pasaulē	**11.**	**11.**	Nobriedusi mīlestība
Valsts drošība (manas tautas aizsardzība pret ienaidniekiem)	**24.**	**22.**	Bērni un ģimene (bērni un ģimene kā vērtība)

Savukārt 2022. gadā trešo vietu vērtību rangā ieņem ''miers pasaulē'', kas 2004. gadā bija daudz mazāk nozīmīga vērtība. Jāatzīmē, ka šo vērtību sievietes novērtē statistiski nozīmīgi augstāk kā vīrieši. Un līdzīgi vērtība ''valsts drošība'' no 24. vietas ir pacēlusies uz 9. vietu 2022. gadā. Tas noteikti ir saistāms ar šī brīža aktuālo ģeopolitisko situāciju, ar karadarbību Ukrainā, kas ir aktualizējis vērtības, kas nebija tik aktuālas laikā, kad neizjutām kara draudus. Iespējams, šī nedrošības radītā vērtību pārstrukturizācija, kad priekšplānā izvirzās miera, drošības, brīvības vērtības, var izskaidrot arī ''bērni un ģimene'' vērtības nozīmības mazināšanos. Kā arī varētu pieņemt, ka, interpretējot vērtību ''ģimenes drošība'' respondenti 2022. gadā tai varēja piešķirt citu saturu, iekļaujot arī bērnu un ģimenes nozīmīgumu. Šie rezultāti apstiprina arī iepriekš minētā pētījuma atziņas (Bardi et al., 2009) par to, ka dažādu traumatisku situāciju ietekmē mainās indivīda vērtības un attiecīgi arī vērtības sabiedrībā.

7.1.tabula. Sieviešu un vīriešu vērtību salīdzinājums 2004. un 2022. gadā

	2004		**2022**	
	Sievietes (n=769)	Vīrieši (n=395)	Sievietes (n=913)	Vīrieši (n=276)
Ģimenes drošība	**6,37***	**6,24***	**6,25***	**5,86***
Veselība	6,34	6,18	6,24	5,83
Bērni un ģimene	**6,19***	**5,98***	**4,91***	**4,4***
Iekšējā harmonija	5,89	5,1	5,77	5,17
Nobriedusi mīlestība	5,7	5,03	5,4	4,72
Pašcieņa	5,52	4,93	5,64	5,17
Patiesa draudzība	5,51	4,92	5,34	5,08
Brīvība	5,39	5,4	5,68	5,51
Prāts	5,19	5,29	5,38	5,37

(Atbilžu varianti: 1= "mazliet svarīga"; 2 = "gandrīz svarīga"; 3 = "svarīga"; 4 = "vairāk nekā svarīga"; 5= "gandrīz ļoti svarīga"; 6 = "ļoti svarīga"; 7 = " ārkārtīgi svarīga")
* atzīmētās vērtības ir statistiski nozīmīgi atšķirīgas sieviešu un vīriešu grupās

Apskatot atsevišķi sieviešu un vīriešu vērtības, kas bija prioritāras 2004. gadā un salīdzinot ar tām pašām vērtībām 2022. gadā (skat. 7.1. tabulu) , redzam, ka ''ģimenes drošība'' abos mērījumos statistiski nozīmīgi augstāka ir sievietēm. Lai arī ir vērtību

nozīmības kritums, arī ’’bērni un ģimene’’ vērtība sievietēm ir nozīmīgāka kā vīriešiem abos mērījumos.

Atsevišķi apskatījām 12. klases jauniešu vērtību prioritātes, jo tieši šī grupa ir tie, kas tuvākajā desmitgadē veidos/neveidos ģimenes un radīs/neradīs bērnus (skat. 7.2. tabulu).

7.2.tabula. 12. klašu jauniešu nozīmīgāko vērtību ranžējums 2022. gadā

Rangs	Vērtība	Vidējais
1.	Ģimenes drošība (tuvinieku drošība)	6,02
2.	Veselība (nebūt fiziski vai garīgi slimam)	5,79
3.	Miers pasaulē (bez kariem un konfliktiem)	5,62
4.	Brīvība (domu un rīcības brīvība)	5,49
5.	Lojalitāte (uzticība draugiem, biedriem)	5,43
6.	Patiesa draudzība (tuvi, atbalstoši draugi)	5,43
7.	Dzīves baudīšana (baudīt ēdienu, seksu, brīvo laiku utt.)	5,35
8.	Prāts (loģiskums, domātspēja)	5,34
9.	Mērķu izvēle (spēja pašam izvēlēties savus mērķus)	5,31
10.	Godīgums (patiesums)	5,30

(Atbilžu varianti: 1= “mazliet svarīga”; 2 = “gandrīz svarīga”; 3 = “svarīga”; 4 = “vairāk nekā svarīga”; 5= “gandrīz ļoti svarīga”; 6 = “ļoti svarīga”; 7 = “ ārkārtīgi svarīga”)

Līdzīgi kā arī pieaugušo izlasē, pirmās nozīmīgākās vērtības arī jauniešiem ir ģimenes drošība un veselība. Arī jauniešiem būtiska vērtība šobrīd ir miers pasaulē. Pārējās nozīmīgās vērtības raksturo jauniešu vecumposma aktuālās jomas, kur priekšplānā izvirzās attiecības, dzīves baudīšana, prāts un mērķi. Vērtība **’’**Bērni un ģimene’’ jauniešu vērtību rangā tāpat kā pieaugušajiem ir 22. vietā. Tas ļauj secināt par šīs vērtības mazāku nozīmību visās pētītajās vecuma grupās, ne tikai jauniešiem, kur šāda zema šīs vērtības nozīmība loģiski būtu saistāma ar viņu vecumposma īpatnībām un aktualitātēm.

Analizējot atsevišķi 12. klases jauniešu nozīmīgākās vērtības pa dzimumiem, jaunietēm statistiski nozīmīgi augstākas kā jauniešiem ir šādas vērtības: ģimenes drošība, miers pasaulē, godīgums, iekšējā harmonija (skat.7.2. attēlu).

7.2.attēls. 12.kl. jauniešu vērtību rangi 2022. gadā (pirmās 12 nozīmīgākās vērtības)

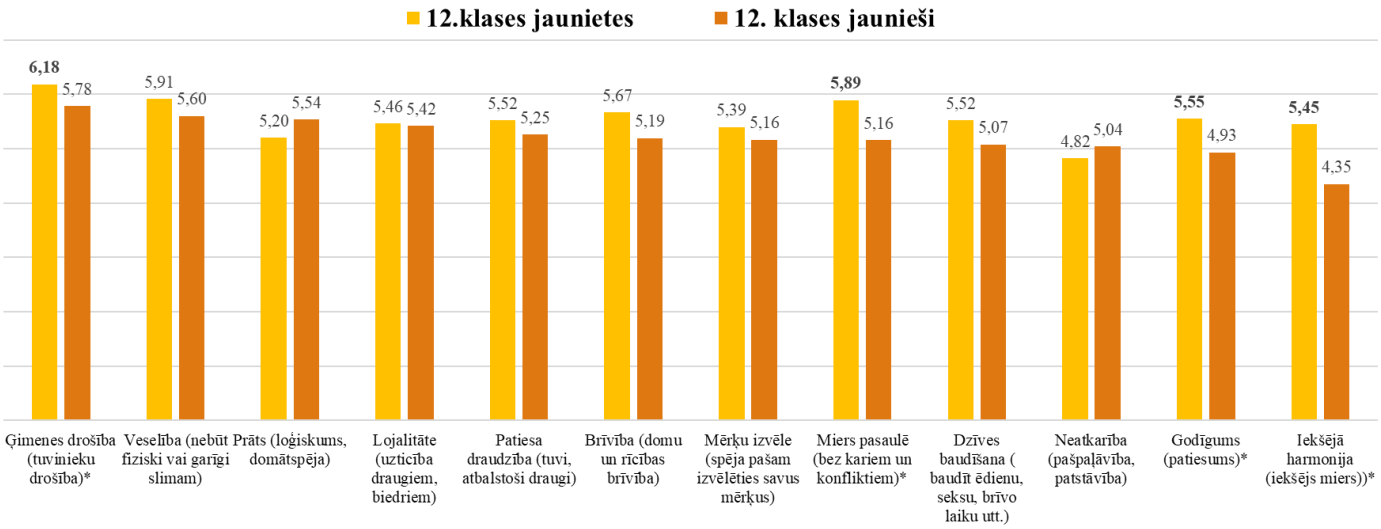

*Atzīmētās vērtības ir statistiski nozīmīgi atšķirīgas abās grupās

Tā kā vērtību nozīmība ietekmē indivīda reālo uzvedību, šī pētījuma kontekstā bija svarīgi apskatīt atsevišķi pa dzimumiem, kā vērtību prioritātes ir saistītas ar respondentu bērnu skaitu, kopā apskatot esošo bērnu skaitu un to, cik bērnus viņi vēl plāno.

Salīdzināšanas nolūkos apskatījām tikai tās vērtības, kas bija nozīmīgākās un tika apskatītas arī 2004. gadā (skat. 2004. gada ziņojumu). Jāatzīmē, ka pētījuma nolūkos mērķtiecīgi tika aptaujāta respondentu grupa, kam nav bērnu, tas izskaidro respondentu bez bērniem lielāko proporciju .

Analizējot sieviešu vērtību atšķirības grupās pēc kopējā esošo un plānoto bērnu skaita (skat. 7.3 tabulu), vislielākās atšķirības vērojamas vērtībā ''bērni un ģimene''. Sievietēm, kurām nav un kuras arī neplāno bērnus, šī vērtība ir statistiski nozīmīgi zemāka kā sievietēm, kurām ir vai kuras plāno bērnu. Pat, ja tas ir tikai viens bērns, šī vērtība jau ir nozīmīgāka, bet visnozīmīgākā tā ir sievietēm, kam ir un/vai plāno kopā 3 un 4 bērnus. Var secināt, ka bērnu un ģimenes nozīmība būtiski pieaug, ja bērni jau ir vai sieviete plāno, ka viņa tos vēlētos. Savukārt vērtība '' bagātība'' salīdzinoši vismazāk nozīmīga ir tām sievietēm, kam ir/plāno 5 bērnus.

Sievietēm, kurām nav vai kuras neplāno bērnus ir arī statistiski nozīmīgi zemāka vērtība ''ticība'' kā sievietēm, kas plāno bērnus.

7.3.tabula. Sieviešu vērtības: atšķirības grupās pēc kopējā (esošo un plānoto) bērnu skaita

	0 bērnu (n=187)	1 bērns (n=96)	2 bērni (n=295)	3 bērni (n=167)	4 bērni (n=38)	5 bērni (n=8)
Bērni un ģimene	**1,94**	4,69	5,42	6,22	6,21	5,5
Godīgums	5,22	5,54	5,55	5,56	5,34	5,38
Piedotspēja	3,88	4,05	4,46	4,48	4,34	4,5
Ticība (reliģiska pārliecība)	**0,38**	1,13	1,34	1,68	1,45	1,75
Bagātība	3,78	3,6	3,89	3,56	3,03	**2,38**
Publiskā tēla saglabāšana	2,42	2,99	3,07	2,93	2,61	3,5
Vara sabiedrībā (kontrole pār citiem, dominēšana)	0,61	1,02	0,96	0,81	0,84	1

(1= "mazliet svarīga"; 2 = "gandrīz svarīga"; 3 = "svarīga"; 4 = "vairāk nekā svarīga"; 5= "gandrīz ļoti svarīga"; 6 = "ļoti svarīga"; 7 = " ārkārtīgi svarīga")

Salīdzinot ar 2004. gadu, 2022. gadā sievietēm, kurām nav/ neplāno bērnus, vērtība ''ģimene un bērni'' ir mazāk nozīmīga, savukārt, šīs vērtības nozīmība ir līdzīga, ja sieviete plāno lielāku bērnu skaitu (skat.7.3. attēlu).

7.3. attēls. Vērtības ''bērni un ģimene'' salīdzinājums sievietēm 2004. un 2022. gadā grupās pēc kopējā esošo un plānoto bērnu skaita

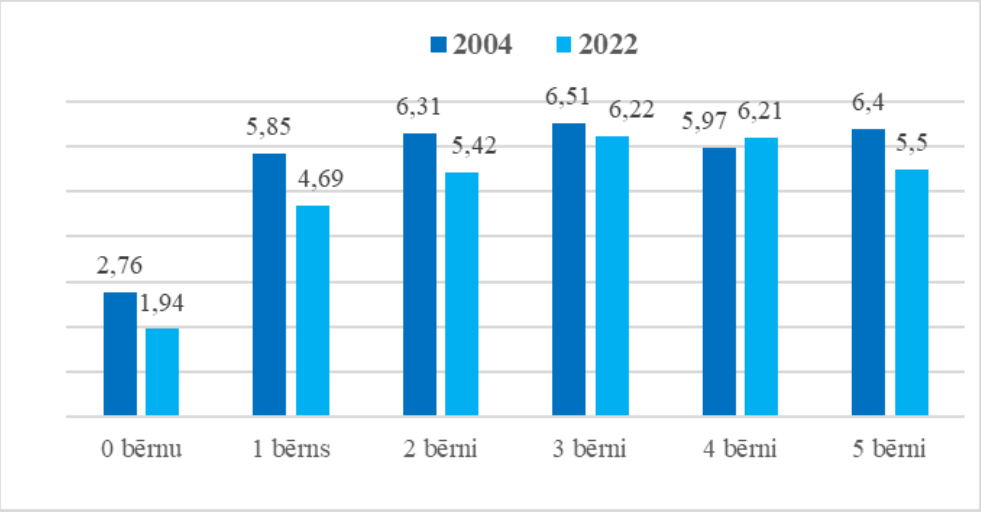

Līdzīgi tika apskatītas arī vīriešu vērtības grupās pēc kopējā esošo un plānoto bērnu skaita (skat.7.4. tabulu) . Vīriešiem, kuri neplāno vai plāno tikai vienu bērnu vērtība

''bērni un ģimene'' ir zemāka kā tiem, kuri plāno lielākas ģimenes. Savukārt, tiem vīriešiem, kuriem ir vai plāno 2 bērnus, ir salīdzinoši augstāka vērtība ''godīgums'' kā pārējās grupās.

7.4. tabula. Vīriešu vērtības: atšķirības grupās pēc kopējā (esošo un plānoto) bērnu skaita

	0 bērnu (n=54)	1 bērns (n=35)	2 bērni (n=95)	3 bērni (n=59)	4 bērni (n=14)
Bērni un ģimene	**1,72**	**3,89**	5,07	5,29	5,36
Godīgums	4,96	4,91	**5,84**	5,14	5,29
Publiskā tēla saglabāšana (savas''sejas'' aizsargāšana)	2,91	3,09	3,17	2,75	2,07
Veselība	5,54	5,8	6,06	5,75	5,64

Salīdzinot ar 2004. gadu, 2022. gadā vīriešiem vērtība ''bērni un ģimene'' ir būtiski zemāka vīriešiem, kuriem nav/neplāno bērnus vai plāno tikai vienu bērnu (skat. 7.4. attēlu). Jo lielāku ģimeni vīrietis plāno, jo šīs vērtības nozīmība pieaug, bet šīs vērtības nozīmība 2022. gadā joprojām ir zemāka kā 2004. gadā.

7.4. attēls. Vērtības ''bērni un ģimene'' salīdzinājums vīriešiem 2004. un 2022. gadā grupās pēc kopējā esošo un plānoto bērnu skaita

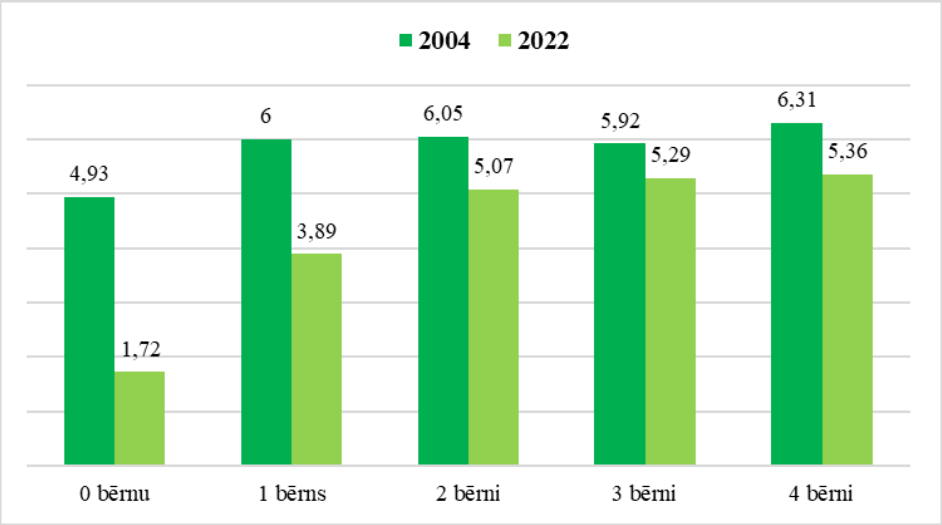

Lai izprastu, kā vērtības ir saistītas ar plānoto bērnu skaitu ģimenēs, īpašu vērību pievērsām divām grupām: tiem respondentiem, kuriem nav bērnu un kuri pat, ja būtu optimāli apstākļi (labs finansiālais stāvoklis, labas bērna uzraudzības iespējas), nevēlētos vairāk kā 1 bērnu un tiem respondentiem, kuri optimālos apstākļos vēlētos 4 un vairāk bērnus (skat. 7.5. tabulu).

7.5. tabula. Nozīmīgākās vērtības respondentiem, kuri optimālos apstākļos nevēlētos bērnus vai vēlētos 1 bērnu un tiem, kuri vēlētos 4 un vairāk bērnus (n=171)

Vēlas 0 vai 1 bērnu (n=208)		**Vēlas 4 un vairāk bērnus (n=171)**	
Brīvība (domu un rīcības brīvība)	5,91	Ģimenes drošība (tuvinieku drošība)	6,12
Veselība (nebūt fiziski vai garīgi slimam)	5,89	Veselība (nebūt fiziski vai garīgi slimam)	6,05
Miers pasaulē (bez kariem un konfliktiem)	5,81	Bērni un ģimene (bērni un ģimene kā vērtība)	5,81
Iekšējā harmonija (iekšējs miers)	5,66	Miers pasaulē (bez kariem un konfliktiem)	5,81
Ģimenes drošība (tuvinieku drošība)	5,63	Brīvība (domu un rīcības brīvība)	5,57
Prāts (loģiskums, domātspēja)	5,38	Pašcieņa (savas vērtības apzināšanās)	5,50
Neatkarība (pašpaļāvība, patstāvība)	5,30	Iekšējā harmonija (iekšējs miers)	5,40
Vienlīdzība (vienādas iespējas visiem)	5,30	Godīgums (patiesums)	5,40
Pašcieņa (savas vērtības apzināšanās)	5,28	Nobriedusi mīlestība (dziļa emocionālā un garīgā tuvība)	5,34
Dzīves baudīšana (baudīt ēdienu, seksu, brīvo laiku utt.)	5,27	Prāts (loģiskums, domātspēja)	5,26
Patiesa draudzība (tuvi, atbalstoši draugi)	5,23	Lojalitāte (uzticība draugiem, biedriem)	5,21

(1= “mazliet svarīga”; 2 = “gandrīz svarīga”; 3 = “svarīga”; 4 = “vairāk nekā svarīga”; 5= “gandrīz ļoti svarīga”; 6 = “ļoti svarīga”; 7 = “ ārkārtīgi svarīga”)

Apskatot vērtību prioritātes šajās divās grupās, skaidri redzams, ka tiem respondentiem, kuri nevēlas bērnus, prioritāro vērtību sarakstā vairāk ir vērtības, kas attiecas uz individuālo brīvību, harmoniju, neatkarību, prātu, dzīves baudīšanu. Varētu teikt, ka šie respondenti ir vairāk orientēti uz sevi, nevis uz ģimeni.

Grupai, kas vēlētos 4 un vairāk bērnus, nozīmīgākas ir ģimeniskās vērtības, drošība, nobriedusi mīlestība, tomēr arī šajā grupā būtiska ir brīvība, prāts, pašcieņa un iekšēja harmonija.

Lai vēl dziļāk izprastu vērtību atšķirības šajās divās grupās, salīdzinājām visas 57 vērtības, kas ir piedāvātas Švarca vērtību aptaujā, lai redzētu, kurās no tām starp šīm grupām pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības. Tālāk tabulās 7.6 un 7.7. attēlotas tikai tās vērtības, kurās šādas atšķirības tika atklātas.

7.6. tabula . Vērtības, kuras ir statistiski nozīmīgi augstākas respondentiem, kuri optimālos apstākļos vēlas 4 un vairāk bērnus

	4 vai vairāk bērni (n=171)	0 vai 1 bērns (n=208)
Ģimenes drošība (tuvinieku drošība)	**6,14****	5,63
Tradīciju cienīšana (paražu saglabāšana)	**5,77****	2,29
Bērni un ģimene (bērni un ģimene kā vērtība)	**5,77****	2,29
Nobriedusi mīlestība (dziļa emocionālā un garīgā tuvība)	**5,29****	4,77
Atbildība (uzticamība)	**5,18****	4,71
Pieklājība (laipnība, labas manieres)	**4,96***	4,55
Dzīves mērķis (dzīves jēga)	**4,68****	4
Piederības sajūta (sajust citu rūpes par sevi)	**4,58***	4,11
Vecāku un vecu cilvēku godāšana (cieņas izrādīšana)	**4,23****	3,01
Piedotspēja (gatavība piedot citiem)	**4,11****	3,58
Garīgā dzīve (uzsvars uz garīgām, nemateriālām lietām)	**4,05****	3,24
Pašdisciplīna (sevis ierobežošana, pretošanās kārdinājumiem)	**3,65****	3
Pazemība (vienkāršība, pieticība)	**3,04***	2,54
Ticība (reliģiska pārliecība)	**1,78****	0,48

*p<0,05 **p<0,001
(Atbilžu varianti: 1= “mazliet svarīga”; 2 = “gandrīz svarīga”; 3 = “svarīga”; 4 = “vairāk nekā svarīga”; 5= “gandrīz ļoti svarīga”; 6 = “ļoti svarīga”; 7 = “ ārkārtīgi svarīga”)

Šis salīdzinājums ļauj secināt, ka tie respondenti, kuri vēlētos lielākas ģimenes ar 4 un vairāk bērniem, bez tā, ka nozīmīgi augstāk vērtē ģimeniskās un drošības vērtības, kā

nozīmīgākas uzskata arī tradīciju cienīšanu, nobriedušu mīlestību, atbildību, arī garīgas vērtības, pazemību un ticību. Šīs ir tās vērtības, kuru veicināšana sabiedrībā būtu nozīmīga tautas ataudzei.

7.7.tabulā attēlotās vērtības sniedz salīdzinošu tā respondenta vērtību portretu, kurš arī optimālos apstākļos nevēlētos bērnus vai vēlētos tikai vienu bērnu.

Līdzīgi kā jau vērtību rangos 7.5. tabulā attēlots, arī vērtību atšķirību aprēķins norāda uz to, ka šai grupai būtiskākas ir uz sevi, dzīves baudīšanu, izklaidi, brīvību, neatkarību vērstas vērtības.

7.7. tabula. Vērtības, kuras ir statistiski nozīmīgi augstākas respondentiem, kuri optimālos apstākļos nevēlas bērnus vai vēlas 1 bērnu

	4 un vairāk bērni (n=171)	0 un 1 bērns (n=208)
Brīvība (domu un rīcības brīvība)	5,51	**5,91***
Neatkarība (pašpaļāvība, patstāvība)	4,95	**5,30***
Vienlīdzība (vienādas iespējas visiem)	4,46	**5,30****
Dzīves baudīšana (baudīt ēdienu, seksu, brīvo laiku utt.)	4,39	**5,27****
Sociālais taisnīgums (netaisnības novēršana, rūpēs par vājāko)	4,64	**5,03***
Bauda (vēlmju apmierināšana)	3,65	**4,42****
Dzīves dažādība (jaunumi un izmaiņas)	3,01	**3,64****

*p<0,05 **p<0,001

(Atbilžu varianti: 1= “mazliet svarīga”; 2 = “gandrīz svarīga”; 3 = “svarīga”; 4 = “vairāk nekā svarīga”; 5= “gandrīz ļoti svarīga”; 6 = “ļoti svarīga”; 7 = “ ārkārtīgi svarīga”)

Varam secināt, ka abas šīs grupas vērtību prioritāšu ziņā ir atšķirīgas. Kā viens no potenciāliem skaidrojumiem šīm atšķirībām varētu būt respondentu vecums. Tomēr abās grupās tas ir samērā līdzīgs. Nedaudz jaunāki (vidēji 28 gadi) ir tie respondenti, kas vēlas 1 vai nevēlas bērnus un nedaudz vecāki ir tie, kas vēlas 4 un vairāk bērnus (vidēji 33 gadi), tomēr šī vecumu atšķirība nav statistiski nozīmīga. Būtu jāveic padziļināta izpēte, lai detalizētāk skaidrotu iespējamos vērtību atšķirību cēloņus šajās grupās.

8. BĒRNU NORĀDĪTĀ ATTIEKSME ĢIMENĒ: POZITĪVAS BĒRNU-VECĀKU ATTIECĪBAS

Ģimene ir pirmā vieta, kurā bērni iepazīstas ar emocionālajām un sociālajām prasmēm, kas būs nepieciešamas visā turpmākajā dzīvē. Līdz ar to attiecības, kuras bērns piedzīvo ģimenē, lielā mērā ietekmē bērna turpmāko emocionālo attīstību un psiholoģisko veselību. Ir neskaitāmi pētījumi, kuri norāda, ka bērni, kuri piedzīvo pozitīvas attiecības ar saviem vecākiem, spēj labāk izprast savas un citu cilvēku jūtas, vajadzības, ir drošāki un pašpārliecinātāki, ar labāk attīstītām sociālām prasmēm, kas cilvēkam ir nepieciešamas, lai dzīvotu veselīgu un rīcībspējīgu dzīvi, un spētu ne tikai ņemt, bet arī dot ieguldījumu kopējā sabiedrības un valsts attīstībā.

Vecāku loma ir viena no svarīgākajām dzīves lomām un vienlaicīgi viens sarežģītākajiem dzīves uzdevumiem, ko cilvēks var uzņemties. Tomēr, tas viss ir iespējams. Vecāku loma prasa daudz laika un pūļu, taču vienlaikus šī emocionālā saikne, kas veidojas starp vecākiem un bērniem sniedz arī lielu gandarījumu, jo, kā intervijās tika minēts *"… neviens uz tevi neskatās ar tādām mīlestības pilnām acīm kā tavs bērns*". Vecāki daudz dara, lai nodrošinātu savu bērnu fiziskās un emocionālās vajadzības, un vecāku gādība un atsaucība uz bērna vajadzībām ir tā, kas bērnam rada emocionālas drošības izjūtu un uzticēšanos, pārliecību, ka kāds par viņu gādā un viņš ir šīs gādības un mīlestības vērts. Tomēr, nereti vecākiem ir jāsakaras ar izaicinošām situācijām, kad dabiski rodas kādas konflikta situācijas un reizēm vecāki pieļauj arī kļūdas audzināšanas procesā. Vienlaikus ir vērā ņemams princips, ka svarīga ir pietiekoši laba vecāku gādība, kas kopumā stiprina bērna drošības izjūtu, emocionālu labsajūtu un veicina attīstību. Tādēļ ir svarīgi noskaidrot, cik lielā mērā bērni izjūt mīlošas, atbalstošas un iedrošinošas attiecības savā ģimenē.

Šajā pētījumā 5. un 9. klases skolēniem tika lūgts novērtēt dažādus pozitīvus apgalvojumus par to, cik lielā mērā bērns izjūt atbalstošu attieksmi savā ģimenē. Uzdodot šos jautājumus 5. un 9. klases skolēniem 2004. gadā, un tos pašus jautājumus 5. un 9. klases skolēniem 2022. gadā, bija iespēja salīdzināt šos vērtējumus.

8.1. attēls. Piektās un devītās klases skolēnu novērtējums par vecāku sniegtā atbalsta biežumu 2004. un 2022. gadā.

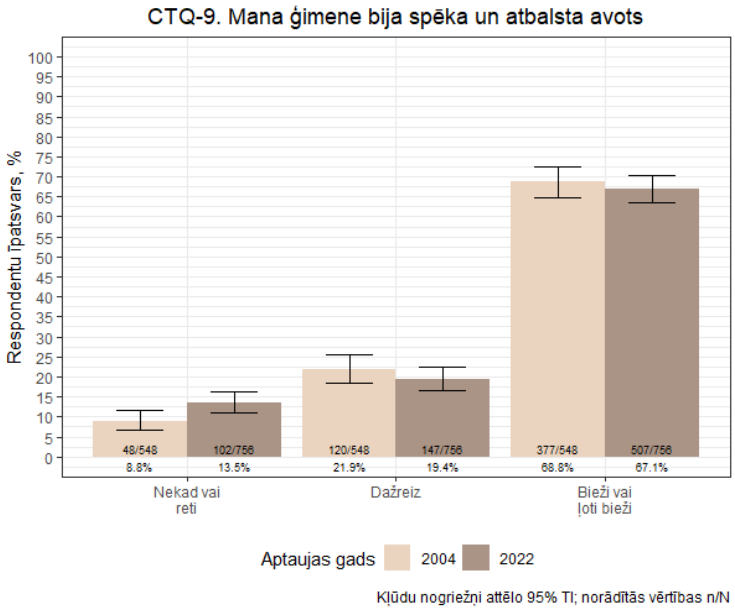

Viens no būtiskākajiem jautājumiem aptaujas sadaļā par pozitīvām bērnu-vecāku attiecībām ir par to, kā skolēni novērtē, cik lielā mērā viņi izjūt savu ģimeni (kopumā) kā atbalsta avotu. Vērtējot apgalvojumu "Mana ģimene bija spēka un atbalsta avots", 2004. gadā 68,8% skolēnu, bet 2022. gadā 67,1% skolēnu atzīmēja, ka bieži vai ļoti piedzīvojuši situācijas, kurās ģimeni izjutuši kā spēka un atbalsta avotu (skatīt 8.1. attēlu). Iegūtās atšķirības nav statistiski nozīmīgas, un tas norāda, ka gan 2004., gan 2022. gadā skolēni kopumā vienādi bieži izjuta savu ģimeni kā spēka un atbalsta avotu. Šie vērtējumi ir būtiski, jo tie atspoguļo, ka kopumā nedaudz vairāk par divām trešdaļām Latvijas skolēnu (šajās izlasēs) novērtē attiecības savās ģimenēs kā pozitīvas un atbalstošas, kas liek domāt, ka ir viņu ģimenēs ir ielikts pamats psiholoģiskās drošības izjūtai un pārliecībai par savu vērtību, kas var veicināt rīcībspēju turpmākā dzīvē. Šie aptuveni 2/3 bērnu dzīvo pietiekami labās ģimenēs un ikdienā piedzīvo pietiekami labas attiecības, kas kopumā veicina veselīgu sociālo un emocionālo attīstību.

Pievēršoties konkrētām darbībām ģimenes savstarpējā dinamikā, skolēniem tika lūgts novērtēt arī to, cik lielā mērā viņi atrod atbalstu savām problēmām, atzīmējot

vērtējumu apgalvojumam: “Ģimenē bija kāds, kuram es varēju izstāstīt savas problēmas”. Pētījuma rezultāti rāda, ka 2004. gadā 53,7% bērnu, bet 2022. gadā 50,4%, bērnu atzīmēja, ka bieži vai ļoti bieži ģimenē bija kāds, kuram viņš varēja izstāstīt savas problēmas (skatīt 8.2. attēlu).

8.2. attēls. Piektās un devītās klases skolēnu novērtējums par savu problēmu uzklausīšanas biežumu 2004. un 2022. gadā.

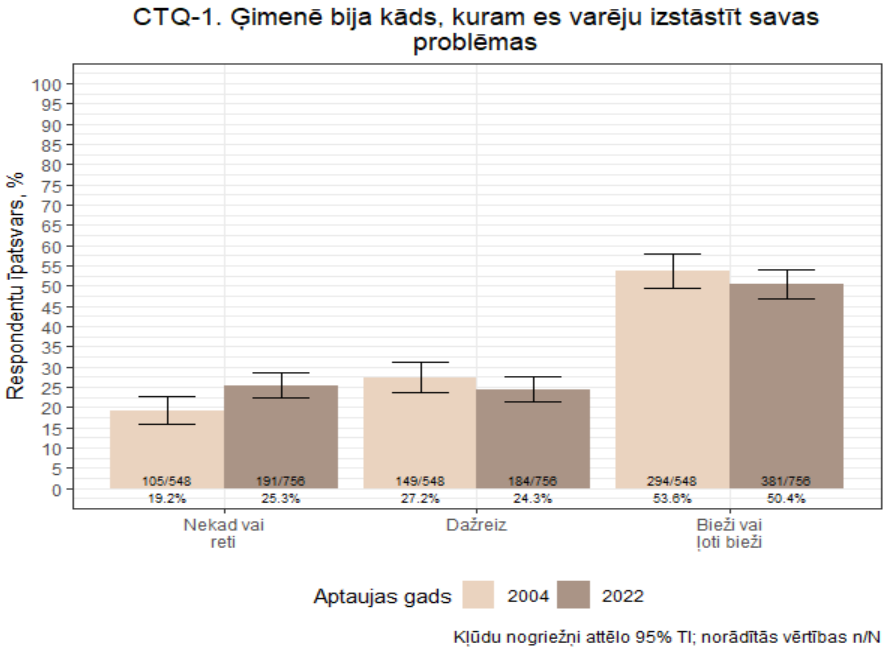

Iegūtās atšķirības nav statistiski nozīmīgas, un tas norāda, ka gan 2004., gan 2022. gadā bērni vienādi bieži atrada kādu ģimenē pie kā vērsties, lai pārrunātu savas problēmas. Gan 2004. gadā, gan 2022. gadā bija aptuveni ceturtā daļa skolēnu, kuri norādīja, ka vismaz dažreiz ir kāds ģimenē, kam izstāstīt savas problēmas. Tomēr, diemžēl paliek tā skolēnu daļa – 2004. gadā 19,2% un 2022. gadā 25,3% -- kuri atzīmēja, ka ‘’nekad’’ vai ‘’reti’’ atrod kādu ģimenē, kam izstāstīt savas problēmas. Šis procentuālais biežums 2022. gadā ir statistiski nozīmīgi augstāks kā tas bija 2004. gadā. Kaut gan šajā apgalvojumā ir minēta ģimene, nevis specifiski vecāki, pētījuma rezultāti tomēr liek domāt, ka vecāki 2022. gadā patiešām dažādu iemeslu dēļ varētu būt mazāk vērsti uz to, ka uzklausa sava bērna problēmas. Tomēr varētu būt arī, ka pusaudži un jaunieši 2022. gadā meklē citus avotus, kur vērsties problēmu gadījumā. Ir zināms, ka mūsdienās daudzi pusaudži un jaunieši meklē atbildes uz jautājumiem vai arī pārrunā savas aktuālās

problēmas sociālajos tīklos un varētu būt, ka arī tādēļ mazāk problēmas tiek pārrunātas ģimenes ietvaros.

Diemžēl, plašais informācijas daudzums, kas ir pieejams pusaudžiem un jauniešiem virtuālajā informācijas telpā ir ļoti dažāds zinātniskās precizitātes ziņā, un tas var gan palīdzēt, gan kavēt pozitīvu problēmu risināšanu. Tādēļ ir svarīgi, ka bērnam ir kāds pieaugušais, kuram viņš var uzticēties. Pat, ja kādu apstākļu dēļ tas nav viens no vecākiem, tas var būt arī kāds cits radinieks vai persona ārpus ģimenes, t.sk. profesionāļi, jo tas palīdz nodrošināt, ka bērns grūtā vai sarežģītā situācijā pieņems sev pareizus un veselīgus lēmumus un veiksmīgāk tiks galā ar grūtībām.

Bērna, pusaudža un jaunieša pozitīvā attīstības trajektorijā ir būtiski, cik lielā mērā viņš vai viņa ir izjutuši, ka ir viens vai vairāki cilvēki, kuri palīdz viņai vai viņam apzināties savu unikalitāti. Tādēļ pētījuma dalībniekiem, skolēniem, lūdzām novērtēt apgalvojumu "Manā ģimenē bija kāds, kurš palīdzēja man justies nozīmīgam vai īpašam". Pozitīvi ir tas, ka 2004. gadā 64,2% bērnu, bet 2022. gadā 63,6% bērnu atzīmēja, ka ir bijis kāds viņu ģimenē, kas ir veicinājis šo apziņu par personisko nozīmīgumu. Šīs iegūtās atšķirības nav statistiski nozīmīgas, kas norāda, ka gan 2004., gan 2022. gadā bērni vienādi bieži ģimenē saņēma apstiprinājumu, ka ir nozīmīgi un īpaši (skat. 8.3. attēlu).

8.3.attēls. Piektās un devītās klases skolēnu novērtējums par sava nozīmīguma apstiprināšanas biežumu 2004. un 2022. gadā.

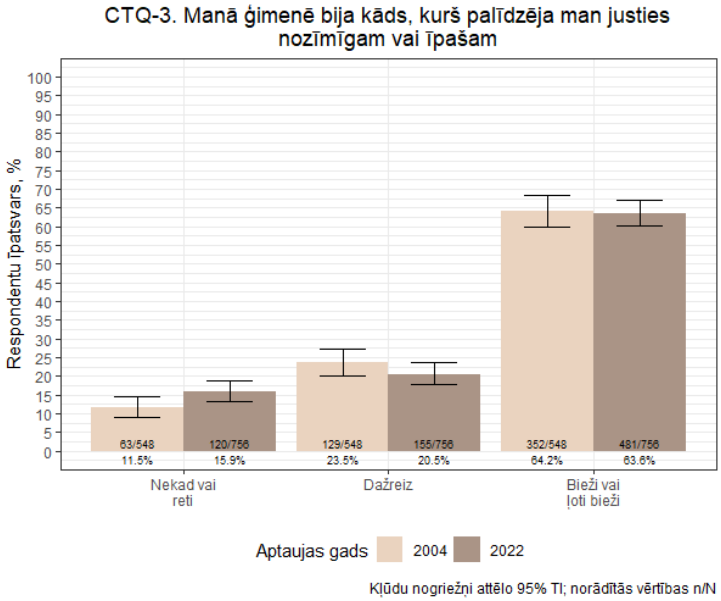

Skatoties visu deviņu aptaujas apgalvojumu vidējo rādītāju (pozitīvo attiecību indekss), kas dod iespēju skolēnam novērtēt pozitīvas attiecības ģimenē, ir redzams, ka kopumā 2004. gadā 5. un 9. klases skolēni nedaudz pozitīvāk novērtēja attiecības ģimenē kā 2022. gadā. Iepriekšējā pētījuma etapā 2004. gadā bērnu un vecāku pozitīvo attiecību indekss jeb vidējais rādītājs bija 3,05, bet 2022. gadā 2,93, un starp šiem rādītājiem ir konstatētas statistiski nozīmīgas atšķirības, kas nozīmē, ka 2022. gadā, salīdzinot ar 2004. gadā iegūtajiem rādītājiem, bērni nedaudz mazāk pozitīvi novērtē savas attiecības ar vecākiem (skat. 8.4. attēlu).

8.4.attēls. Piektās un devītās klases skolēnu pozitīvo bērnu un vecāku attiecību novērtējumu kopējais vidējais rādītājs 2004. un 2022. gadā

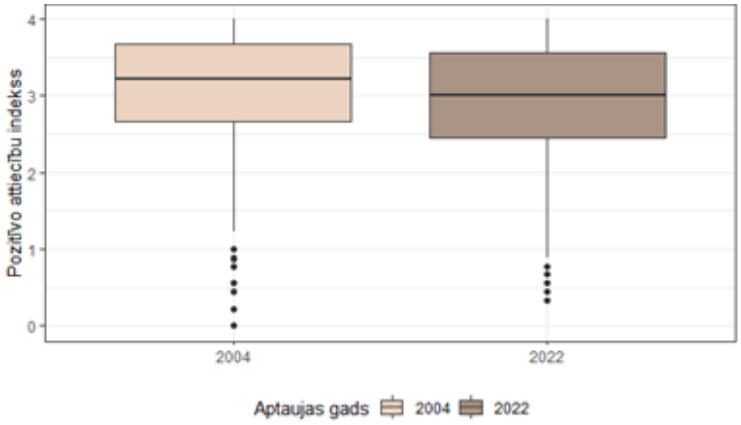

2004. gadā 0,36% no visiem respondentiem uz visiem 9 pozitīvas ģimenes attiecības raksturojošiem jautājumiem atbildēja ar ‘’nekad’’ vai ‘’reti’’, savukārt 2022. gadā tādas atbildes sniedz 0,26%, tātad bērni, kuri ikdienā piedzīvo ļoti sliktas attiecības ģimenē ir mazāk par 1% un šis rādītājs nav mainījies. Savukārt, tie bērni, kuri uz visiem pozitīvas attiecības raksturojošiem apgalvojumiem atbildēja ar ‘’bieži’’ vai ‘’ļoti bieži’’ 2004. gadā bija 33,4%, bet 2022. gadā tie bija 31,1%. Līdz ar to varam secināt, ka aptuveni trešdaļa no visiem bērniem ikdienā piedzīvo ļoti labas, emocionāli siltas un atbalstošas attiecības ģimenē.

8.5.attēls. Skolēnu pozitīvo bērnu un vecāku attiecību novērtējumu kopējais vidējais rādītājs atkarībā no dzimuma un klases 2004. un 2022. gada salīdzinājumā

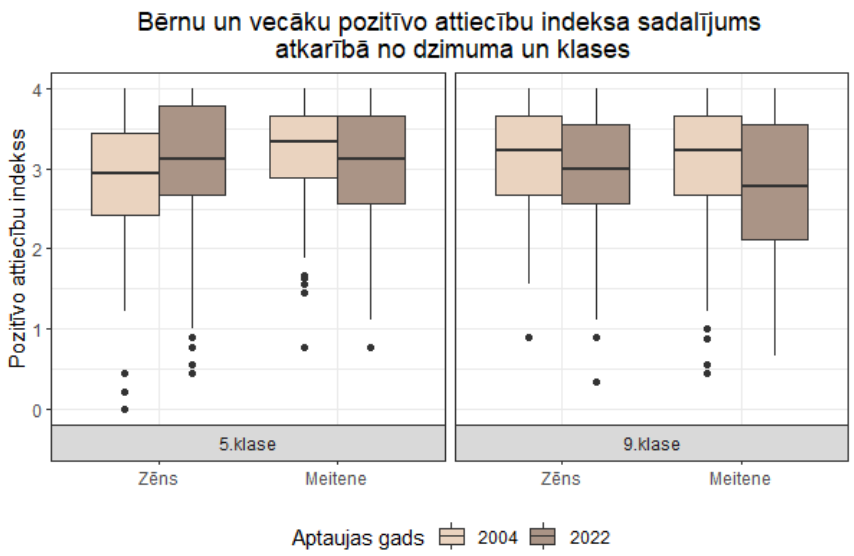

Analizējot pozitīvo attiecību novērtējumu kopumā atkarībā no dzimuma un vecuma grupas, tika iegūtas vairākas statistiski nozīmīgas atšķirības (skat. 8.5. attēlu). 2004. gadā 5.klases zēnu vidējais pozitīvo attiecību indekss bija 2,84, bet 2022. gadā 3,05. Iegūtie vidējie rādītāji starp 5.klases zēniem ir statistiski nozīmīgi atšķirīgi, kas nozīmē, ka 2022. gadā 5.klases zēni savas attiecības ar vecākiem vērtēja pozitīvāk, salīdzinot ar 2004. gadā iegūtajiem datiem. Savukārt 2004. gadā 9.klases meiteņu vidējais pozitīvo attiecību indekss ir 3,08, bet 2022. gadā 2,75. Iegūtie vidējie rādītāji ir statistiski nozīmīgi atšķirīgi, kas nozīmē, ka 2022. gadā 9.klases meitenes savas attiecības ģimenē vērtēja mazāk pozitīvi, salīdzinot ar 2004. gadā iegūtajiem datiem. Šādiem pētījuma rezultātiem varētu būt dažādi skaidrojumi un tos vajadzētu padziļinātāk analizēt turpmākos pētījumos. Tomēr, viens no potenciāliem skaidrojumiem varētu saistīts ar jau iepriekš minētajām atšķirībām starp 2004. un 2022. gadu saistībā ar internetā pieejamās informācijas piesātinātību un sociālo tīklu izmantošanu. Tieši meitenēm ir raksturīgāka pastiprinātā sociālo tīklu izmantošana (zēni biežāk pievēršas video spēļu spēlēšanai), un sociālās platformās ir plaši pieejama informācija par dažāda veida psiholoģijas jautājumiem, kas varētu veicināt to, ka pusaudžu meitenes vairāk pievēršas attiecību niansēm un kritiskāk novērtē tās savu vecāku uzvedībā.

8.6.attēls. Piektās un devītās klases skolēnu pozitīvo bērnu un vecāku attiecību novērtējumu kopējais vidējais rādītājs atkarībā no dzimuma un uzrādītās vardarbības pieredzes 2004. un 2022. gada salīdzinājumā

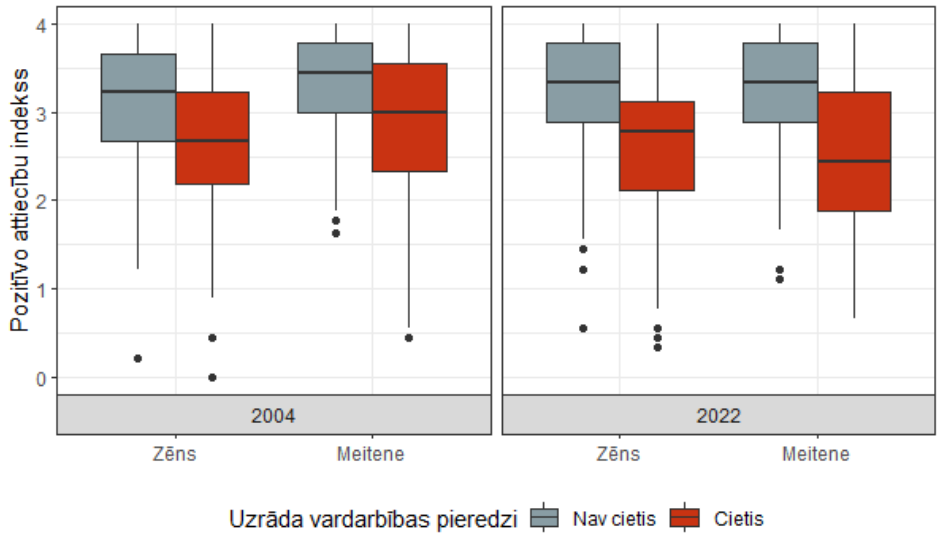

To, kā pusaudži novērtē savas attiecības ar vecākiem, ietekmē daudzi faktori, tam var būt gan šaurāks, gan plašāks situatīvs raksturs, un pusaudža novērtējums var būt gan īslaicīgs, gan noturīgs un ilgtermiņā būtiski tālāko attīstību ietekmējošs. Šī pētījuma aptaujā bija iekļauti arī jautājumi par iespējamu vecāku vardarbīgu izturēšanos, un šie dati deva mums iespēju analizēt skolēnu norādītās pozitīvās attiecības ģimenē atkarībā no tā, vai skolēns ir vai nav norādījis vardarbības pieredzi ģimenē. Kaut gan varētu domāt, ka vardarbīga pieredze ģimenē automātiski izslēdz pozitīvas bērna un vecāka attiecības, tomēr mēs zinām, ka ģimenēs var arī būt pretrunīgas situācijas – viens vecāks var būt ar pilnīgi pretēju saskarsmes stilu nekā otrs vecāks; vai arī tas pats vecāks var būt reizēm mīlošs un pieņemošs, reizēm kritizējošs un aizvainojošs. Savukārt, viena vai abu vecāku vardarbīga rīcība var būtiski ietekmēt attiecības ģimenē, kā arī to, kā bērns vai pusaudzis novērtē attiecības ģimenē kopumā.

Šī pētījuma ietvaros gan 2004. gadā, gan 2022. gadā zēnu un meiteņu ģimenes attiecību vērtējumos ir vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības atkarībā no uzrādītās vardarbības pieredzes (skat. 8.6. attēlu un 8.1 tabulu). Datu analīze uzrāda, ka tie skolēni, kuri uzrādīja vardarbības pieredzi, savas attiecības ģimenē kopumā vērtēja negatīvāk kā bērni, kuri uzrādīja, ka nav cietuši no emocionālas, fiziskas un/vai seksuālas vardarbības.

No vienas puses, šie rezultāti rāda, ka izjusta vardarbīga attieksme no vecākiem ietekmē to, kā bērns saredz attiecības ģimenē kopumā. Bet vienlaicīgi, rezultāti norāda uz to, ka vardarbīga vecāku rīcība ietekmē ne tikai bērna uztveri, bet arī reāli esošo situāciju ģimenes savstarpējā dinamikā. Šie rezultāti saskan arī ar rezultātiem no citiem pasaules mēroga pētījumiem, ka vardarbības sekām ir plašs spektrs, tās ietekmē cilvēka funkcionēšanu daudzās dzīves sfērās. Kā viena no tipiskajām vardarbības sociālajām sekām ir attiecību kvalitātes pasliktināšanās pēc pāridarījuma. Turklāt bērnam veidojas sagrozīti lomu modeļi par attiecību veidošanu gan ar vienaudžiem, gan vēlāk dzīvē, jau veidojot pašam savas partnerattiecības. Cilvēkiem, kuri ir piedzīvojuši vardarbību, ir daudz augstāks risks arī pašiem veidot vardarbīgas attiecības, konsekventi ieņemot gan upura, gan varmākas lomu. Tieši tādēļ ir svarīgi stiprināt pozitīvas bērnu-vecāku attiecības.

Tālāk pievienotas 2004. gada un 2022. gada pētījumu datu statistiskās analīzes tabulas par pozitīvo attiecību ģimenē kopīgo indeksu vai arī atsevišķiem apgalvojumiem, uzrādot salīdzinājumu pēc pētījuma etapa, skolēnu dzimuma un klasi.

8.1.tabula. Pozitīvo attiecību indeksu salīdzinājums atkarībā no vardarbības pieredzes, vecuma un dzimuma

Aptaujas gads	Klase	Dzimums	Pozitīvo attiecību indekss						W
			Ir cietis			Nav cietis			
			M	SD	Med	M	SD	Med	
2004	5. klase	Meitene	2,61	0,86	2,61	3,37	0,52	3,44	685,0***
		Zēns	2,53	0,89	2,67	2,98	0,74	3,00	1531,5***
	9. klase	Meitene	2,88	0,91	3,11	3,24	0,60	3,33	2358,5***
		Zēns	2,77	0,68	2,78	3,30	0,58	3,39	870,5***
2022	5. klase	Meitene	2,65	0,77	2,67	3,24	0,64	3,33	1337,5***
		Zēns	2,71	0,96	2,89	3,25	0,68	3.44	1894,0***
	9. klase	Meitene	2,45	0,86	2,33	3,24	0,63	3,33	2989,5***
		Zēns	2,59	0,76	2,67	3,20	0,61	3,22	2571,5***

***p<0,001

8.2.tabula. Bērnības traumas aptaujas pozitīvas attiecības ģimenē raksturojošo jautājumu salīdzinājums atkarībā vecuma un dzimuma

Grupa	Aptaujas gads	Bērnības traumas pieredzes aptaujas jautājums									
		Nekad vai reti					Bieži vai ļoti bieži				
		n	%	95% TI Ap.r.	95% TI Aug.r.	χ^2	n	%	95% TI Ap.r.	95% TI Aug.r.	χ^2
CTQ_1 Ģimenē ir kāds, kuram es varēju izstāstīt savas problēmas											
5. klase	2004	55	20,15	15,65	25,5	5,34*	142	52,01	45,92	58,05	0,56
	2022	90	28,75	23,87	34,17		152	48,56	42,92	54,24	
9. klase	2004	50	18,18	13,91	23,36	1,90	152	55,27	49,18	61,21	0,73
	2022	101	22,8	19,03	27,05		229	51,69	46,93	56,42	
Meitene	2004	50	17,54	13,41	22,57	3,33	178	62,46	56,53	68,05	7,39**
	2022	90	23,68	19,56	28,35		196	51,58	46,43	56,69	
Zēns	2004	55	20,91	16,26	26,43	2,61	116	44,11	38,05	50,34	1,15
	2022	98	26,85	22,43	31,76		178	48,77	43,54	54,02	
CTQ_2 Cilvēki manā ģimenē izrādīja man uzticēšanos un iedrošināja uz panākumiem											
5. klase	2004	35	12,82	9,21	17,51	0,04	186	68,13	62,2	73,55	0,97
	2022	43	13,74	10,22	18,17		226	72,2	66,83	77,02	
9. klase	2004	21	7,64	4,9	11,6	1,64	203	73,82	68,13	78,83	4,58*
	2022	48	10,84	8,17	14,2		292	65,91	61,27	70,28	
Meitene	2004	19	6,67	4,17	10,38	4,43	218	76,49	71,05	81,2	8,44**
	2022	45	11,84	8,85	15,62		250	65,79	60,75	70,51	
Zēns	2004	37	14,07	10,22	19	0,69	171	65,02	58,88	70,71	3,50
	2022	42	11,51	8,51	15,34		264	72,33	67,38	76,8	
CTQ_3 Manā ģimenē bija kāds, kurš man palīdzēja justies nozīmīgam vai īpašam											
5. klase	2004	38	13,92	10,15	18,73	0,00	162	59,34	53,24	65,18	5,53*
	2022	45	14,38	10,78	18,87		216	69,01	63,52	74,03	
9. klase	2004	25	9,09	6,08	13,28	8,05**	190	69,09	63,21	74,43	5,89*
	2022	75	16,93	13,62	20,82		265	59,82	55,07	64,39	
Meitene	2004	29	10,18	7,03	14,43	6,83**	197	69,12	63,35	74,37	4,28*
	2022	67	17,63	14,01	21,92		232	61,05	55,93	65,95	
Zēns	2004	34	12,93	9,24	17,73	0,00	155	58,94	52,71	64,89	3,79
	2022	49	13,42	10,18	17,46		244	66,85	61,73	71,61	
CTQ_4 Manā ģimenē bija kāds, kurš gribēja, lai es būtu veiksmīgs											
5. klase	2004	13	4,76	2,67	8,2	1,61	225	82,42	77,26	86,64	9,19
	2022	24	7,67	5,08	11,34		257	82,11	77,31	86,1	
9. klase	2004	10	3,64	1,86	6,79	0,42	247	89,82	85,47	93,01	2,14
	2022	22	4,97	3,21	7,54		380	85,78	82,1	88,83	
Meitene	2004	8	2,81	1,31	5,67	2,27	252	88,42	83,99	91,78	2,60
	2022	21	5,53	3,54	8,46		318	83,68	79,49	87,18	
Zēns	2004	15	5,7	3,34	9,42	0,17	220	83,65	78,49	87,8	0,10
	2022	25	6,85	4,57	10,07		310	84,93	80,75	88,36	

CTQ_5 Es jutos mīlēts											
5. klase	2004	21	7,69	4,94	11,69	0,01	205	75,09	69,44	80,02	0,28
	2022	26	8,31	5,6	12,08		242	77,32	72,19	81,75	
9. klase	2004	10	3,64	1,86	6,79	8,27**	223	81,09	75,85	85,44	13,31***
	2022	43	9,71	7,19	12,95		303	68,4	63,81	72,66	
Meitene	2004	10	3,51	1,79	6,56	10,54**	234	82,11	77,05	86,28	16,91***
	2022	40	10,53	7,71	14,16		257	67,63	62,64	72,26	
Zēns	2004	21	7,98	5,13	12,12	0,01	194	73,76	67,93	78,89	0,99
	2022	27	7,4	5,02	10,71		283	77,53	72,83	81,64	
CTQ_6 Cilvēki manā ģimenē jutās tuvi viens otram											
5. klase	2004	14	5,13	2,94	8,64	0,22	228	83,52	78,46	87,61	0,00
	2022	20	6,39	4,05	9,85		263	84,03	79,38	87,81	
9. klase	2004	15	5,45	3,19	9,02	2,27	211	76,73	71,19	81,5	8,24**
	2022	39	8,8	6,41	11,94		294	66,37	61,73	70,72	
Meitene	2004	16	5,61	3,35	9,13	3,63	225	78,95	73,66	83,44	14,19***
	2022	38	10	7,26	13,58		248	65,26	60,21	70	
Zēns	2004	13	4,94	2,77	8,5	0,01	214	81,37	76,02	85,78	0,06
	2022	20	5,48	3,47	8,47		301	82,47	78,08	86,15	
CTQ_7 Cilvēki manā ģimenē viens par otru rūpējās											
5. klase	2004	11	4,03	2,13	7,3	0,10	236	86,45	81,67	90,16	0,75
	2022	10	3,19	1,63	5,98		279	89,14	85,02	92,26	
9. klase	2004	10	3,64	1,86	6,79	0,83	227	82,55	77,42	86,74	0,30
	2022	24	5,42	3,58	8,07		357	80,59	76,53	84,1	
Meitene	2004	9	3,16	1,55	6,12	2,38	244	85,61	80,87	89,37	3,46
	2022	23	6,05	3,96	9,07		303	79,74	75,27	83,59	
Zēns	2004	12	4,56	2,49	8,04	0,64	219	83,27	78,08	87,46	3,10
	2022	11	3,01	1,59	5,49		323	88,49	84,66	91,49	
CTQ_8 Kāds manā ģimenē ticēja manām spējām											
5. klase	2004	27	9,89	6,73	14,22	0,14	194	71,06	65,23	76,29	2,38
	2022	27	8,63	5,86	12,44		241	77	71,86	81,46	
9. klase	2004	9	3,27	1,61	6,33	6,00*	229	83,27	78,21	87,38	12,58***
	2022	36	8,13	5,83	11,17		316	71,33	66,83	75,45	
Meitene	2004	17	5,96	3,62	9,55	1,95	232	81,4	76,29	85,65	15,17***
	2022	35	9,21	6,59	12,69		257	67,63	62,64	72,26	
Zēns	2004	19	7,22	4,52	11,23	0,00	191	72,62	66,74	77,83	4,63*
	2022	26	7,12	4,79	10,39		293	80,27	75,74	84,16	
CTQ_9 Mana ģimene bija spēka un atbalsta avots											
5. klase	2004	30	10,99	7,65	15,46	0,17	184	67,4	61,44	72,86	5,28*
	2022	30	9,58	6,66	13,53		240	76,68	71,52	81,17	
9. klase	2004	18	6,55	4,04	10,32	13,71***	193	70,18	64,34	75,45	6,81**
	2022	72	16,25	13,01	20,1		267	60,27	55,53	64,83	
Meitene	2004	21	7,37	4,73	11,21	10,02**	202	70,88	65,17	76,01	5,50*
	2022	60	15,79	12,35	19,94		235	61,84	56,73	66,71	
Zēns	2004	27	10,27	6,99	14,74	0,00	175	66,54	60,44	72,15	2,64
	2022	39	10,68	7,8	14,43		266	72,88	67,95	77,31	

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

9. VARDARBĪGA VECĀKU RĪCĪBA

Pēdējos 25 gados daudz ir darīts, lai veicinātu pozitīvu attieksmi pret bērniem gan ģimenē, gan citās vidēs, kā arī, lai samazinātu visa veida vardarbību pret bērniem. Lai mainītu sabiedrības attieksmi un uzvedību, ir veiktas aktivitātes dažādos līmeņos: normatīvā regulējuma izmaiņas, sociālo kampaņu rīkošana, sociālo pakalpojumu ieviešana un to finansēšana ilgtermiņā u.c.

Kā jau minēts iepriekšējā nodaļā, kopumā divas trešdaļas bērnu uzrāda pozitīvas bērnu-vecāku attiecības un ģimenes vidi, kas attiecīgi norāda, ka viena trešdaļa bērnu uzrāda, ka piedzīvo situācijas, kurās kāds no ģimenes ir rīkojies vardarbīgi. Analizējot 2004. un 2022. gadā iegūtos datus, tika konstatēts, ka gan 5., gan 9. klases skolēniem procentuāli ir pieaudzis uzrādītās vardarbības biežums visos vardarbības veidos (skatīt 9.1.attēlu), tomēr ne visos gadījumos iegūtās atšķirības ir statistiski nozīmīgas.

9.1.attēls

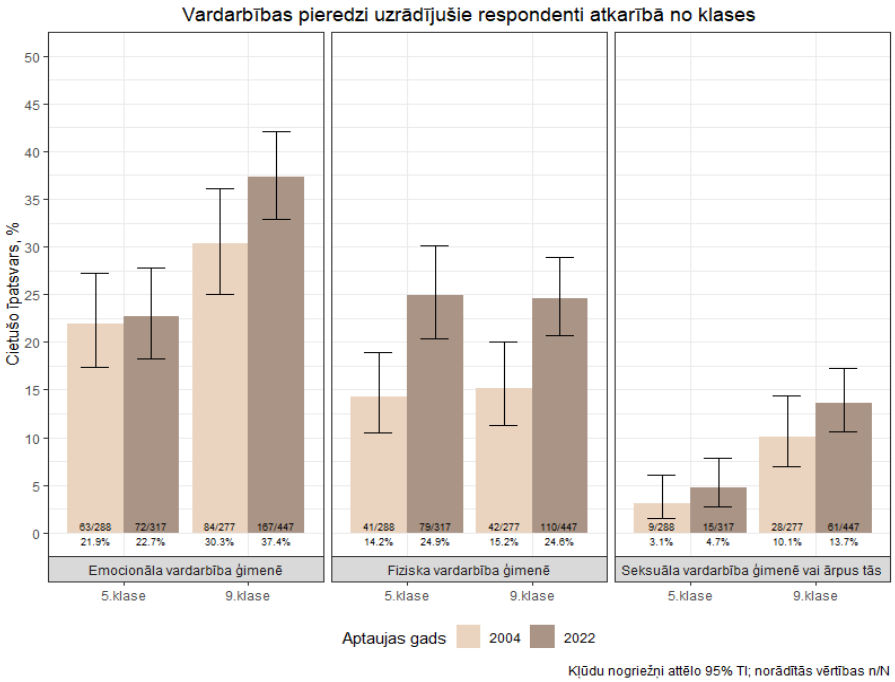

Emocionālā vardarbība pret bērnu

Kā noteikts Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.pantā (Bērnu tiesību aizsardzības likums, 2022), "emocionāla vardarbība - bērna pašcieņas aizskaršana vai psiholoģiska

ietekmēšana (draudot viņam, lamājot, pazemojot viņu, bērna klātbūtnē vardarbīgi izturoties pret viņa tuvinieku vai citādi kaitējot viņa emocionālajai attīstībai)". Šajā pētījumā bērniem tika lūgts atzīmēt, cik bieži viņi ģimenē ir piedzīvojuši, kā kāds ģimenē uz viņiem kliedz, pazemo, vaino, draud utml. Neskatoties uz to, ka arī atsevišķa emocionāli vardarbīga rīcība var būt psiholoģiski traumējoša, pētījuma kontekstā kā emocionālā vardarbībā cietuši tiek uzskatīti tie bērni, kuri uzrādīja, ka emocionāli vardarbību attieksmi piedzīvo atkārtoti un sakaras ar to samērā regulāri.

2022. gadā iegūtajos datos aptuveni katrs piektais 5. klases (22,7%) bērns un katrs trešais 9. klases bērns (37,4%) uzrāda, ka ir cietis no emocionālas vardarbības ģimenē. Abās vecuma grupās ir novērojams emocionālās vardarbības pieaugums salīdzinot ar 2004. gadā iegūtajiem datiem, kur emocionālo vardarbību uzrādīja 21,9% 5. klases bērnu un 30,3% 9. klases bērnu. Iegūtais uzrādītais emocionālās vardarbības pieaugums nav statistiski nozīmīgs abās vecuma grupās. Līdz ar to, neskatoties uz to, ka 5. klasē uzrādītais emocionālās vardarbības biežums pieaudzis par 0,83 procentpunktiem, bet 9. klasē par 7,04 procentpunktiem, varam secināt, ka bērni 2004. gada un 2022. gadā no emocionālās vardarbības cieš vienādi bieži.

Vienlaikus tika analizēti arī dati, salīdzinot uzrādīto emocionālās vardarbības biežumu starp dzimumiem un vecumu (skatīt 9.2. attēlu). 5. klases vecuma grupā nav vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības starp dzimumiem ne 2004. gadā iegūtajos datos, ne 2022. gadā iegūtajos datos: 2004. gada datos 5. klases 23,7% zēni un 19,7% meitenes uzrāda, ka cietuši no emocionālas vardarbības. Savukārt 2022. gadā katrs piektais 5. klases zēns (20,0%) un aptuveni katra ceturtā meitene (24,7%) uzrāda, ka cietuši no emocionālās vardarbības, tomēr attiecībā uz uzrādīto emocionālo vardarbību nav vērojamas statistiski nozīmīgas dzimumatšķirības ne 2004., ne 2022. gadā.

Salīdzinot 5. klases zēnu un meiteņu uzrādīto emocionālās vardarbības biežumu viena dzimuma ietvaros 2004. un 2022. gadā, iegūtais vardarbības biežums neatklāj statistiski nozīmīgas atšķirības ne zēniem, ne meitenēm. Kaut arī 5. klases zēnu uzrādītās emocionālās vardarbības biežums, salīdzinot ar 2004. gadu, ir samazinājies par 3,72 procentpunktiem, bet meitenēm pieaudzis par 4,97 procentpunktiem, varam secināt, ka

gan 5. klases zēni, gan meitenes 2004. gada un 2022. gadā emocionālo vardarbību uzrādījuši vienādi bieži.

Citādi ir ar 9. klases bērniem, kur nav vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības starp dzimumiem 2004. gadā iegūtajos rezultātos 24,0% 9. klases zēni un 35,3% meitenes uzrādīja, ka cietuši no emocionālas vardarbības. Savukārt 2022. gadā iegūtajos datos gandrīz katrs ceturtais 9. klases zēns (23,1%) un gandrīz katra otrā 9. klases meitene (49,4%) uzrāda, ka cietusi no emocionālās vardarbības. Iegūtas procentuālas atšķirības ir statistiski nozīmīgas.

9.2.attēls

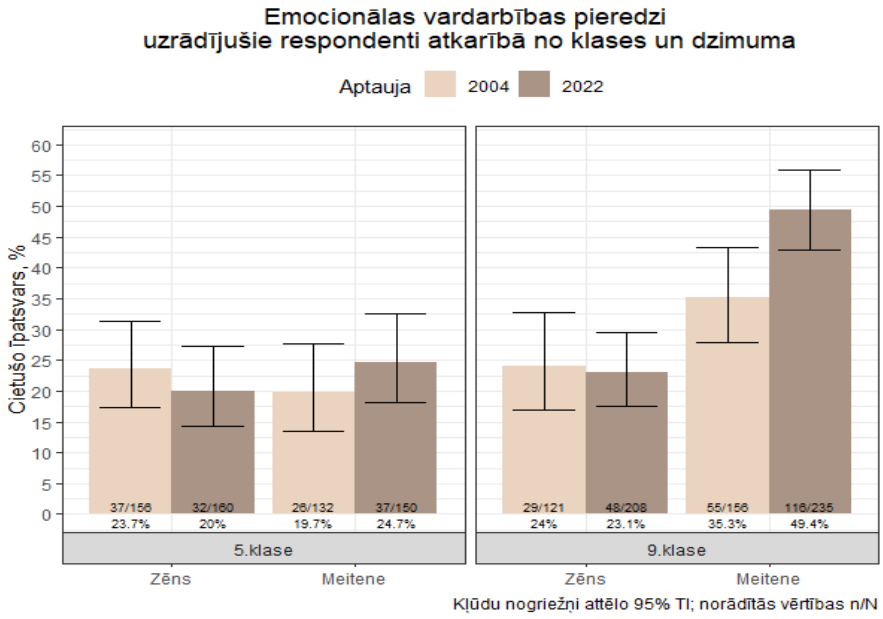

Salīdzinot 9. klases zēnu 2004. un 2022 .gadā uzrādīto emocionālās vardarbības biežumu, nav vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības, savukārt starp meiteņu uzrādīto emocionālās vardarbības biežumu ir vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības. Lai gan 9. klases zēnu uzrādītās emocionālās vardarbības biežums, salīdzinot ar 2004. gadu, ir samazinājies par 0,89 procentpunktiem, tomēr iegūtās atšķirības nav statistiski nozīmīgas, līdz ar to varam secināt, ka 9. klases zēni 2004. gadā un 2022. gadā emocionālo vardarbību uzrādījuši vienādi bieži, savukārt 9. klases meitenēm emocionālās vardarbības uzrādītais biežums pieaudzis par 14,1 procentpunktu un iegūtās atšķirības ir statistiski

nozīmīgas. Līdz ar to varam secināt, ka 9. klases meitenes 2022. gadā, salīdzinot ar 2004. gadu biežāk uzrādījušas, ka izjutušas emocionālo vardarbību.

Kopumā tas nozīmē, ka, kaut arī iegūtas procentuālas atšķirības, ar nelielu samazinājumu zēniem un pieaugumu meitenēm attiecībā uz uzrādīto emocionālo vardarbību 2022. gadā, tās nav statistiski nozīmīgas lielākajā daļā griezumu. Izņēmums ir 2022. gadā iegūtais 9. klases meiteņu uzrādītais emocionālās vardarbības biežums, kur vērojams būtisks emocionālās vardarbības pieaugums, gan salīdzinot ar zēniem, gan salīdzinot ar iegūtajiem 9. klases meiteņu datiem 2004. gadā. Tas kopumā izskaidro emocionālās vardarbības palielināšanos, salīdzinot 2004. gada un 2022. gada datus. Ņemot vērā, ka līdzīga tendence ir novērojama gan 2004. gadā, gan 2022. gadā iegūtajos datos, tas var norādīt, ka pusaudžu vecuma meitenes ir pakļautas lielākam emocionālās vardarbības riskam ģimenē, kā arī liek domāt, ka ir bijuši kādi faktori, kas veicinājuši, ka meitenes šajā vecumposmā jutīgāk uztvērušas un intensīvāk novērtējušas vecāku nevēlamo rīcību. Iespējams, tas saistīts arī ar jau iepriekš minēto meitenēm raksturīgāko sociālo tīklu lietošanu un informācijas meklēšanu internetā.

Lai izprastu, kuras emocionālās vardarbības izpausmes pētījumā iesaistītie bērni vērtē kā visbiežāk pieredzētās, kā arī, kurās ir iegūtas vislielākās atšķirības starp dažādiem griezumiem, tika analizēti atsevišķi Bērnības traumas aptaujas jautājumi, kas raksturo emocionālo vardarbību (skatīt 9.1.tabulu)

Kā pirmais emocionālo vardarbību raksturojošais apgalvojums tika analizēts "Kāds manā ģimenē kliedza uz mani". 2004. gadā 7,1 %, bet 2022. gadā 17,6% bērnu atzīmē, ka ''bieži'' vai ''ļoti bieži'' piedzīvojuši situācijas, kurās ģimenē kāds uz viņiem kliedzis. Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā bērni biežāk uzrāda, ka ģimenē piedzīvojoši kliegšanu uz sevi. Vienlaikus jāņem vērā, ka 2004. gadā 37% un 2022. gadā gandrīz piektā daļa (19%) bērnu atzīmē, ka nekad nav pieredzējuši, ka ģimenē kāds uz viņiem kliegtu. Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā mazāk bērnu uzrāda, ka šādas situācijas ģimenē nav piedzīvojuši (skatīt 9.3. attēlu). Kopumā tas norāda, ka pašlaik ģimenēs daudz biežāk sarežģītās situācijas kā audzināšanas un bērna uzvedības vadīšanas metode tiek izmantota kliegšana, balss

paaugstināšana. Vienlaikus tas arī netieši norāda uz pieaugušo grūtībām vadīt un regulēt savas emocijas, kā arī uz nepietiekamu audzināšanas un konfliktu risināšanas stratēģiju klāstu.

9.3.attēls

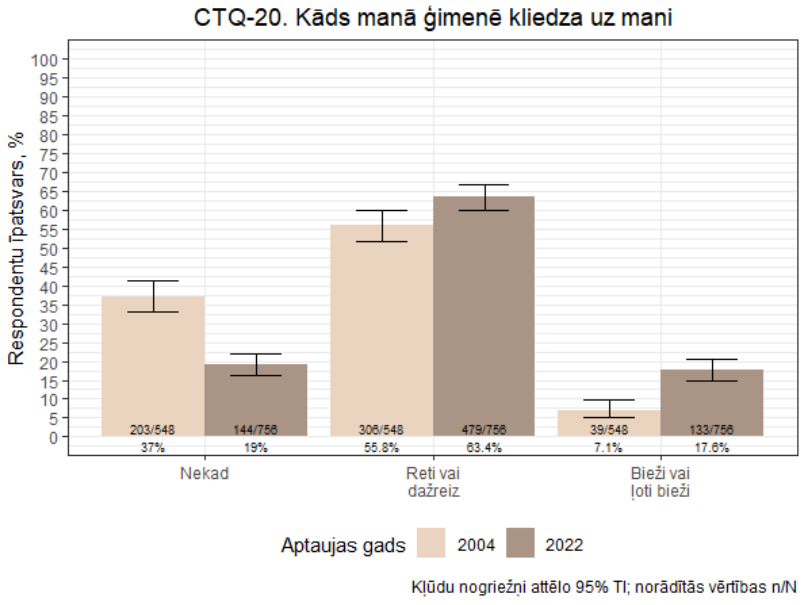

Analizējot, vai pastāv atšķirības, cik bieži bērni piedzīvo kliegšanu atkarībā no dzimuma, tika konstatēts, ka 2004. gadā aptuveni katra desmitā (9,5%) , bet 2022. gadā aptuveni katrā piektā (22,4%) meitene uzrāda, ka bieži vai ļoti bieži ir piedzīvojusi kliegšanu uz sevi ģimenē. Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā meitenes biežāk uzrāda šādu pieredzi. Savukārt tikai 5% zēnu 2004. gadā uzrādīja, ka piedzīvojuši kliegšanu uz sevi, bet 2022. gadā šādu pieredzi jau uzrāda aptuveni katrs desmitais zēns (11,8%). Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā zēni biežāk uzrāda šādu pieredzi. Tātad, kopumā 2022. gadā, kaut arī zēni statistiski nozīmīgi mazāk kā meitenes atzīmē, ka kāds uz viņiem ģimenē kliedza, tomēr tas ir ievērojami biežāk kā 2004. gadā. Līdz ar to var secināt, ka šāda vecāku uzvedība ir pieaugusi gan attiecībā pret zēniem, gan meitenēm.

Savukārt, salīdzinot vecuma grupas, 2004. gadā aptuveni 5% un 2022. gadā aptuveni 10% 5. klases bērnu uzrāda, ka bieži vai ļoti bieži piedzīvojuši ģimenē kliegšanu uz sevi. Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā 5.

klases bērni biežāk piedzīvojuši šādu situāciju. Savukārt starp 9. klases rezultātiem 2004. gadā gandrīz katrs desmitais bērns (9,4%) un 2022. gadā aptuveni katrs piektais (21,9%) bērns uzrāda kliegšanas pieredzi ģimenē bieži vai ļoti bieži. Iegūtās atšķirības ir statistiski nozīmīgas. Tātad kopumā, 2022. gadā, kaut arī 5. klases bērni, salīdzinot ar 9. klases bērniem procentuāli mazāk atzīmē, ka kāds uz viņiem ģimenē kliedza bieži vai ļoti bieži, tomēr tas ir ievērojami biežāk kā 2004. gadā. Līdz ar to var secināt, ka šāda vecāku uzvedība ir pieaugusi gan attiecībā pret 5. klases bērniem, gan 9. klases bērniem (skatīt 9.1. tabulu).

Kopumā varam secināt, ka 2022. gadā bērni, salīdzinot ar 2004. gadu, biežāk uzrāda, ka piedzīvojuši kliegšanu uz sevi ģimenē, un tas attiecināms uz visiem griezumiem (dzimumu un vecuma grupu). Kliegšana ir viena no biežāk sastopamajām emocionālās vardarbības formām. Ģimenes kontekstā tā atspoguļo gan vecāku pašu emociju regulēšanas grūtības, gan nespēju tikt galā ar dažādām audzināšanas situācijām. Pieaugot emociju intensitātei, īpaši dusmām, trauksmei, bezspēcībai, paaugstināt balsi ir dabiska reakcija. Šādas situācijas ir piedzīvojis jebkurš cilvēks. Līdz ar to, ar paaugstinātas balss situācijām ģimenē ir saskārušies gandrīz visi bērni visos laikos. 2022. gada dati liek domāt, ka pašreiz bērni šādas situācijas vērtē daudz jutīgāk un ar augstāku intensitāti kā 2004. gadā.

9.1.tabula. Bērnības traumas aptaujas emocionālo vardarbību raksturojošo jautājumu salīdzinājums atkarībā no vecuma un dzimuma

Grupa	Aptaujas gads	Bērnības traumas pieredzes aptaujas jautājums									
		Nekad vai reti					Bieži vai ļoti bieži				
		n	%	95% TI Ap.r.	95% TI Aug.r.	χ^2	n	%	95% TI Ap.r.	95% TI Aug.r.	χ^2
		CTQ_20 Kāds manā ģimenē kliedza uz mani									
5. klase	2004	114	41,76	35,89	47,87	18,01***	13	4,76	2,67	8,2	7,78**
	2022	78	24,92	20,3	30,16		36	11,5	8,29	15,69	
9. klase	2004	89	32,36	26,94	38,29	29,55***	26	9,45	6,38	13,7	17,63***
	2022	66	14,9	11,78	18,64		97	21,9	18,19	26,1	
Meitene	2004	100	35,09	29,61	40,97	35,33***	27	9,47	6,45	13,63	18,42***
	2022	57	15	11,64	19,08		85	22,37	18,35	26,96	
Zēns	2004	103	39,16	33,28	45,37	17,61***	12	4,56	2,49	8,04	9,08**
	2022	85	23,29	19,12	28,03		43	11,78	8,75	15,64	

CTQ_21 Kāds manā ģimenē mani izsmēja vai pazemoja											
5. klase	2004	247	90,48	86,2	93,57	0,13	5	1,83	1,83	1,83	0,00
	2022	287	91,69	87,92	94,4		7	2,24	0,98	4,75	
9. klase	2004	245	89,09	84,65	92,4	12,84***	9	3,27	1,61	6,33	7,96**
	2022	347	78,33	74,14	82,02		40	9,03	6,6	12,19	
Meitene	2004	239	90,87	86,56	93,95	13,18***	9	3,16	1,55	6,12	8,70**
	2022	332	90,96	87,42	93,61		35	9,21	6,59	12,69	
Zēns	2004	239	90,87	86,56	93,95	0,00	5	1,9	1,9	1,9	0,17
	2022	332	90,96	87,42	93,61		10	2,74	1,4	5,14	
CTQ_22 Kāds manā ģimenē lika man justies vainīgam											
5. klase	2004	155	56,78	50,66	62,7	0,00	7	2,56	1,13	5,44	2,88
	2022	176	56,23	50,53	61,77		18	5,75	3,54	9,1	
9. klase	2004	93	33,82	28,31	39,78	0,04	15	5,45	3,19	9,02	13,64***
	2022	145	32,73	28,42	37,35		65	14,67	11,58	18,39	
Meitene	2004	126	44,21	38,39	50,19	8,39**	16	5,61	3,35	9,13	15,01***
	2022	125	32,89	28,24	37,9		59	15,53	12,11	19,65	
Zēns	2004	122	46,39	40,27	52,61	2,11	6	2,28	0,93	5,14	3,67
	2022	192	52,6	47,34	57,81		21	5,75	3,68	8,8	
CTQ_23 Kāds manā ģimenē mani sāpināja vai aizvainoja											
5. klase	2004	247	90,48	86,2	93,57	5,75*	5	1,83	1,83	1,83	4,28*
	2022	261	83,39	78,69	87,24		17	5,43	3,29	8,72	
9. klase	2004	229	83,27	78,21	87,38	24,23***	14	5,09	2,92	8,58	14,94**
	2022	293	66,14	61,5	70,5		65	14,67	11,58	18,39	
Meitene	2004	238	83,51	78,57	87,52	30,89***	15	5,26	3,08	8,71	15,65***
	2022	242	63,68	58,6	68,49		58	15,26	11,88	19,37	
Zēns	2004	238	90,49	86,13	93,63	5,28*	4	1,52	1,52	1,52	6,09*
	2022	306	83,84	79,56	87,38		21	5,75	3,68	8,8	
CTQ_24 Savā ģimenē es baidījos, ka kāds mani ievainos											
5. klase	2004	258	94,51	90,91	96,78	19,01***	4	1,47	1,47	1,47	0,01
	2022	258	82,43	77,65	86,39		6	1,92	0,78	4,33	
9. klase	2004	252	91,64	87,55	94,51	14,20***	4	1,45	1,45	1,45	2,17
	2022	359	81,04	77,01	84,52		16	3,61	2,15	5,92	
Meitene	2004	266	93,33	89,62	95,83	30,80***	5	1,75	1,75	1,75	1,98
	2022	293	77,11	72,48	81,17		15	3,95	2,31	6,57	
Zēns	2004	244	92,78	88,77	95,48	5,46*	3	1,14	1,14	1,14	0,03
	2022	316	86,58	82,54	89,82		6	1,64	0,67	3,72	
CTQ_25 Man draudēja, ka mani pametīs											
5. klase	2004	254	93,04	89,17	95,64	1,56	3	1,1	1,1	1,1	0,00
	2022	281	89,78	85,74	92,8		4	1,28	1,28	1,28	
9. klase	2004	252	91,64	87,55	94,51	14,20***	4	1,45	1,45	1,45	1,76
	2022	359	81,04	77,01	84,52		15	3,39	1,98	5,65	
Meitene	2004	261	91,58	87,57	94,42	20,07***	5	1,75	1,75	1,75	1,54
	2022	298	78,42	73,87	82,38		14	3,68	2,11	6,25	
Zēns	2004	245	93,16	89,22	95,78	0,37	2	0,76	0,76	0,76	0,11
	2022	334	91,51	88,04	94,07		5	1,37	1,37	1,37	

9.1.tabulas turpinājums

CTQ_26 Kāds manā ģimenē mani ienīda											
5. klase	2004	254	93,04	89,17	95,64	7,50**	7	2,56	1,13	5,44	0,28
	2022	268	85,62	81,13	89,22		5	1,6	1,6	1,6	
9. klase	2004	257	93,45	89,68	95,96	26,00***	1	0,36	0,36	0,36	5,79*
	2022	350	79,01	74,85	82,65		15	3,39	1,98	5,65	
Meitene	2004	268	94,04	90,45	96,38	29,33***	5	1,75	1,75	1,75	0,46
	2022	299	78,68	74,15	82,63		11	2,89	1,53	5,27	
Zēns	2004	243	92,4	88,32	95,18	6,92**	3	1,14	1,14	1,14	0,48
	2022	311	85,21	81,05	88,6		8	2,19	1,02	4,44	
CTQ_27 Es uzskatu, ka esmu cietis no emocionālas vardarbības											
5. klase	2004	259	94,87	91,36	97,06	29,24***	3	1,1	1,1	1,1	0,21
	2022	248	79,23	74,23	83,5		6	1,92	0,78	4,33	
9. klase	2004	237	86,18	81,4	89,92	39,71***	5	1,82	1,82	1,82	20,84***
	2022	285	64,33	59,65	68,76		51	11,51	8,77	14,95	
Meitene	2004	251	88,07	83,6	91,49	59,40***	7	2,46	1,08	5,21	5,71*
	2022	231	60,79	55,66	65,69		43	11,32	8,4	15,04	
Zēns	2004	245	93,16	89,22	95,78	16,98***	1	0,38	0,38	0,38	17,13***
	2022	297	81,37	76,91	85,15		13	3,56	1,99	6,17	

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Kā nākamais emocionālo vardarbību raksturojošais apgalvojums tika analizēts "Kāds manā ģimenē mani sāpināja vai aizvainoja". 2004. gadā 3,5 %, bet 2022. gadā 10,8% bērnu atzīmē, bieži vai ļoti piedzīvojuši situācijas, kurās ģimenē kāds viņus sāpināja vai aizvainoja. Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā bērni biežāk uzrāda, ka ģimenē jutušies sāpināti vai aizvainoti. Vienlaikus jāņem vērā, ka 2004. gadā 80,9% un 2022. gadā gandrīz divas trešdaļas (73,3%) bērnu atzīmē, ka nekad nav pieredzējuši, ka ģimenē viņus kāds būtu sāpinājis vai aizvainojis. Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā mazāk bērni uzrāda, ka šādas situācijas ģimenē nav piedzīvojuši (skatīt 9.4. attēlu). Kopumā tas norāda, ka pašlaik ģimenēs biežāk veidojas situācijas, kurās bērni jūtas sāpināti vai aizvainoti. Šādas situācijas var būt saistītas ar ļoti dažādu uzvedību, gan tiešā veidā vēršoties pret bērnu, izsakot aizskarošas piezīmes, apsaukājot utml., gan netiešā veidā, kad bērna emocionālās vajadzības netiek apmierinātas.

9.4.attēls

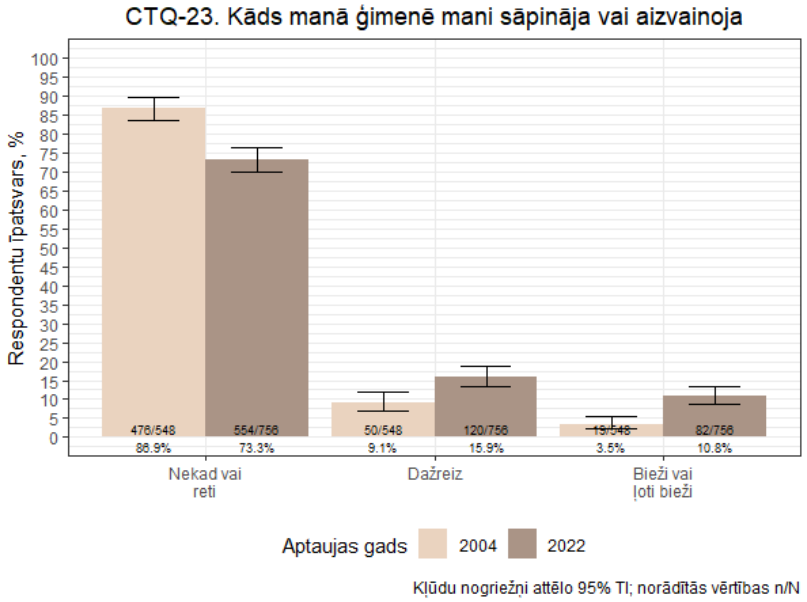

Analizējot, vai pastāv atšķirības atkarībā no dzimuma, cik bieži bērni ģimenē jūtas sāpināti vai aizvainoti, tika konstatēts, ka 2004. gadā aptuveni tikai 5%, bet 2022. gadā aptuveni 15% meiteņu uzrāda, ka ģimenē bieži vai ļoti bieži jutušās sāpinātas vai aizvainotas. Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā meitenes biežāk uzrāda šādu pieredzi. Savukārt tikai 1,5% zēni 2004. gadā uzrāda, ka ģimenē kāds viņus būtu sāpinājis vai aizvainojis bieži vai ļoti bieži, bet 2022. gadā šādu pieredzi jau uzrāda 5,8% zēnu. Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā zēni biežāk uzrāda šādu pieredzi. Tātad, kopumā 2022. gadā, kaut arī zēni, salīdzinot ar meitenēm, procentuāli mazāk atzīmē, ka ģimenē bieži vai ļoti bieži būtu jutušies sāpināti vai aizvainoti, tas tomēr ir ievērojami biežāk kā 2004. gadā. Šādas pieredzes biežums ģimenē ir pieaudzis gan zēniem, gan meitenēm.

Savukārt, salīdzinot vecuma grupas, 2004. gadā tikai 1,8% un 2022. gadā aptuveni 5% 5. klases bērnu uzrāda, ka bieži vai ļoti bieži piedzīvojuši, ka ģimenē jutušies sāpināti vai aizvainoti. Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā 5. klases bērni biežāk piedzīvojuši šādas situācijas. Savukārt starp 9. klases rezultātiem 2004. gadā gandrīz katrs divdesmitais bērns (5,1%) un 2022. gadā aptuveni katrs sestais (14,7%) bērns uzrāda šādu pieredzi ģimenē bieži vai ļoti bieži. Iegūtās atšķirības ir statistiski nozīmīgas. Tātad kopumā, 2022. gadā, kaut arī 5. klases bērni,

salīdzinot ar 9. klases bērniem procentuāli mazāk uzrāda, ka ģimenē jūtas sāpināti vai aizvainoti bieži vai ļoti bieži, tomēr tas ir ievērojami biežāk kā 2004. gadā. Līdz ar to, šādas pieredzes biežums ģimenē ir pieaudzis gan 5. klases, gan 9. klases bērniem (skatīt 9.1. tabulu).

Kopumā varam secināt, ka, salīdzinot ar 2004. gadu, 2022. gadā bērni biežāk uzrāda, ka ģimenē piedzīvojuši situācijas, kurās jutās sāpināti vai aizvainoti, un tas attiecināms uz visiem griezumiem (dzimumu un vecuma grupu). Pētījuma dati nedod iespēju precīzāk noskaidrot, kā šādas situācijas veidojas. Tā var būt mērķtiecīga un apzināta ģimenes locekļu rīcība, kas vērsta uz to, lai bērns ciestu. Šāda uzvedība viennozīmīgi būtu vērtējama kā emocionālā vardarbība. Piedzīvojot situācijas, kuras vērtējam kā netaisnīgas, dabiski ir izjust aizvainojumu un justies sāpinātam. Līdz ar to bērns šādi var justies arī situācijās, kurās viņš vecāku uzvedību vērtē kā netaisnīgu, piemēram, kad vecāki uzliek sodu, liedzot kādas privilēģijas bērnam par noteikumu neievērošanu u.c. Ja bērns jūtas sāpināts, tad ir svarīgi, vai vecāki viņam sniedz emocionālu mierinājumu un palīdz izprast situāciju un pieņemt savas izjūtas un atbilstošā veidā tās atreaģēt. Ņemot vērā salīdzinoši lielo bērnu skaitu, kas uzrāda, ka ģimenē bieži un ļoti bieži ir jutušies sāpināti un aizvainoti, iespējams, vecākiem ir nepieciešams pilnveidot savas prasmes tieši emocionāla mierinājuma sniegšanā bērnam un bērna emociju vadīšanā.

Kā pēdējais emocionālo vardarbību raksturojošais apgalvojums tika analizēts “Es uzskatu, ka esmu cietis no emocionālas vardarbības”. Šis apgalvojums sevī ietver ne tikai emocionālās vardarbības pieredzi ģimenē, bet arī ārpus tās. 2004. gadā 1,5 %, bet 2022. gadā piecas reizes vairāk (7,5%) bērnu atzīmē, ka uzskata, ka bieži vai ļoti bieži ir cietuši no emocionālās vardarbības. Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā bērni biežāk uzskata, ka ir cietuši no emocionālās vardarbības ģimenē vai ārpus tās. Vienlaikus jāņem vērā, ka 2004. gadā 90,5% un 2022. gadā gandrīz divas trešdaļas -70,5% bērnu atzīmē, ka nekad nav cietuši no emocionālās vardarbības. Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā mazāk bērni uzskata, ka nekad nav cietuši no emocionālās vardarbības (skatīt 9.5. attēlu). Kopumā tas norāda,

ka pašlaik bērni daudz biežāk uzskata, ka piedzīvojuši emocionālo vardarbību ģimenē vai ārpus tās, ka viņi sevi biežāk identificē, kā emocionālās vardarbības upurus. Daļa no šīs pieredzes visdrīzāk var būt saistīta ar vienaudžu vardarbību, kā arī šie rezultāti var liecināt, ka bērni ir iemācījušies labāk atpazīt emocionālu vardarbību.

9.4.attēls

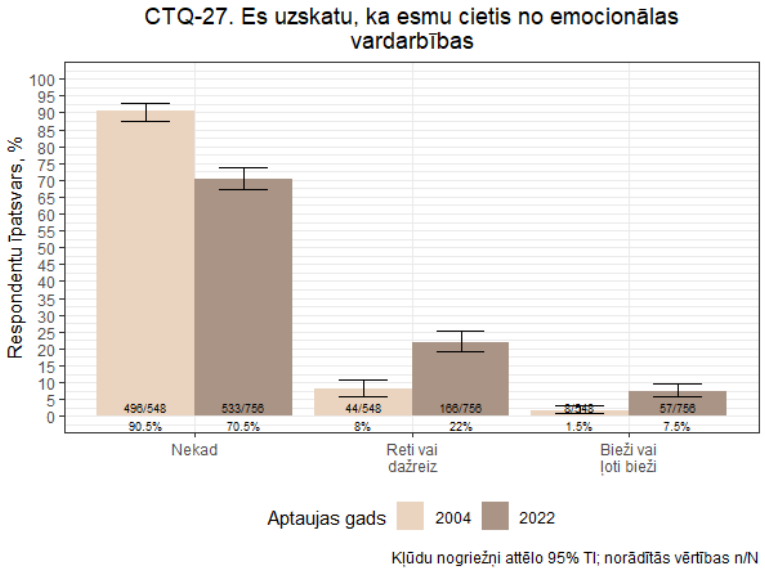

Analizējot, vai pastāv atšķirības, cik bieži bērni uzskata, ka cietuši no emocionālās vardarbības atkarībā no dzimuma, tika konstatēts, ka 2004. gadā tikai 2,5%, bet 2022. gadā gandrīz piecas reizes vairāk - 11,3% meiteņu uzskata, ka ir cietušas no emocionālās vardarbības. Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā meitenes biežāk sevi izjūt kā emocionālās vardarbības upuri. Savukārt 2004. gadā tikai viens zēns (0,4%) uzskatīja, ka cietis no emocionālas vardarbības, bet 2022. gadā šādu pieredzi uzrāda 3,6% zēnu, kas ir ļoti ievērojams pieaugums un iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas. Tātad, kopumā 2022. gadā, kaut arī zēni, salīdzinot ar meitenēm, procentuāli mazāk atzīmē, ka uzskata, ka ir cietuši no emocionālās vardarbības, tas tomēr ir ievērojami biežāk kā 2004. gadā. Līdz ar to, izjūta, ka bērns ir cietis no emocionālās vardarbības ir pieaugusi gan zēniem, gan meitenēm. Iespējams, tas ir saistīts ar pieaugošu bērnu informētību par emocionālās vardarbības atpazīšanu.

Savukārt, salīdzinot vecuma grupas, 2004. gadā 1,1% un 2022. gadā 1,9% 5. klases bērnu uzskata, ka ir cietuši no emocionālās vardarbības bieži vai ļoti bieži. Kaut arī iegūtās

procentuālās atšķirības ir nelielas, tomēr tās ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā 5. klases bērni biežāk uzskata, ka ir cietuši no emocionālās vardarbības. Savukārt 2004. gadā tikai 1,8% 9. klases bērnu uzskata, ka cietuši no emocionālās vardarbības bieži vai ļoti bieži, bet 2022. gadā aptuveni katrs desmitais (11,5%) bērns uzskata, ka viņam ir šāda pieredze. Iegūtās atšķirības ir statistiski nozīmīgas. Tātad kopumā, 2022. gadā, kaut arī 5. klases bērni, salīdzinot ar 9. klases bērniem procentuāli nozīmīgi mazāk atzīmē, ka uzskata, ka bieži vai ļoti bieži cietuši no emocionālās vardarbības, tas tomēr ir ievērojami biežāk kā 2004. gadā. Līdz ar to var secināt, ka šāds uzskats par sevi kā emocionālās vardarbības upuri ir pieaudzis gan 5. klases, gan 9. klases bērniem (skatīt 9.1. tabulu).

Kopumā varam secināt, ka 2022. gadā bērni salīdzinoši ar 2004. gadu biežāk uzskata, ka bieži vai ļoti bieži ir cietuši no emocionālās vardarbības, tas attiecināms uz visiem griezumiem (dzimumu un vecuma grupu). Pētījuma dati nedod iespēju precīzāk noskaidrot, cik daudz šādu uzskatu veido emocionālās vardarbības pieredze ģimenē un/vai ārpus tās. Iegūtie rezultāti ļauj secināt, ka bērni piedzīvotās situācijas 2022. gadā daudz biežāk vērtē kā emocionāli vardarbīgas, kas norāda gan uz labāku izpratni par vardarbību un spēju to labāk atpazīt, gan, iespējams, arī uz jutīgāku reaģēšanu uz šādām situācijām. Kā īpaša riska grupa atkārtoti iezīmējas pusaudžu vecuma meitenes. Abi šie faktori norāda uz tālāku pētījumu nepieciešamību, kas ļautu precīzāk interpretēt konstatēto emocionālās vardarbības pieaugumu.

Fiziskā vardarbība

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.pants definē (Bērnu tiesību aizsardzības likums, 2022) fizisko vardarbību kā "bērna veselībai vai dzīvībai bīstams apzināts spēka pielietojums saskarsmē ar bērnu vai apzināta bērna pakļaušana kaitīgu faktoru, tai skaitā tabakas dūmu, iedarbībai". Fiziskā vardarbība vienmēr ir tīša un apzināta pieaugušo rīcība pret bērnu, kuras mērķis ir sagādāt bērnam fiziskas ciešanas. Šajā pētījumā mēs lūdzām, lai bērns atzīmē, ja viņš piedzīvojis, ka vecāki viņam sit, piekauj, izmanto priekšmetus, lai radītu fiziskas sāpes u.tml. Ņemot vērā, ka bērnam var būt grūti nodalīt fiziski vardarbīgu rīcību no nelaimes gadījuma vai sadzīviska starpgadījuma, tad pētījuma kontekstā kā

fiziskā vardarbībā cietuši tika uzskatīti tie bērni, kuri uzrādīja, ka vecāki dažreiz pielieto relatīvi maigākus fiziskus ietekmēšanas veidus vai, kas var būt biežāk saistīti ar sadzīvisku negadījumu, piemēram, applaucēšana, vai arī, ja vecāki pat reti pielietoja smagākus fiziskos ietekmēšanas veidus, kā piemēram, piekaušanu.

2022. gadā iegūtajos datos aptuveni katrs ceturtais - 24,9% no 5. klases bērniem un 24,6% no 9. klases bērniem uzrāda, ka ir cietuši no fiziskās vardarbības ģimenē. Abās vecuma grupās ir novērojams fiziskās vardarbības pieaugums salīdzinot ar 2004. gadā iegūtajiem datiem, kur fizisko vardarbību uzrādīja 14,2% 5. klases bērni un 15,6% 9. klases bērni (skat. 9.1. attēlu). Iegūtais uzrādītais fiziskās vardarbības pieaugums ir statistiski nozīmīgs abās vecuma grupās, līdz ar to varam secināt, ka bērni 2022. gadā uzrāda, ka no fiziskās vardarbības cieš biežāk kā 2004. gadā.

Lai precīzāk izprastu uzrādītās fiziskās vardarbības biežumu, tika analizēti arī dati, salīdzinot uzrādīto fiziskās vardarbības biežumu starp dzimumiem un vecumu (skat. 9.6. attēlu).

9.6.attēls

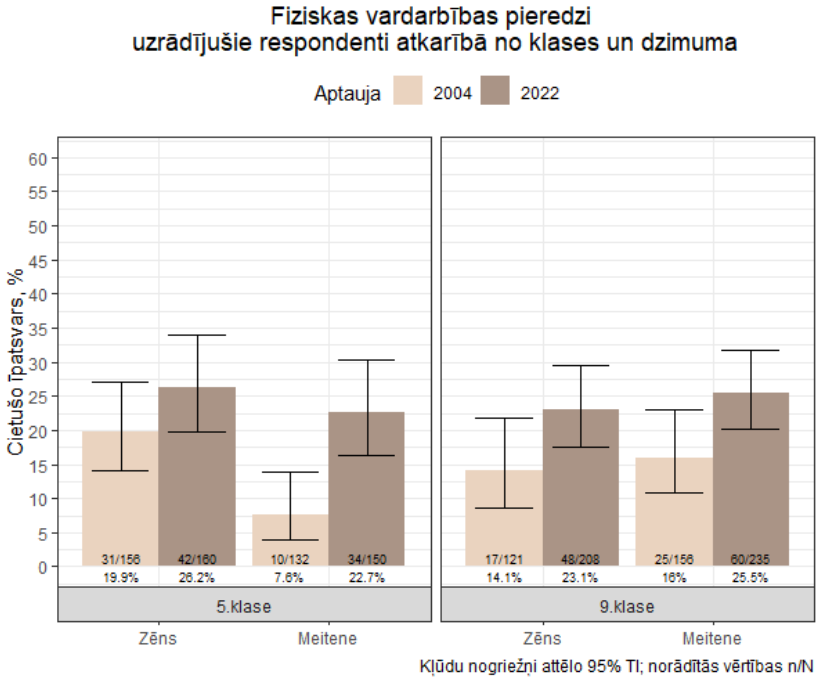

5. klases vecuma grupā ir vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības starp dzimumiem 2004. gadā iegūtajos datos, bet nav statistiski nozīmīgas atšķirības 2022. gadā

iegūtajos datos. 2004. gada datos 5. klases 19,9% zēnu un 7,6% meiteņu uzrāda, ka cietušas no fiziskas vardarbības ģimenē. Tas nozīmē, ka 2004. gadā 5. klases zēni uzrādīja, ka cieš biežāk no fiziskas vardarbības, kā meitenes. Savukārt 2022. gadā katrs ceturtais 5. klases zēns - 26,3% un aptuveni katra piektā meitene (22,7% uzrāda), ka cietuši no fiziskās vardarbības, lai arī zēni uzrāda par 3,58 procentpunktiem augstākus uzrādītās fiziskās vardarbības rādītājus, konstatētās dzimumatšķirības nav statistiski nozīmīgas.

Salīdzinot 5. klases zēnu un meiteņu uzrādītos fiziskās vardarbības rādītājus pa gadiem viena dzimuma ietvaros, 5. klases zēnu grupā nav vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības starp 2004. un 2022. gadā iegūtajiem datiem. Neskatoties uz to, ka uzrādītais fiziskās vardarbības biežums ir pieaudzis par 6,38 procentpunktiem, starp iegūtajiem rezultātiem nav statistiski nozīmīgas atšķirības. Savukārt, 5. klases meiteņu grupā uzrādītais fiziskās vardarbības biežums pieaudzis par 15,09 procentpunktiem, kas ir statistiski nozīmīgi.

Līdzīgi ir arī 9. klases bērnu dati. Nav konstatētas statistiski nozīmīgas atšķirības starp dzimumiem ne 2004. gadā iegūtajos datos: 14,1% 9. klases zēnu un 16,0% meitenes uzrāda, ka cietušas no fiziskās vardarbības, ne 2022. gadā iegūtajos datos, kur gandrīz katrs ceturtais 9. klases zēns - 23,0% un katra ceturtā 9. klases meitene - 25,5% uzrāda, ka ir cietuši no fiziskās vardarbības. 2004. gadā 9. klases meiteņu uzrādītais fiziskās vardarbības biežums ir par 1,98 procentpunktiem lielāks kā zēniem, bet 2022. gadā meitenes uzrāda par 2,45 procentpunktiem augstākus fiziskās vardarbības rādītājus kā zēni, tomēr iegūtās atšķirības nav statistiski nozīmīgas, līdz ar to dzimumatšķirības netika konstatētas.

Salīdzinot 9. klases zēnu 2004. un 2022. gadā uzrādīto fiziskās vardarbības biežumu, nav vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības, savukārt starp meiteņu uzrādīto fiziskās vardarbības biežumu abos pētījumos ir vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības. Lai gan 9. klases zēnu uzrādītās fiziskās vardarbības biežums, salīdzinot ar 2004. gadu, ir pieaudzis par 9,03 procentpunktiem, tomēr iegūtās atšķirības nav statistiski nozīmīgas, līdz ar to varam secināt, ka 9. klases zēni 2004. gadā un 2022. gadā fizisko vardarbību uzrādījuši vienādi bieži. Savukārt 9. klases meitenēm fiziskās vardarbības uzrādītais

biežums pieaudzis par 9,5 procentpunktiem un iegūtās atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas ļauj secināt, ka 9. klases meitenes 2022. gadā, salīdzinot ar 2004. gadu, fizisko vardarbību uzrādījušas biežāk.

Apkopojot iepriekš minēto, uzrādītās fiziskās vardarbības biežumu analīze ļauj konstatēt vairākas statistiski nozīmīgas atšķirības starp 2004. un 2022. gada datiem. Kopumā 2022. gadā bērni uzrāda statistiski nozīmīgi augstākus fiziskās vardarbības rādītājus. 2004. gadā 5. klases zēni uzrāda statistiski nozīmīgāk augstākus fiziskās vardarbības rādītāju kā meitenes, kaut arī 2022. gadā saglabājas līdzīga tendence, ka zēni procentuāli uzrāda, ka biežāk cietuši no fiziskās vardarbības, tomēr statistiski nozīmīgas atšķirības netika konstatētas. Savukārt meitenes gan 5., gan 9. klasē uzrāda, ka statiski nozīmīgi biežāk ir cietušas no fiziskas vardarbības, salīdzinot ar 2004. gadu. Tas kopumā izskaidro uzrādītās fiziskās vardarbības biežuma palielināšanos, salīdzinot 2004. gada un 2022. gada datus. Līdzīgi kā uzrādītās emocionālās vardarbības pieredze, arī uzrādītā fiziskās vardarbības pieredze kā riska grupu iezīmē meitenes, kā arī viņu fiziskās vardarbības pieredze tiek uzrādīta agrīnākā vecumā. Tas atkārtoti norāda uz faktu, ka ir bijuši kādi faktori, kas veicinājuši fiziskās vardarbības pieaugumu. Daļēji šos datus varētu skaidrot ne tikai ar jutīgāku attieksmi pret audzināšanas situācijām un intensīvāku to novērtējumu, bet arī ar faktu, ka dati tika ievākti COVID-19 pandēmijas pēdējā posmā. Jau pieejamas vairākas publikācijas (Coron et al., 2020; Raman et al., 2020, Sharma et al., 2021), kas apliecina, ka arī citviet pasaulē ir novērots vardarbības pret bērniem pieaugums saistībā ar pandēmijas radītajiem ierobežojumiem, lai samazinātu COVID-19 izplatību (karantīnas, skolu, uzņēmumu slēgšana, bezdarbs, ierobežots sociālais atbalsts, ierobežota veselības aprūpe u.tml), kas kopumā raisa stresu un paaugstina vardarbības risku.

Lai izprastu, kuras fiziskās vardarbības izpausmes pētījumā iesaistītie bērni vērtē kā visbiežāk pieredzētās, kā arī, kurās ir iegūtas vislielākās atšķirības dažādos griezumos, tika atsevišķi analizēti Bērnības traumas aptaujas jautājumi, kas raksturo fizisko vardarbību (skatīt 9.2.tabulu)

Kā pirmais fizisko vardarbību raksturojošais apgalvojums tika analizēts "Kāds manā ģimenē sita mani tik stipri, ka bija redzami zilumi vai sitiena pēdas". Gan 2004. gadā, gan 2022. gadā bērni uzrāda līdzīgu biežumu attiecīgi 1,6% un 1,7%. Iegūtās biežumu atšķirības nav statistiski nozīmīgas, tātad, bērni vienādi bieži ir cietuši no smagas fiziskas vardarbības, kad pēc sišanas ir palikušas redzamas sekas. Vienlaikus jāņem vērā, ka procentuāli ir samazinājies to bērnu skaits, kas nekad nav pieredzējuši šāda veida sišanu: 2004. gadā šādi atzīmē 91,2%, bet 2022. gadā 80,6% bērnu. Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā mazāk bērnu uzrāda, ka šādas situācijas ģimenē nav piedzīvojuši (skatīt 9.7. attēlu). Kopumā tas norāda, ka, kaut arī nav pieaudzis fiziskā spēka pielietojums sarežģītu situāciju risināšanai bieži vai ļoti bieži, taču kā atsevišķa uzvedība, kura visdrīzāk tiek pielietota galējās situācijās, tā tiek pielietota biežāk.

9.7. attēls

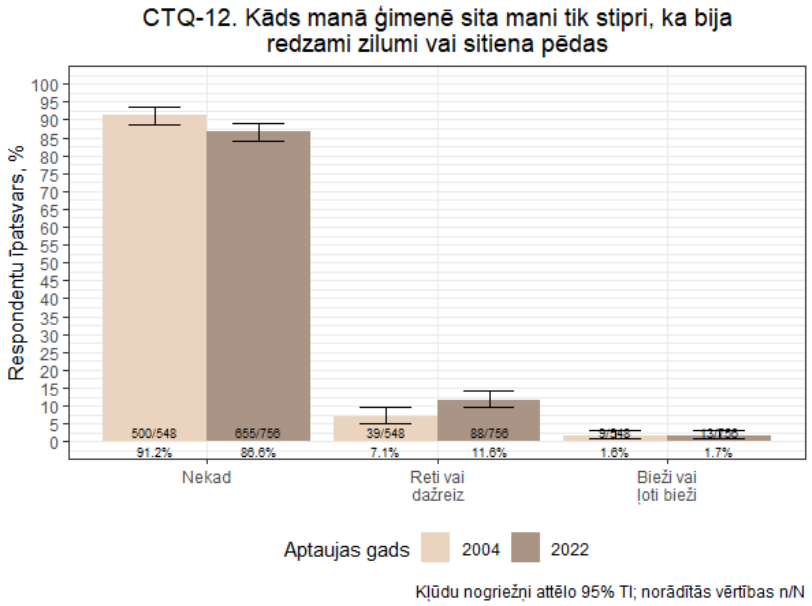

Analizējot, vai pastāv atšķirības, cik bieži bērni piedzīvo sišanu ar paliekošām sekām atkarībā no dzimuma, tika konstatēts, ka 2004. gadā 93,3%, bet 2022. gadā ievērojami mazāk - 85,8% meitenes uzrāda, ka nekad nav piedzīvojušas sišanu ar paliekošām sekām. Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā ir pieaudzis to meiteņu skaits, kas šādas situācijas ir pieredzējušas dažreiz. Attiecībā uz zēniem nav vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības nevienā no atbilžu grupām starp 2004. un 2022. gada datiem. Tātad kopumā, 2022. gadā, kaut arī zēni

procentuāli biežāk kā meitenes atzīmē, ka kāds viņus ģimenē ir sitis un pēc tam ir bijuši zilumi, kopumā šāda veida fiziskās vardarbības izpausmes ir pieaugušas tikai attiecībā uz meitenēm un kā atsevišķa/situatīva vecāku uzvedība.

Savukārt, salīdzinot vecuma grupas 2004. gadā un 2022. gada datos, statistiski nozīmīgas atšķirības tika konstatētas tikai 5. klases atbilžu variantā ''dažreiz kāds ir sitis, ka bija redzami zilumi'' un 9. klases atbilžu variantā ''nekad''. Tas nozīmē, ka 5. klasē ir pieaugusi šī fiziskās vardarbības izpausme (2004. gads – 5,9%; 2022. gads – 11,2%) sišana ar paliekošām sekām kā atsevišķa situatīva uzvedība, bet 9. klasē ir samazinājies to bērnu skaits (2004. gads – 90,9%; 2022. gads – 85,6%), kuri nekad nav piedzīvojuši šādu vecāku uzvedību. Kā pozitīva tendence tika konstatēts, ka 2022. gada 5. klasē procentuāli (2004. gads – 2,6%; 2022. gads – 0,6%) ir samazinājies to bērnu skaits, kuri šādu uzvedību piedzīvojuši bieži, taču starp iegūtajām procentuālajām atšķirībām netika konstatēta statistiski nozīmīga atšķirība (skatīt 9.2. tabulu).

Kopumā varam secināt, ka 2022. gadā, salīdzinot ar 2004. gadu, bērni biežāk ir piedzīvojuši sišanu, pēc kuras bija redzami zilumi vai sitiena pēdas, taču tas nav attiecināms uz smagām šīs vardarbības izpausmes formām un tas nav novērojams visos griezumos. 2022. gadā bērni biežāk uzrādīja, kā šādu uzvedību vecāki ir pielietojuši reti vai dažreiz, kas drīzāk norāda, ka vecākiem pietrūkst prasmju un zināšanu gan attiecībā uz bērna uzvedības vadīšanu nevardarbīgā veidā, gan uz nepietiekamu savu emociju un impulsīvas uzvedības kontroli.

9.2.tabula. Bērnības traumas aptaujas fizisko vardarbību raksturojošo jautājumu salīdzinājums atkarībā no vecuma un dzimuma

Grupa	Aptaujas gads	Bērnības traumas pieredzes aptaujas jautājums									
		Nekad vai reti					Bieži vai ļoti bieži				
		n	%	95% TI Ap.r.	95% TI Aug.r.	χ^2	n	%	95% TI Ap.r.	95% TI Aug.r.	χ^2
CTQ_10 Kāds manā ģimenē mani sita											
5. klase	2004	247	90,48	86,2	93,57	2,78	7	2,56	1,13	5,44	0,04
	2022	268	85,62	81,13	89,22		10	3,19	1,63	5,98	
9. klase	2004	248	90,18	85,88	93,32	1,87	3	1,09	1,09	1,09	3,76
	2022	383	86,46	82,83	89,43		17	3,84	2,32	6,2	
Meitene	2004	260	91,23	87,17	94,13	1,82	5	1,75	1,75	1,75	1,34
	2022	333	87,63	83,79	90,69		11	2,89	1,53	5,27	
Zēns	2004	235	89,35	84,83	92,69	1,96	5	1,9	1,9	1,9	0,48
	2022	311	85,21	81,05	88,6		14	3,84	2,2	6,5	
CTQ_11 Kāds manā ģimenē mani piekāva											
5. klase	2004	261	95,6	92,25	97,6	1,39	2	0,73	0,73	0,73	0,00
	2022	291	92,97	89,4	95,44		3	0,96	0,96	0,96	
9. klase	2004	269	97,82	95,08	99,11	8,16**	1	0,36	0,36	0,36	3,43
	2022	410	92,55	89,59	94,74		11	2,48	1,31	4,53	
Meitene	2004	280	98,25	95,72	99,35	7,06**	1	0,35	0,35	0,35	1,92
	2022	356	93,68	90,62	95,83		7	1,84	0,81	3,93	
Zēns	2004	250	95,06	91,5	97,23	1,75	2	0,76	0,76	0,76	0,74
	2022	336	92,05	88,67	94,53		7	1,92	0,84	4,09	
CTQ_12 Kāds manā ģimenē sita mani tik stipri, ka bija redzami zilumi vai sitiena pēdas											
5. klase	2004	250	91,58	87,46	94,47	1,47	7	2,56	1,13	5,44	2,41
	2022	276	88,18	83,95	91,44		2	0,64	0,64	0,64	
9. klase	2004	250	90,91	86,72	93,92	4,00*	2	0,73	0,73	0,73	2,03
	2022	379	85,55	81,85	88,62		11	2,48	1,31	4,53	
Meitene	2004	266	93,33	89,62	95,83	8,72**	3	1,05	1,05	1,05	0,00
	2022	326	85,79	81,78	89,06		5	1,32	1,32	1,32	
Zēns	2004	234	88,97	84,4	92,37	0,07	6	2,28	0,93	5,14	0,00
	2022	321	87,95	84,05	91,02		8	2,19	1,02	4,44	
CTQ_13 Es tiku sodīts ar siksnu											
5. klase	2004	241	88,28	83,72	91,73	2,78	10	3,66	1,87	6,84	2,60
	2022	290	92,65	89,03	95,18		4	1,28	1,28	1,28	
9. klase	2004	245	89,09	84,65	92,4	0,04	5	1,82	1,82	1,82	0,10
	2022	391	88,26	84,81	91,03		11	2,48	1,31	4,53	
Meitene	2004	257	90,18	85,97	93,26	0,07	8	2,81	1,31	5,67	0,00
	2022	339	89,21	85,54	92,06		11	2,89	1,53	5,27	
Zēns	2004	229	87,07	82,27	90,76	2,03	7	2,66	1,17	5,64	1,36
	2022	332	90,96	87,42	93,61		4	1,1	1,1	1,1	

CTQ_14											
Es tiku sodīts ar striķi, dēli vai citu smagu priekšmetu											
5. klase	2004	264	96,7	93,62	98,38	0,62	2	0,73	0,73	0,73	0,65
	2022	307	98,08	95,67	99,22		0	0	0	0	
9. klase	2004	229	83,27	78,21	87,38	26,01***	0	0	0	0	1,13
	2022	421	95,03	92,46	96,79		4	0,9	0,9	0,9	
Meitene	2004	256	89,82	85,57	92,97	7,36**	2	0,7	0,7	0,7	0,00
	2022	363	95,53	92,79	97,29		4	1,05	1,05	1,05	
Zēns	2004	237	90,11	85,69	93,32	11,81***	0	0	0	0	-
	2022	354	96,99	94,51	98,41		0	0	0	0	
CTQ_15											
Pēc sitieniem es izskatījos tik slikti, ka to kāds pamanīja											
5. klase	2004	264	96,7	93,62	98,38	0,01	1	0,37	0,37	0,37	0,00
	2022	301	96,17	93,22	97,91		2	0,64	0,64	0,64	
9. klase	2004	269	97,82	95,08	99,11	0,00	0	0	0	0	0,15
	2022	433	97,74	95,75	98,85		2	0,45	0,45	0,45	
Meitene	2004	280	98,25	95,72	99,35	0,48	0	0	0	0	0,26
	2022	369	97,11	94,73	98,47		2	0,53	0,53	0,53	
Zēns	2004	253	96,2	92,9	98,06	0,26	1	0,38	0,38	0,38	0,00
	2022	355	97,26	94,86	98,6		2	0,55	0,55	0,55	
CTQ_16											
Kāds manā ģimenē mani ieslēdza skapī vai citā šaurā telpā											
5. klase	2004	260	95,24	91,8	97,33	0,00	0	0	0	0	0,37
	2022	297	94,89	91,67	96,95		2	0,64	0,64	0,64	
9. klase	2004	267	97,09	94,13	98,64	5,67*	0	0	0	0	0,15
	2022	410	92,55	89,59	94,74		2	0,45	0,45	0,45	
Meitene	2004	273	95,79	92,57	97,7	0,54	0	0	0	0	0,26
	2022	358	94,21	91,24	96,25		2	0,53	0,53	0,53	
Zēns	2004	254	96,58	93,38	98,32	2,86	0	0	0	0	0,23
	2022	340	93,15	89,93	95,43		2	0,55	0,55	0,55	
CTQ_17											
Kāds manā ģimenē mani apdedzināja vai applaucēja											
5. klase	2004	272	99,63	97,66	99,98	0,00	0	0	0	0	0,00
	2022	311	99,36	97,46	99,89		1	0,32	0,32	0,32	
9. klase	2004	275	100	98,28	100	0,59	0	0	0	0	-
	2022	440	99,32	97,86	99,82		0	0	0	0	
Meitene	2004	285	100	98,34	100	0,84	0	0	0	0	-
	2022	377	99,21	97,51	99,8		0	0	0	0	
Zēns	2004	262	99,62	97,57	99,98	0,00	0	0	0	0	0,00
	2022	363	99,45	97,82	99,91		1	0,27	0,27	0,27	
CTQ_18											
Kāds manā ģimenē man draudēja ar nazi vai ieroci											
5. klase	2004	268	98,17	95,54	99,32	4,28*	0	0	0	0	0,37
	2022	296	94,57	91,28	96,71		2	0,64	0,64	0,64	
9. klase	2004	265	96,36	93,21	98,14	0,00	0	0	0	0	0,00
	2022	425	95,94	93,53	97,5		1	0,23	0,23	0,23	
Meitene	2004	279	97,89	95,25	99,14	3,52	0	0	0	0	0,26
	2022	360	94,74	91,86	96,67		2	0,53	0,53	0,53	
Zēns	2004	254	96,58	93,38	98,32	0,00	0	0	0	0	0,00
	2022	352	96,44	93,83	98,01		1	0,27	0,27	0,27	

9.2.tabulas turpinājums

		CTQ_19 Es uzskatu, ka esmu cietis no fiziskas vardarbības									
5. klase	2004	265	97,07	94,09	98,63	20,09***	1	0,37	0,37	0,37	0,55
	2022	270	86,26	81,83	89,78		4	1,28	1,28	1,28	
9. klase	2004	261	94,91	91,42	97,08	13,83***	1	0,36	0,36	0,36	2,33
	2022	380	85,78	82,1	88,83		9	2,03	0,99	3,96	
Meitene	2004	272	95,44	92,14	97,45	15,01***	1	0,35	0,35	0,35	1,92
	2022	327	86,05	82,06	89,29		7	1,84	0,81	3,93	
Zēns	2004	254	96,58	93,38	98,32	17,07***	1	0,38	0,38	0,38	1,21
	2022	316	86,58	82,54	89,82		6	1,64	0,67	3,72	

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Kā nākamais fizisko vardarbību raksturojošais apgalvojums tika analizēts "Es tiku sodīts ar siksnu". Izsenis pēršana ir bijusi viena no visbiežāk pielietotajām fiziskās sodīšanas metodēm. Joprojām pasaulē ir valstis, kur tā tiek atzīta par pieņemamu bērna sodīšanas metodi. Arī Latvijā, kaut fiziska sodīšana ir aizliegta ar likumu, joprojām var sastapt cilvēkus, kuri pauž atbalstu šai disciplinēšanas metodei. Tādēļ bija svarīgi noskaidrot, vai bērnu uzrādītā fiziskās sodīšanas pieredze ir mainījusies. Visos griezumos bērni uzrāda samērā līdzīgu procentuālo atbilžu sadalījumu, salīdzinot 2004. gada un 2022. gada datus. Jāuzsver, ka tiem ir pozitīva tendence, jo 2022. gadā ir vērojams procentuāls samazinājums: 2004. gadā 88,7%, bet 2022. gadā 90,1% bērnu uzrāda, ka nekad nav piedzīvojuši fizisku sodīšanu ar siksnu. Taču ne šīs, ne citos griezumos iegūtās atšķirības nav statistiski nozīmīgas (skatīt 9.8 attēlu un 9.2 tabulu)

9.8. attēls

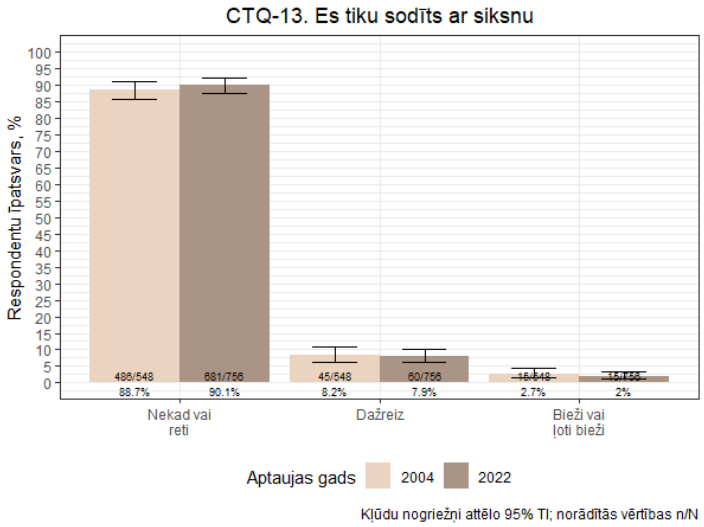

Kopumā varam secināt, ka 2022. gadā bērni uzrāda līdzīgu pieredzes biežumu kā 2004. gadā attiecībā uz fizisku sodīšanu ar siksnu, taču ar tendenci samazināties procentuāla novērtējuma līmenī. Tas ļauj secināt, ka sabiedrības kopējā attieksme pret fizisku sodīšanu mainās, un, gan veiktās normatīvā regulējuma izmaiņas, gan vairākkārtējās sociālās kampaņas ir devušas rezultātu un procentuāli ir pieaudzis to vecāku skaits, kuri audzināšanā fizisku sodu neizmanto.

Kā pēdējais fiziskās vardarbības pieredzi raksturojošais apgalvojums tika analizēts "Es uzskatu, ka esmu cietis no fiziskās vardarbības". Šis apgalvojums sevī ietver ne tikai fiziskās vardarbības pieredzi ģimenē, bet arī ārpus tās. Gan 2004. gadā, gan 2022. gadā procentuāli nav daudz tādu bērnu, kas uzskata, ka bieži ir bijuši fiziskās vardarbības upuri, attiecīgi 0,4% un 1,7% (skatīt 9.9. attēlu).

9.9.attēls

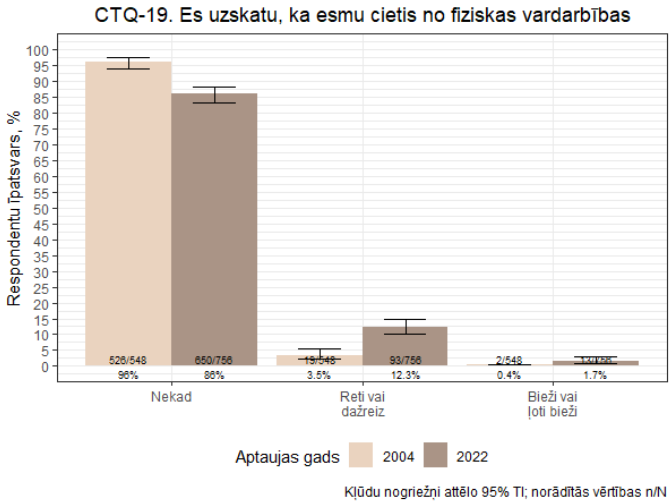

Taču iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka bērni 2022. gadā biežāk sevi identificē kā biežas vai ļoti biežas fiziskās vardarbības upurus. Vienlaikus jāņem vērā, ka 2004. gadā 96% un 2022. gadā 86% bērnu atzīmē, ka nekad nav cietuši no fiziskas vardarbības. Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā mazāk bērni uzskata, ka nekad nav cietuši no fiziskas vardarbības. Vislielākās procentuālās atšķirības ir vērojamas attiecībā uz atbildēm ''reti vai dažreiz''. 2004. gadā 3,5% bērni norāda, ka ir piedzīvojuši atsevišķu fiziskās vardarbības pieredzi, savukārt,

2022. gadā šādu atbildi sniedz aptuveni četras reizes vairāk - 12,3% bērnu, kas norāda uz fiziskās vardarbības pieaugumu atsevišķās situācijās, kurās fiziskā spēka pielietojums tika izmantots kā situācijas risinājums. Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas. Kopumā tas norāda, ka pašlaik bērni daudz biežāk uzskata, ka piedzīvojuši fizisku vardarbību ģimenē vai ārpus tās, ka viņi biežāk sevi identificē kā fiziskās vardarbības upurus. Daļa no šīs pieredzes visdrīzāk ir saistīta ar vienaudžu vardarbību.

Analizējot, vai pastāv atšķirības, cik bieži bērni uzskata, ka cietuši no fiziskās vardarbības atkarībā no dzimuma, tika konstatēts, ka nav statistiski nozīmīgas atšķirības starp 2004. un 2022. gadā iegūtajiem datiem attiecībā uz atbildi ''bieži un ļoti bieži'' ne zēniem, ne meitenēm. Tas nozīmē, ka gan zēni, gan meitenes vienādā intensitātē uzrāda, ka piedzīvo fizisko vardarbību bieži vai ļoti bieži. Taču abiem dzimumiem ir pieaudzis to situāciju skaits, kurās viņi uzrāda, ka fizisko vardarbību ir piedzīvojuši reti vai dažreiz. 2004. gadā šādu atbildi sniedz aptuveni 3% zēnu, bet 2022. gadā šādu zēnu skaits ir gandrīz četras reizes lielāks – 11,8%. Līdzīgi ir arī meiteņu dati, 2004. gadā 4,2% meiteņu sniedz atbildi, ka fizisko vardarbību viņas ir piedzīvojušas reti vai dažreiz, bet 2022. gadā šādas meiteņu atbilde ir sastopamas trīs reizes biežāk (12,1%). Visas minētās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā gan meitenes, gan zēni biežāk sevi izjūt kā fiziskas vardarbības upurus atsevišķās fiziskās vardarbības situācijās. Un attiecīgi, 2022. gadā, statistiski nozīmīgi ir samazinājies to meiteņu un zēnu skaits, kuri uzskata, ka nekad nav piedzīvojuši pret sevi vērstu fizisku vardarbību ne ģimenē, ne ārpus tās.

Analizējot, vai pastāv atšķirības, cik bieži bērni uzskata, ka cietuši no fiziskās vardarbības atkarībā no vecuma grupas, tika konstatēts, ka nav statistiski nozīmīgas atšķirības starp 2004. un 2022. gadā iegūtajiem datiem attiecībā uz atbildi ''bieži'' un ''ļoti bieži'' ne 5. klases, ne 9. klases bērniem. Tas nozīmē, ka gan 5., gan 9. klases bērni vienādā intensitātē uzrāda, ka piedzīvo fizisko vardarbību bieži vai ļoti bieži. Taču abām vecuma grupām ir pieaudzis to situāciju skaits, kurās viņi uzrāda, ka fizisko vardarbību ir piedzīvojuši reti vai dažreiz. 2004. gadā šādu atbildi sniedza 2,2% 5. klases bērnu, bet 2022. gadā šādu 5. klases bērnu skaits ir pieaudzis aptuveni sešas reizes – 12,2%. Līdzīgi ir

arī 9. klases datiem - 2004. gadā 4,7% 9. klases bērni sniedz šādu atbildi, bet 2022. gadā šādas atbildes ir sastopama divas ar pusi reizes biežāk (12,2%). Visas minētās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā gan 5., gan 9. klases bērni biežāk sevi izjūt kā fiziskas vardarbības upurus atsevišķās fiziskās vardarbības situācijās. Un attiecīgi, 2022. gadā, statistiski nozīmīgi ir samazinājies to 5. un 9. klases bērnu skaits, kuri uzskata, ka nekad nav piedzīvojuši pret sevi vērstu fizisku vardarbību ne ģimenē, ne ārpus tās. Kopumā, īpaša uzmanība būtu jāpievērš 5. klases bērniem, kuriem ir vērojams procentuāli ļoti liels atbilžu pieaugums, ka viņi reti vai dažreiz uzskata, ka cietuši no fiziskas vardarbības. Iespējams, ka tas lielā mērā tas ir saistīts ar vienaudžu fiziskās vardarbības situācijām, taču tam būtu nepieciešami tālāki pētījumi.

Kopumā varam secināt, ka 2022. gadā bērni salīdzinoši ar 2004. gadu biežāk uzskata, ka reti vai dažreiz ir cietuši no fiziskās vardarbības, tas attiecināms uz visiem griezumiem (dzimumu un vecuma grupu). Pētījuma dati nedod iespēju precīzāk noskaidrot, cik daudz šādu uzskatu veido fiziskās vardarbības pieredze ģimenē un/vai ārpus tās, jo ne visi bērni, kuri atzīmē atsevišķu fiziskas vardarbības pieredzi ģimenē, pēc tam arī šo pieredzi novērtē kā tādu, ka viņi uzskatītu, ka ir cietuši no fiziskās vardarbības. Tas atkārtoti norāda uz nepieciešamību veikt turpmākus pētījumus, kas ļautu noskaidrot gan bērnu izpratni par fizisku vardarbību, gan ļautu precīzāk identificēt viņu pieredzi. Iegūtie rezultāti ļauj secināt, ka bērni piedzīvotās situācijas 2022. gadā daudz biežāk vērtē kā fiziski vardarbīgas, kas norāda gan uz labāku izpratni par vardarbību, gan, iespējams, arī uz jūtīgāku reaģēšanu uz šādām situācijām. Kā īpaša riska grupa iezīmējas 5. klases bērni, kuri procentuāli ievērojami biežāk atzīmēja, ka uzskata, ka ir cietuši no fiziskas vardarbības.

Seksuāla vardarbība pret bērnu

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.pants (Bērnu tiesību aizsardzības likums, 2022) sniedz definējumu arī seksuālajai vardarbībai: “bērna iesaistīšana seksuālās darbībās, ko bērns nesaprot vai kam nevar dot apzinātu piekrišanu. Tipiski seksuāla vardarbība ir tīša un apzināta pieaugušo vai vismaz 5 gadus vecāka cita bērna rīcība, kura izdarīta ar mērķi,

lai saņemtu sev seksuālu uzbudinājumu vai apmierinājumu. Līdz ar to seksuālā vardarbība aptver ļoti plašu darbību loku, kas var saturēt nepārprotamas seksuālas darbības un ietvert tiešu kontaktu (piemēram, dzimumorgānu aizskaršanu), taču tā var arī būt bez tā (piemēram, pornogrāfisku materiālu izgatavošana, novērošana intīmās situācijās). Šajā pētījumā mēs lūdzām, lai bērns atzīmē, vai viņš ir piedzīvojis pret sevi vērstas seksuālas darbības ģimenē vai ārpus tās. Ja respondents atbildēja pat "vienu vai divas reizes" par jebkuru no apgalvojumiem, kas apraksta iespējamu seksuālu vardarbību, tika uzskatīts, ka bērns ir cietis no seksuālas vardarbības.

2022. gadā iegūtajos datos aptuveni katrs divdesmitais 5. klases bērns (4,7%) un katrs septītais 9. klases bērns (13,7%) uzrāda, ka ir cietis no seksuālās vardarbības ģimenē vai ārpus tās. Abās vecuma grupās ir novērojams seksuālās vardarbības procentuāls pieaugums salīdzinot ar 2004. gadā iegūtajiem datiem, kur seksuālo vardarbību uzrādīja 3,1% 5. klases skolēnu un 10,1% 9. klases skolēnu (skat. 9.1. attēlu). Neskatoties uz to, ka 5. klasē uzrādītais seksuālās vardarbības biežums pieaudzis par 1,6, bet 9. klasē par 3,54 procentpunktiem, tas nav statistiski nozīmīgs abās vecuma grupās, līdz ar to varam secināt, ka bērni kopumā 2004. un 2022. gadā vienādi bieži uzrāda, ka cieš no seksuālās vardarbības ģimenē vai ārpus tās.

Lai precīzāk izprastu uzrādītās seksuālās vardarbības biežumu, tika analizēti arī dati, salīdzinot uzrādīto seksuālās vardarbības biežumu starp dzimumiem un vecumu (skat. 9.10. attēlu).

5. klases vecuma grupā nav vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības starp dzimumiem ne 2004. gadā iegūtajos datos, ne 2022. gadā iegūtajos datos. 2004. gada datos 5. klases 5,0% zēnu un 1,5% meiteņu uzrāda, ka cietušas no seksuālas vardarbības, tātad zēni uzrāda, ka seksuālo vardarbību piedzīvojuši par 2,97 procentpunktiem biežāk kā meitenes. Savukārt 2022. gadā iegūtajos datos, aptuveni katrs divdesmitais 5. klases zēns (3,1%) un meitene (6,7%) uzrāda, ka cietuši no seksuālās vardarbības, tātad meitenes uzrāda par 3,55 procentpunktiem augstākus uzrādītās seksuālās vardarbības rādītājus kā zēni. Kā jau minēts, tad konstatētās dzimumatšķirības nav statistiski nozīmīgas, un tas

nozīmē, ka gan 2004. gadā, gan 2022. gadā iegūtajos datos zēni un meitenes vienādi bieži uzrādīja seksuālās vardarbības pieredzi ģimenē vai ārpus tās.

9.10. attēls

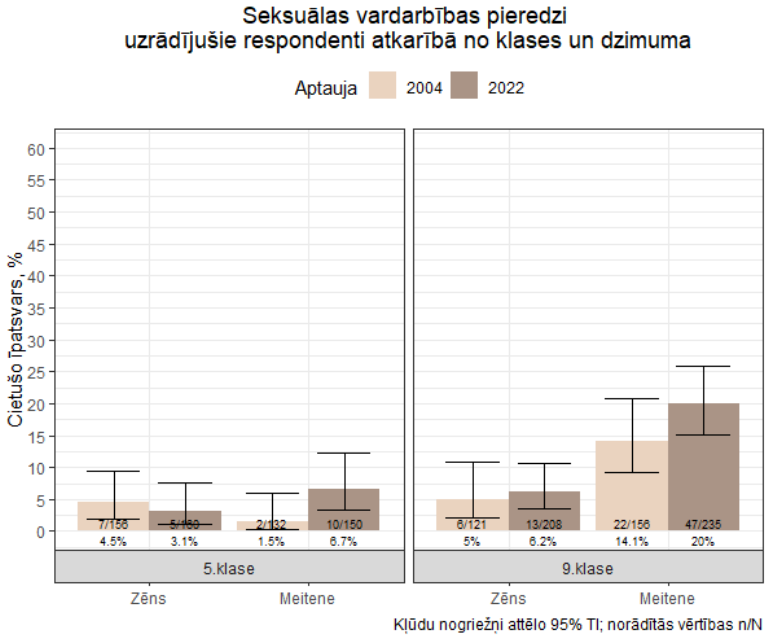

Salīdzinot 5. klases zēnu un meiteņu uzrādītos seksuālās vardarbības rādītājus viena dzimuma ietvaros, 5. klases gan zēnu, gan meiteņu grupā nav vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības starp 2004. un 2022. gadā iegūtajiem datiem. Neskatoties uz to, ka uzrādītais seksuālās vardarbības biežums zēniem ir samazinājies par 1,37 procentpunktiem, bet meitenēm pieaudzis par 5,15 procentpunktiem, starp iegūtajiem rezultātiem nav statistiski nozīmīgas atšķirības ne zēnu, ne meiteņu grupā. Līdz ar to mēs varam secināt, ka uzrādītais seksuālās vardarbības biežums nav mainījies 5. klasē ne zēnu, ne meiteņu starpā, salīdzinot 2004. un 2022. gada datus.

Atšķirīgs situācija ir konstatēta 9. klases bērnu datos. Ir konstatētas statistiski nozīmīgas atšķirības starp dzimumiem gan 2004. gadā iegūtajos datos: 9. klases 5,0% zēnu un 14,1% meiteņu uzrāda, ka cietušas no seksuālas vardarbības; gan 2022. gadā iegūtajos datos, kur aptuveni katrs piecpadsmitais 9. klases zēns (6,3%) un katra piektā 9. klases meitene (20,0%) uzrāda, ka cietusi no seksuālas vardarbības. 2004. gadā 9. klases meiteņu uzrādītais seksuālās vardarbības biežums ir par 9,14 procentpunktiem lielāks kā zēniem, bet 2022. gadā par 13,75 procentpunktiem. Iegūtie rezultāti norāda, ka gan 2004. gadā,

gan 2022. gadā starp 9. klases bērniem ir vērojamas dzimumatšķirības un abos gados meitenes uzrāda augstāku seksuālās vardarbības biežumu kā zēni.

Salīdzinot 9. klases 2004. un 2022. gadā uzrādīto seksuālās vardarbības biežumu viena dzimuma ietvarā, nav vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības ne starp zēnu, ne meiteņu uzrādītās seksuālās vardarbības biežumu. Lai gan 9. klases zēnu uzrādītās seksuālās vardarbības biežums, salīdzinot ar 2004. gadu, ir pieaudzis par 1,29 procentpunktiem, bet meiteņu par 5,9 procentpunktiem, iegūtās atšķirības nav statistiski nozīmīgas, līdz ar to varam secināt, ka gan 9. klases zēni, gan meitenes 2004. gadā un 2022. gadā seksuālo vardarbību uzrādījuši vienādi bieži.

Uzrādītās seksuālās vardarbības biežumu analīze ļauj konstatēt, ka neskatoties uz uzrādītās seksuālās vardarbības procentuālu pieaugumu, kopumā nav vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības 2004. un 2022. gadā iegūtajos datos. Izņēmums ir 9. klases vecuma grupā konstatētās dzimumatšķirības: abos pētījuma veikšanas gados meitenes uzrāda statistiski nozīmīgi augstākus seksuālās vardarbības rādītājus. Līdzīgi kā uzrādītās emocionālās un fiziskās vardarbības pieredze, kā riska grupu izdalās 9. klases meitenes. Kopumā šie dati saskan ar citiem pētījumiem gan Eiropā, gan pasaulē, piemēram, Pasaules Veselības organizācija (PVO) ziņo, ka aptuveni piektā daļa no sievietēm pieaugušā vecumā uzrāda, ka piedzīvojušas seksuālu vardarbību līdz 18 gadu vecumam (WHO, 2020).

Lai izprastu, kuras seksuālās vardarbības izpausmes pētījumā iesaistītie bērni vērtē kā visbiežāk pieredzētās, kā arī, kurās ir iegūtas vislielākās atšķirības starp dažādiem griezumiem, tika analizēti atsevišķi Bērnības traumas aptaujas jautājumi, kas raksturo seksuālo vardarbību (skatīt 9.3.tabulu)

9.3.tabula. Bērnības traumas aptaujas seksuālo vardarbību raksturojošo jautājumu salīdzinājums atkarībā no vecuma un dzimuma

Grupa	Aptaujas gads	Bērnības traumas pieredzes aptaujas jautājums									
		Nekad vai reti					Bieži vai ļoti bieži				
		n	%	95% TI Ap.r.	95% TI Aug.r.	χ^2	n	%	95% TI Ap.r.	95% TI Aug.r.	χ^2
CTQ_28 Kāds pieaugušais vai kāds vismaz 5 gadus vecāks par mani ir piespiedis skatīties vai izdarīt seksuālas darbības											
5. klase	2004	269	98,53	96,04	99,53	0,40	1	0,37	0,37	0,37	0,00
	2022	305	97,44	94,83	98,81		0	0	0	0	
9. klase	2004	273	99,27	97,11	99,87	2,52	0	0	0	0	-
	2022	431	97,29	95,18	98,53		0	0	0	0	
Meitene	2004	282	98,95	96,7	99,73	3,53	0	0	0	0	-
	2022	366	96,32	93,75	97,89		0	0	0	0	
Zēns	2004	260	98,86	96,43	99,7	0,00	1	0,38	0,38	0,38	0,02
	2022	360	98,63	96,65	99,49		0	0	0	0	
CTQ_29 Kāds pieaugušais vai kāds vismaz 5 gadus vecāks par mani mēģināja man pieskarties seksuālā veidā vai arī mēģināja likt pieskarties viņam.											
5. klase	2004	267	97,8	95,04	99,1	0,05	1	0,37	0,37	0,37	0,00
	2022	308	98,4	96,1	99,41		0	0	0	0	
9. klase	2004	261	94,91	91,42	97,08	2,26	2	0,73	0,73	0,73	0,00
	2022	406	91,65	88,57	93,98		3	0,68	0,68	0,68	
Meitene	2004	269	94,39	90,87	96,65	3,23	1	0,35	0,35	0,35	0,00
	2022	343	90,26	86,72	92,97		2	0,53	0,53	0,53	
Zēns	2004	259	98,48	95,89	99,51	0,01	2	0,76	0,76	0,76	0,90
	2022	361	98,9	97,02	99,65		0	0	0	0	
CTQ_30 Kāds pieaugušais vai kāds vismaz 5 gadus vecāks par mani draudēja ievainot vai apmelot mani, ja es nepiekritīšu seksuālai darbībai ar viņu											
5. klase	2004	271	99,27	97,09	99,87	1,29	1	0,37	0,37	0,37	0,00
	2022	306	97,76	95,25	99,02		1	0,32	0,32	0,32	
9. klase	2004	272	98,91	96,58	99,72	0,43	0	0	0	0	-
	2022	434	97,97	96,04	99,01		0	0	0	0	
Meitene	2004	283	99,3	97,21	99,88	1,85	0	0	0	0	-
	2022	371	97,63	95,39	98,84		0	0	0	0	
Zēns	2004	260	98,86	96,43	99,7	0,03	1	0,38	0,38	0,38	0,00
	2022	359	98,36	96,28	99,33		1	0,27	0,27	0,27	
CTQ_31 Man bija seksuālas attiecības ar kādu pieaugušo vai kādu vismaz 5 gadus vecāku par mani											
5. klase	2004	271	99,27	97,09	99,87	0,33	0	0	0	0	-
	2022	308	98,4	96,1	99,41		0	0	0	0	
9. klase	2004	257	93,45	89,68	95,96	0,53	6	2,18	0,89	4,92	3,17
	2022	421	95,03	92,46	96,79		2	0,45	0,45	0,45	
Meitene	2004	272	95,44	92,14	97,45	0,00	5	1,75	1,75	1,75	2,55
	2022	362	95,26	92,48	97,09		1	0,26	0,26	0,26	
Zēns	2004	256	97,34	94,36	98,83	0,01	1	0,38	0,38	0,38	0,00
	2022	357	97,81	95,56	98,98		1	0,27	0,27	0,27	

9.3 tabulas turpinājums

		CTQ_32 Es uzskatu, ka esmu cietis no seksuālas vardarbības									
5. klase	2004	267	97,8	95,04	99,1	0,77	2	0,73	0,73	0,73	0,65
	2022	310	99,04	96,99	99,75		0	0	0	0	
9. klase	2004	271	98,55	96,07	99,53	9,48**	1	0,36	0,36	0,36	0,14
	2022	413	93,23	90,37	95,31		4	0,9	0,9	0,9	
Meitene	2004	279	97,89	95,25	99,14	6,97**	2	0,7	0,7	0,7	0,00
	2022	354	93,16	90,01	95,4		2	0,53	0,53	0,53	
Zēns	2004	259	98,48	95,89	99,51	0,00	1	0,38	0,38	0,38	0,00
	2022	359	98,36	96,28	99,33		2	0,55	0,55	0,55	

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Kā pirmais seksuālo vardarbību raksturojošais apgalvojums tika analizēts "Kāds pieaugušais vai kāds vismaz 5 gadus vecāks par mani mēģināja man pieskarties seksuālā veidā vai arī mēģināja likt pieskarties viņam." Gan 2004. gadā, gan 2022. gadā bērni uzrāda līdzīgu biežumu attiecīgi 0,6% un 0,4%, ka šādas seksuālās vardarbības situācijas piedzīvojuši bieži vai ļoti bieži. Iegūtās biežumu atšķirības nav statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka bērni vienādi bieži ir cietuši no biežas vai ļoti biežas seksuālas fiziskas aizskaršanas. Būtiski, ka 2004. gadā 2,7% bērnu ziņo, ka reti vai dažreiz ir piedzīvojuši seksuālu fizisku ķermeņa aizskaršanu un 2022. gadā šādu bērnu skaits ir pieaudzis gandrīz divas reizes (5,2%). Iegūtais biežuma pieaugums ir statistiski nozīmīgs (skatīt 9.11. attēlu).

9.11. attēls

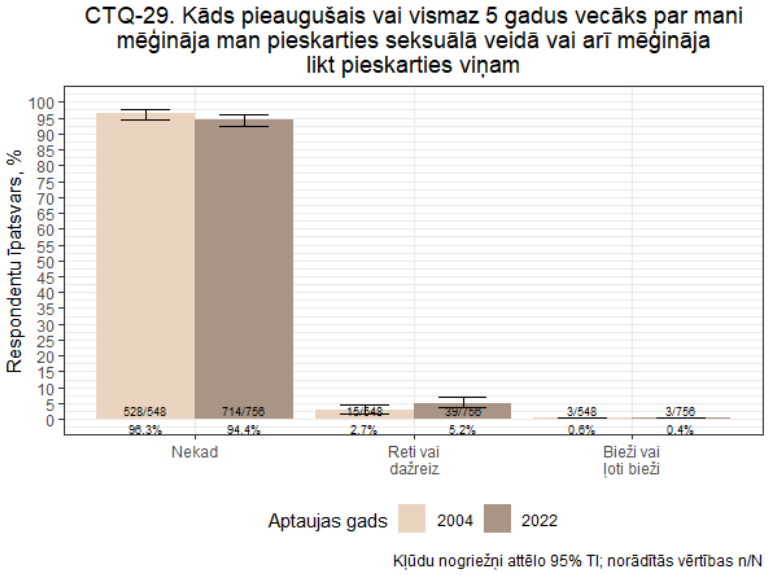

Kopumā tas norāda, ka, kaut arī nav pieaudzis seksuālas fiziskas aizskaršanas biežums bieži vai ļoti bieži, ir pieaudzis to bērnu skaits, kuri kopumā ir piedzīvojuši, ka kāds mēģina pieskarties viņiem vai liek pieskarties sev seksuālā veidā.

Analizējot, vai pastāv atšķirības, cik bieži bērni piedzīvo seksuālu fizisku aizskaršanu atkarībā no dzimuma, tika konstatēts, ka 2004. gadā 4,6%, bet 2022. gadā aptuveni divas reizes biežāk – 9,2% meiteņu atzīmē, ka reti vai dažreiz ir guvušas šādu seksuālas vardarbības pieredzi. Iegūtās biežumu atšķirības ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā ir pieaudzis to meiteņu skaits, kas šādas situācijas pieredzējušas dažreiz. Pārējās meiteņu sniegtajās atbilžu grupās procentuālās atšķirības, salīdzinot 2004. gada un 2022. gada datus, ir nelielas un statistiski nozīmīgas atšķirības netika konstatētas. Attiecībā uz zēniem, kā arī salīdzinot vecuma grupas (5.un 9. klases) rezultātus, nav vērojamas statistiski nozīmīgas atšķirības nevienā no atbilžu grupām starp 2004. un 2022. gada datiem. Lai gan 2022. gadā meitenes, salīdzinot ar zēniem, statistiski nozīmīgi biežāk uzrāda, ka ir piedzīvojušas, ka kāds aizskar viņas seksuālā veidā vai liek pieskarties citam reti vai dažreiz, kopumā šāda veida seksuālā vardarbība ir pieaugusi 2022. gada datos gan attiecībā uz zēniem, gan meitenēm, salīdzinot ar 2004. gada datiem.

Kā pēdējais seksuālās vardarbības pieredzi raksturojošais apgalvojums tika analizēts “Es uzskatu, ka esmu cietis no seksuālas vardarbības”. Šis apgalvojums sevī ietver ne tikai seksuālas vardarbības pieredzi ģimenē, bet arī ārpus tās. Gan 2004. gadā, gan 2022. gadā procentuāli nav daudz tādu bērnu, kas uzskata, ka bieži ir bijuši seksuālās vardarbības upuri, attiecīgi 0,6% un 0,5% (skatīt 9.12. attēlu), un iegūtās biežumu atšķirības nav statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka bērni 2004. un 2022. gadā vienādi bieži sevi identificē kā biežas vai ļoti biežas seksuālās vardarbības upurus. Vienlaikus jāņem vērā, ka 2004. gadā 98,2% un 2022. gadā 95,6% bērnu atzīmē, ka nekad nav cietuši no seksuālās vardarbības. Lai gan procentuālās atšķirības ir nelielas, tomēr tās ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā mazāk ir tādu bērnu, kas uzskata, ka nekad nav cietuši no seksuālas vardarbības. Vislielākās procentuālās atšķirības ir vērojamas attiecībā uz atbildēm ‘’reti’’ vai ‘’dažreiz’’ - 2004. gadā 0,9% bērnu norāda, ka ir piedzīvojuši atsevišķu seksuālu vardarbības pieredzi, savukārt, 2022. gadā šādu atbildi sniedz 3,8%

bērnu, tātad 2022. gadā daudz vairāk bērnu uzskata, ka ir piedzīvojuši seksuālu vardarbību. Kopumā tas norāda, ka bērni 2022. gadā daudz labāk atpazīst seksuālu vardarbību, par ko arī liecina ciešākas atsevišķu seksuālās vardarbības jautājumu korelācija ar jautājumu "uzskatu, ka esmu cietis no seksuālas vardarbības" kā tas bija 2004. gadā. Taču joprojām ir arī pietiekami daudz bērnu, kuri neskatoties uz to, ka ir uzrādījuši seksuālas vardarbības pieredzi kādā no jautājumiem, pēc tam atzīmē, ka uzskata, ka viņi nav cietuši no seksuālas vardarbības. Tas norāda, ka ir nepieciešams turpināt izglītojošo darbu attiecībā uz seksuālas vardarbības atpazīšanu.

Analizējot, vai pastāv atšķirības tajā, cik bieži bērni uzskata, ka cietuši no seksuālas vardarbības atkarībā no dzimuma, tika konstatēts, ka nav statistiski nozīmīgas atšķirības starp 2004. un 2022. gadā iegūtajiem datiem attiecībā uz visām atbilžu grupām, kas raksturo seksuālās vardarbības pieredzes biežumu zēniem. Taču meitenes 2022. gadā statistiski nozīmīgāk biežāk norāda, ka uzskata, ka reti vai dažreiz ir cietušas no seksuālas vardarbības, salīdzinot ar 2004. gadu (attiecīgi 0,7% un 6,3%). Tāpat 9. klases meitenes 2022. gadā statistiski nozīmīgāk biežāk uzrāda, ka reti vai dažreiz cietušas no seksuālas vardarbības, salīdzinot gan ar 2004. gada datiem, gan 5. klases datiem.

Kopumā varam secināt, ka 2022. gadā bērni, salīdzinoši ar 2004. gadu, biežāk uzskata, ka reti vai dažreiz ir cietuši no seksuālas vardarbības, tas attiecināms uz visiem griezumiem (dzimumu un vecuma grupu). Visbiežāk seksuālās vardarbības pieredzi uzrāda pusaudžu vecuma meitenes, kas ir līdzīgi, kā 2004. gada pētījuma datos. Līdz ar to, seksuālās vardarbības riska grupu veido pusaudžu vecuma meitenes. Šī pētījuma ietvaros respondenti netika aptaujāti par visām seksuālās vardarbības formām. Kā jau minēts iepriekš, ne visas seksuālās vardarbības formas bērni uzskata par seksuālu vardarbību. Būtu jāturpina veikt pētījumus gan, kas atklāj, kādas darbības bērni identificē kā seksuālu vardarbību, gan, kas palīdzētu identificēt mehānismus, kas varētu pasargāt bērnus no seksuālas vardarbības.

Vardarbības pieredzes sekas

Plaši zināms ir fakts, ka vardarbības pieredze atstāj sekas gan īstermiņā, gan ilgtermiņā. Vardarbības izraisītās sekas skar visas dzīves jomas, tās ietekmē gan cilvēka emocionālo veselību, visa veida sociālās attiecības, kognitīvo funkcionēšanu, uzvedību un fizisko veselību. Vardarbības sekas ir novērojamas gan tiešā nepastarpinātā veidā, gan tās kalpo kā mediators pastarpināti, izraisot dažādas dzīves grūtības. Šī pētījuma ietvaros mēs vēlējāmies noskaidrot, kādi traumas simptomi ir vairāk raksturīgi vardarbībā cietušajiem bērniem, un kuri no traumas simptomiem ir vairāk izteikti katram no vardarbības veidiem. Lai to varētu noskaidrot un traumas simptomus salīdzināt savā starpā, katrai traumas simptomu skalai tika aprēķināta vidējā vērtība. Šajā pētījumā tiek analizēti seši traumas simptomi: depresija, dusmas/agresija, disociācija (atklāta disociācija, kas norāda uz īstenas disociācijas simptomiem un disocatīva fantazēšana), pēctraumas stresa sindroma simptomi, trauksme un seksuālās raizes (agrīna seksualizācija un seksuāls distress, kas liecina par savas seksualitātes noliegšanu vai izvairīšanos).

Šajā pētījumā tika noskaidrots, ka visi traumas simptomi statistiski nozīmīgāk izteikti ir vardarbībā cietušiem bērniem, neatkarīgi no uzrādītā vardarbības veida (skatīt 9.4.tabulu). Visizteiktākās traumu simptomu intensitātes atšķirības starp vardarbības pieredzi uzrādījušiem un neuzrādījušiem bērniem ir depresijas un atklātās jeb īstenās disociācijas skalas simptomiem.

Neatkarīgi no vardarbības veida visizteiktākie bija depresijas, disociatīvās fantazēšanas un pēctraumas stresa sindroma simptomi vardarbībā cietušajiem bērniem. Visaugstākās intensitātes traumas simptomu uzrāda seksuālā vardarbībā cietušie bērni un salīdzinoši viszemākās intensitātes simptomus uzrāda fiziskajā vardarbībā cietušie bērni. Visiem vardarbības veidiem viszemākās intensitātes traumas simptoms bija seksuālais distress, kas norāda uz izvairīšanos no seksuālām domām un sajūtām.

9.4.tabula. Bērnu uzrādīto traumas simptomu salīdzinājums atkarībā no vardarbības pieredzes

Traumas simptomi	Emocionāla vardarbība		W	Fiziska vardarbība		W	Seksuāla vardarbība		W
	Ir cietis M(SD)	Nav cietis M(SD)		Ir cietis M(SD)	Nav cietis M(SD)		Ir cietis M(SD)	Nav cietis M(SD)	
Depresija	1,19 (0,63)	0,56 (0,40)	99180,5***	1,05 (0,64)	0,66 (0,50)	74146,0***	1,25 (0,63)	0,70 (0,53)	39423,0***
Dusmas	0,92 (0,53)	0,45 (0,35)	94917,5***	0,84 (0,52)	0,52 (0,42)	73791,0***	0,99 (0,59)	0,56 (0,43)	37603,0***
Disociācija	1,08 (0,68)	0,54 (0,41)	95739,0***	0,99 (0,64)	0,63 (0,50)	71989,5***	1,15 (0,62)	0,67 (0,53)	38328,5***
Atklāta	1,08 (0,68)	0,51 (0,42)	93744,0***	0,97 (0,68)	0,59 (0,51)	72535,5***	1,14 (0,67)	0,64 (0,55)	37887,0***
Fantāzijas	1,18 (0,70)	0,63 (0,52)	91190,0***	1,02 (0,70)	0,73 (0,60)	66998,0***	1,18 (0,67)	0,76 (0,62)	35833,0***
PTSS	1,17 (0,53)	0,68 (0,42)	94112,0***	1,06 (0,53)	0,76 (0,48)	71192,0***	1,25 (0,56)	0,79 (0,48)	37846,0***
Trauksme	0,80 (0,42)	0,46 (0,32)	92061,0***	0,70 (0,41)	0,52 (0,37)	68188,5***	0,88 (0,47)	0,53 (0,36)	37338,0***
Seksuālās raizes	0,56 (0,43)	0,30 (0,32)	87770,0***	0,51 (0,41)	0,34 (0,35)	69325,5***	0,67 (0,45)	0,35 (0,35)	38347,5***
Agrīna seksualizācija	0,63 (0,52)	0,35 (0,41)	84879,5***	0,56 (0,49)	0,39 (0,45)	66902,5***	0,72 (0,55)	0,40 (0,44)	36163,0***
Seksuāls distress	0,42 (0,48)	0,18 (0,32)	83083,5***	0,38 (0,48)	0,21 (0,34)	66628,0***	0,56 (0,53)	0,22 (0,36)	37593,5***

***p<0,001

Iegūtie pētījuma rezultāti vēlreiz apstiprina, ka vardarbības pieredze ir traumatiska pieredze, kas ir saistīta ar emocionālu grūtību un traucējumu rašanos un tālāku attīstīšanos. Līdz ar to ir ļoti būtiski, ka vardarbībā cietušiem bērniem ir iespēja saņemt sociālās rehabilitācijas pakalpojumu vardarbības radīto seku mazināšanai. Pašlaik šādu pakalpojumu ir iespējams saņemt jebkuram Latvijas bērnam, jo tas tiek finansēts no valsts budžeta līdzekļiem. Ļoti svarīgi, lai valsts turpinātu nodrošināt šādu iespēju arī turpmāk, kas palīdz aptvert plašāku bērnu loku, sniedzot viņiem atbilstošu palīdzību.

10. PIEAUGUŠO VARDARBĪBAS PIEREDZE BĒRNĪBĀ

Vardarbības pieredze bērnībā rada plašu seku kopumu, kas var ietekmēt cilvēka funkcionēšanu visās jomās. Bieži vien vardarbības pieredzei ir mediatora efekts starp dažādām psihosociālām problēmām un psihiskās veselības traucējumiem. Līdz ar to iepriekšējā vardarbības pieredze ir saistīta gan ar vēlmi veidot ģimeni, radīt bērnu, kā arī ietekmēt veidu, kā tie tiek audzināti. Turklāt bieži vien cilvēki, kuri ir piedzīvojuši vardarbību, arī tālākajā dzīvē daudz biežāk nonāk situācijās un veido attiecības, kurās ir vardarbība, ieņemot gan upura lomu, gan varmākas lomu. Līdz ar to ir daudz lielāka iespēja, ka vecāki, kuri paši ir piedzīvojuši audzināšanu, izmantojot vardarbīgas metodes, to atkārtos arī savā dzīvē. Tādēļ ir ļoti svarīgi, ka cilvēkiem, kuri guvuši traumatisku pieredzi, ir iespējams saņemt atbilstošu emocionālu, psiholoģisku un sociālu atbalstu un palīdzību, lai atrisinātu radušās grūtības un iemācītos veidot veselīgas attiecības.

10.1. attēls

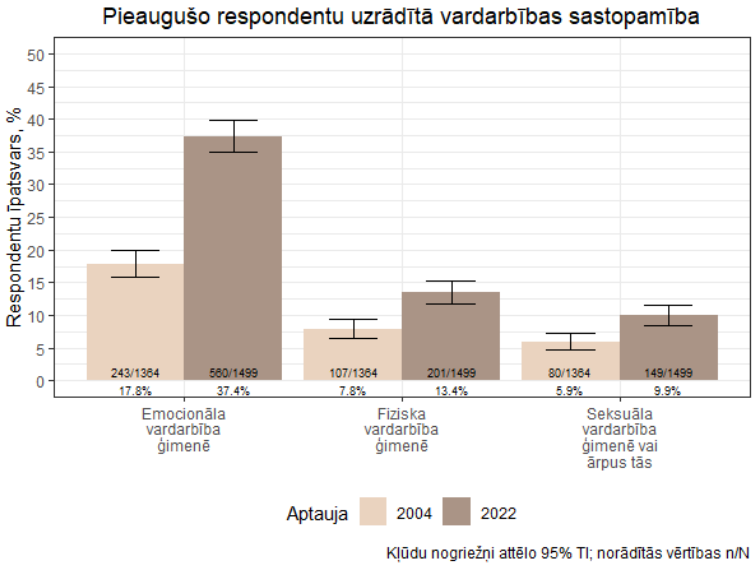

Šajā pētījumā mēs vēlējāmies noskaidrot, kāds ir vardarbības izplatības biežums starp pieaugušajiem respondentiem un kā tas ir mainījies salīdzinot 2004. gada un 2022. gada pētījuma datus. Pētījuma rezultāti parāda, ka visos vardarbības veidos ir vērojams uzrādītās vardarbības pieredzes biežuma procentuāls pieaugums, visas iegūtās atšķirības

ir statistiski nozīmīgas, kas nozīmē, ka 2022. gadā pieaugušie respondenti uzrāda biežāku visa veida vardarbības pieredzi (skatīt 10.1.attēlu). Padziļinātākai datu analīzei pieaugušie respondenti tika sadalīti 3 vecuma grupās: jaunieši (18-25 g.v.), jauni pieaugušie (26-40 g.v.) un nobrieduši pieaugušie (virs 40 g.v.), kā arī tika analizētas dzimumatšķirības (skatīt 10.2 attēlu).

10.2.attēls

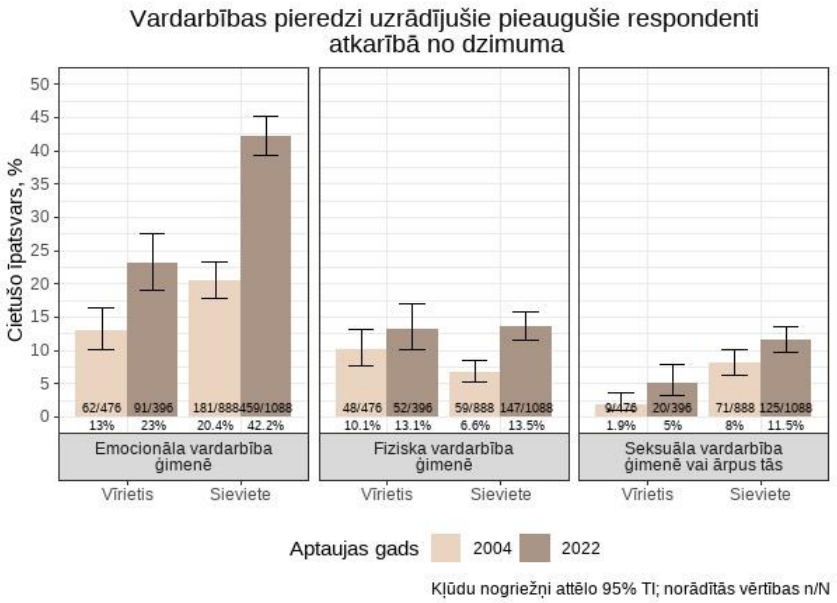

Emocionālā vardarbība

2022. gada pētījumā gandrīz 40% respondentu uzrāda emocionālas vardarbības pieredzi ģimenē savā bērnībā, kas ir vairāk kā divas reizes augstāki rādītāji kā 2004. gadā (skatīt 10.1. attēlu). Turklāt sievietes 2022. gadā uzrāda gandrīz divas reizes augstākus emocionālās vardarbības pieredzes rādītājus kā vīrieši. Arī 2004. gadā sievietes uzrādīja augstākus emocionālās vardarbības rādītājus, salīdzinot ar vīriešiem, taču šī starpība bija ievērojami mazāka kā 2022. gada pētījumā (skatīt 10.2. attēlu).

Analizējot emocionālās vardarbības rādītājus pa vecumgrupām, var secināt, ka visās vecumgrupās ir samērā līdzīgi bieži uzrādīta emocionālās vardarbības pieredze gan 2004. gada, gan 2022. gada pētījuma datos, kā arī visos vecumposmos uzrādītais emocionālās vardarbības biežums ir aptuveni divas reizes lielāks kā 2004. gada pētījuma datos (skatīt 10.3. attēlu). Salīdzinot jauniešu vecumgrupas uzrādīto emocionālās vardarbības biežumu ar 9. klases bērnu uzrādīto emocionālās vardarbības biežumu (skatīt

9.1 attēlu) tas ir pilnīgi vienāds - 37,4%, kas norāda, ka emocionālās vardarbības pieaugumam nav tikai situatīvs raksturs, bet arī tas norāda, ka izpratne par emocionālo vardarbību ir mainījusies.

Lielākā daļa pašreizējo pieaugušo pirms 20 gadiem bija pusaudži aptuveni tajā pašā vecumā, kad tika ievākti dati 2004. gadā. Šī brīža pieaugušie ziņo aptuveni par 10% augstāku emocionālās vardarbības pieredzi kā 2004. gadā pētījumā iesaistītie pusaudži. Kopumā tas atkārtoti norāda uz izmaiņām vardarbības definēšanā, atpazīšanā un savas pieredzes atklāšanā. Mūsdienās cilvēki to visdrīzāk spēj izdarīt daudz niansētāk un daudz atklātāk runāt par savu pieredzi.

10.3.attēls

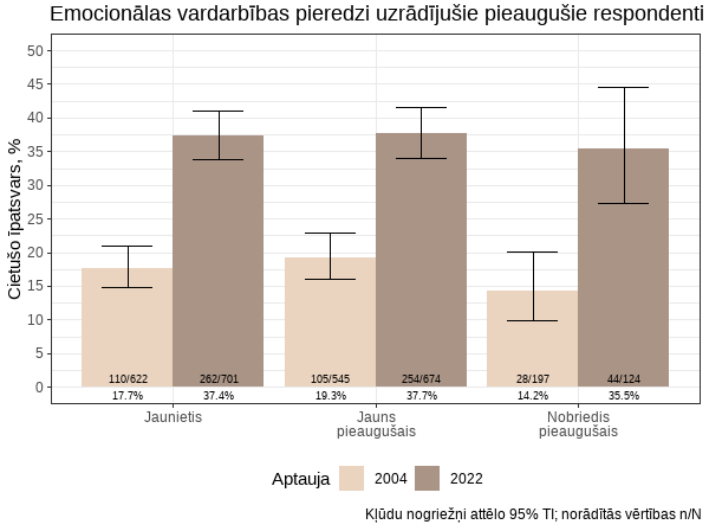

Fiziskā vardarbība

2022. gada pētījumā aptuveni katrs gandrīz 7. respondents uzrāda fiziskas vardarbības pieredzi ģimenē savā bērnībā, kas ir aptuveni divas reizes augstāki rādītāji kā 2004. gadā (skatīt 10.1. attēlu). Gan sievietes, gan vīrieši 2022. gada pētījumā uzrāda gandrīz aptuveni vienādu fiziskās vardarbības pieredzi (sievietes – 13,5%; vīrieši 13,1%). Tas ir atšķirīgi no 2004. gada pētījuma datiem, kuros sievietes uzrādīja statistiski nozīmīgi zemākus fiziskās vardarbības pieredzes rādītājus. Līdz ar to statistiski nozīmīgi ir pieaudzis tikai sieviešu uzrādītās fiziskās vardarbības pieredzes bērnībā biežums, salīdzinot ar 2004. gadu (skatīt 10.2. attēlu).

Analizējot fiziskās vardarbības rādītājus pa vecumgrupām, var secināt, ka 2022. gada datos ir novērojama tendence, ka uzrādītās fiziskās vardarbības ģimenē pieredzes biežums pieaug līdz ar vecumu (jaunieši – 12,4%; nobrieduši pieaugušie – 18,6%), 2004. gada datos šāda tendence netika konstatēta. Tas ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka šis netieši norāda, ka fiziski vardarbīgas audzināšanas metožu izmantošana ģimenē kopumā ir samazinājusies. Taču, tāpat kā emocionālās vardarbības pieredze ģimenē, arī fiziskā vardarbība tiek uzrādīta vairāk kā divas reizes biežāk jauniešu un nobriedušu pieaugušo vidū, salīdzinot ar 2004. gada pētījuma datiem (skatīt 10.4. attēlu). Izņēmums ir jaunie pieaugušie, kuri uzrāda aptuveni tādu pašu fiziskās vardarbības pieredzes biežumu kā 2004. gadā, un tas ir līdzīgs tam, kādu 2004. gada pētījuma datos uzrādīja pusaudži. Vienlaikus, salīdzinot jauniešu vecumgrupas uzrādīto fiziskās vardarbības biežumu ģimenē (12,4%) 2022. gadā, kas ir divas reizes mazāks kā 9. klases bērnu uzrādītais fiziskās vardarbības biežums (24,6%) (skatīt 9.1 attēlu), varam secināt, ka fiziskās vardarbības pieaugumam daļēji varētu būt arī situatīvs raksturs, kas visdrīzāk ir saistīts ar Covid-19 pandēmijas radītajiem spriedzes apstākļiem.

10.4.attēls

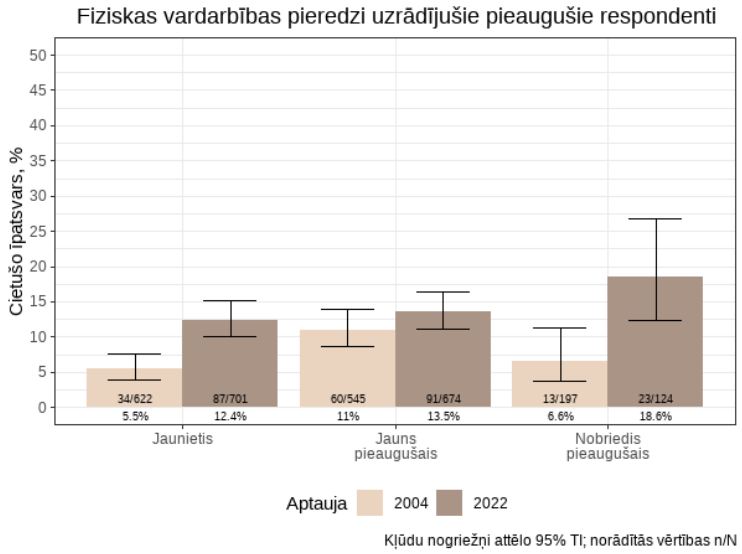

Kopumā, kaut arī uzrādītais fiziskās vardarbības biežums 2022. gada datos ir pieaudzis, kas skaidrojums ar vardarbības stigmatizācijas samazināšanos un izglītotības par šiem jautājumiem palielināšanos, ir atrodamas arī pazīmes, kas liecina, ka kopumā

audzināšanas prakse ir kļuvusi mazāk fizisku vardarbību izmantojoša kā pirms 30-40 gadiem.

Seksuālā vardarbība

2022. gada pētījumā aptuveni katrs 10 respondents uzrāda seksuālas vardarbības pieredzi bērnībā ģimenē vai ārpus tās, kas ir statistiski nozīmīgi biežāk kā 2004. gada pētījumā, kur šādu pieredzi uzrādīja 6% respondentu (skatīt 10.1. attēlu). 2022. gada pētījumā sievietes seksuālas vardarbības pieredzi bērnībā uzrāda divas ar pusi reizi biežāk kā vīrieši, vīriešu uzrādītais seksuālās vardarbības biežums ir pieaudzis četras reizes. Tas ļauj secināt, ka tieši vīrieši ir kļuvuši atklātāki, daloties ar savu pieredzi, spējot to atpazīt un atzīt. Vienlaikus tas var norādīt arī uz to, ka vīriešu risks bērnībā ciest no seksuālās vardarbības ir pieaudzis. Visos griezumos atšķirības starp sieviešu un vīriešu uzrādītajiem seksuālas vardarbības pieredzes biežumiem ir statistiski nozīmīgas (skatīt 10.2. attēlu).

Analizējot uzrādītās seksuālās vardarbības pieredzes rādītājus pa vecumgrupām, var secināt, ka 2022. gada datos ir novērojama tendence, ka uzrādītās seksuālas vardarbības pieredzes bērnībā biežums pieaug līdz ar vecumu (jaunieši – 10,4%; nobrieduši pieaugušie – 14,5%), 2004. gada datos tika konstatēta pretēja tendence (jaunieši – 8,5%; nobrieduši pieaugušie – 2,5%). Tas ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka seksuālā vardarbība kā tabu tēma bija vēl ļoti izteikta 2004. gadā, un, jo vecāki bija respondenti, jo noliedzošāki viņi bija pret šāda veida pieredzi. Protams, ka jāņem vērā fakts, ka pieaugot seksualizācijai sabiedrībā, seksuālai vardarbībai ir pakļauti arvien mazāki bērni lielākā skaitā, nozīmīgi ir pieaugusi arī kaitējoša seksuāla uzvedība bērnu starpā, kas palielina vardarbībā cietušo cilvēku skaitu. Savukārt, analizējot 2022. gada datus, seksuālas vardarbības pieredzei ir tendence ar vecumu samazināties, kas liek domāt, ka gan daudzās normatīvo aktu izmaiņas, gan valsts, pašvaldību un nevalstisko organizāciju nodrošinātais atbalsts seksuālās vardarbības upuriem un ieguldītais darbs sabiedrības informēšanā ir devis rezultātu un jaunākas paaudzes indivīdi seksuālai vardarbībai bērnībā ir salīdzinoši mazāk pakļauti. Taču 2022. gadā jauniešu uzrādītais seksuālās vardarbības biežums ir mazāks kā 9. klases respondentu uzrādītais seksuālās vardarbības biežums (13,7%) (skatīt

9.1. attēlu), arī 2004. gada pētījuma datos 9. klases skolēni uzrāda augstākus seksuālās vardarbības rādītājus kā jaunieši. Šādu tendenci, ka pieaugot samazinās uzrādītais seksuālās vardarbības biežums, varētu skaidrot, ka pusaudžu vecums ir eksperimentu un jaunu pieredžu gūšanas laiks, tai skaitā eksperimenti ar seksuālu uzvedību, kas paaugstina risku nokļūt dažādās bīstamās un neviennozīmīgās situācijās. Iespējams, ka pieaugot, dažas no šīm situācijām indivīdi vairs neidentificē kā seksuālas vardarbības pieredzi.

Taču, tāpat kā emocionālā vardarbības pieredze ģimenē, arī seksuālā vardarbība 2022. gadā tiek uzrādīta aptuveni vairāk kā divas reizes biežāk jauniešu un nobriedušu pieaugušo vidū, salīdzinot ar 2004. gada pētījuma datiem (skatīt 10.4. attēlu). Izņēmums ir jaunie pieaugušie, kuri uzrāda aptuveni tādu pašu seksuālās vardarbības pieredzes biežumu kā 2004. gadā un tas ir līdzīgs tam, kādu 2004. gada pētījuma datos uzrādīja pusaudži.

Kopumā, kaut arī uzrādītais seksuālās vardarbības biežums 2022. gada datos ir pieaudzis, kas visdrīzāk skaidrojums ar seksuālās vardarbības kā tabu tēmas samazināšanos, kā arī atbalsta sistēmas seksuālās vardarbības upuriem izveidi un sakārtošanu gan juridiskā, gan sociālā, gan psiholoģiskā kontekstā, ir novērojamas arī pozitīvas tendences, kas norāda, ka seksuālā vardarbība kā tabu tēma ir samazinājusies.

10.5.attēls

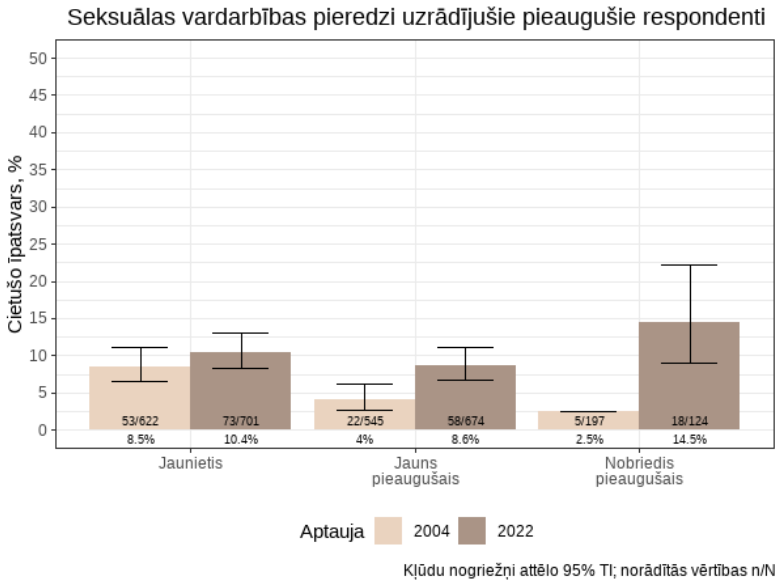

Apkopojot visus secinājumus par pieaugušo vardarbības pieredzi bērnībā, varam secināt, ka kopumā visa veida vardarbība 2022. gadā tika uzrādīta biežāk, īpaši sievietes un gados vecāki respondenti biežāk uzrādīja visu veidu vardarbību. Kopumā tas norāda uz nepieciešamību turpināt gan uzturēt, attīstīt un pilnveidot esošās un veidot jaunus visa veida informatīvos un atbalsta sistēmas/pasākumus, kas vērsti gan uz sabiedrības izglītošanu, gan vardarbības upuru atbalstīšanu, gan vardarbības veicēju resocializāciju.

GALVENIE SECINĀJUMI

Šī pētījuma kvantitatīvie un kvalitatīvie dati un to analīze ļauj izdarīt šādus secinājumus:

1. Datu analīzes rezultāti uzrādīja, ka 2022. gadā sievietes bez bērniem un studentes vidēji vēlētos mazāk bērnus – 2,1 salīdzinot ar to, ko 2004. gadā uzrādīja kā vēlamo bērnu skaitu – 2,5. Savukārt sievietes, kam jau ir bērni pirmsskolas vecumā vai skolas vecumā, līdzīgi kā 2004. gadā uzrādīja, ka optimālos apstākļos vēlētos 3 bērnu ģimeni. Arī vīriešu izlasē rezultāti 2022. gadā nebija atšķirīgi, optimālos apstākļos gan tad, gan tagad vīrieši vēlētos starp divu vai trīs bērnu ģimeni. Ap 10% respondentu arī optimālos apstākļos bērnus nevēlētos un vēl 10% vēlētos vienu bērnu. Relatīvi neliels pētījuma dalībnieku skaits norādīja, ka vēlētos četru, piecu vai vairāk bērnu ģimenes.
2. Tie 2022. gada pētījuma dalībnieki, kuri ir uzrādījuši, ka nevēlas nevienu bērnu, arī ne optimālos apstākļos, vienlaikus ir uzrādījuši, ka ir piedzīvojuši mazāk pozitīvu atbalstu no ģimenes bērnībā. Šie pētījuma dalībnieki arī uzrāda, ka viņi ir piedzīvojuši vairāk emocionāli un fiziski vardarbīgu attieksmi ģimenē bērnībā. Šī pētījuma rezultātu analīze norāda, ka bērnībā pārciesta vardarbība var radīt ne tikai dažādas mentālās veselības grūtības, kā, piemēram, depresiju, trauksmi, dusmas vai pēctraumas stresa sindromu, bet šāda nelabvēlīga bērnības pieredze ir saistīta arī ar indivīda vēlmi veidot ģimeni un radīt bērnus.
3. Lielākas ģimenes vēlas tie respondenti, kuriem bērni jau ir un kuri paši ir auguši lielākās ģimenēs. Tie pētījuma dalībnieki, kuri uzrāda, ka vēlētos četrus, piecus vai sešus bērnus, uzrāda, ka vidēji viņiem ir bijuši vairāk brāļu un māsu kā, piemēram, tiem, kuri ir uzrādījuši, ka vēlas vienu bērnu vai nevēlas nevienu bērnu. Arī tie pētījuma dalībnieki, kuri optimāli vēlas trīs bērnus ģimenē, ir auguši salīdzinoši lielākās ģimenēs.
4. Vairāki bērnu radīšanas motīvi tika līdzīgi nozīmīgi novērtēti gan 2004. gan 2022. gadā: “Dzemdējot sieviete rada jaunu dzīvību” ;“Es vēlos piedzīvot sava bērnu

izaugsmi”; “Vecāki sniedz mīlestību bērnam un bērns sniedz mīlestību vecākiem”; “Bērns ir manas dzimtas turpinājums”. Tomēr 2022. gadā kā būtiski mazāk nozīmīgi ir novērtēti bērnu radīšanas motīvi: “Bērns piešķir manai dzīvei patiesu jēgu” un “Bērns rada sajūtu, ka man ir īsta ģimene”. Savukārt, nozīmīgāks ir kļuvis bērna radīšanas motīvs, kas saistīts ar apkārtējās vides drošību.

5. Padziļinātajās intervijās kā galvenās tēmas, kas skar motivāciju radīt bērnus izskanēja nepieciešamība pēc iekšējās pārliecības, pēc personiskās, ģimenes finansiālās drošības, pēc nepieciešamības psiholoģiski sagatavoties, pēc papildus valsts un pašvaldību finansiālā atbalsta, bērnudārzu jautājuma sakārtošanas, ģimenes atbalsta centru izveides, pretimnākošas attieksmes no darba devējiem un informācijas pieejamības par atbalsta saņemšanas iespējām.
6. Līdzīgi nozīmīgi abos pētījumos respondenti novērtēja šādus laulībā stāšanās motīvus: “Laulība ir vēlama, lai… apliecinātu uzticību viens otram”, kā arī “Laulība ir vēlama, lai…radītu stabilitāti’’. Savukārt motīvs “Laulība ir vēlama, lai…veidotu ģimeni, lai būtu bērni” 2022. gadā tika vērtēts nozīmīgi zemāk kā 2004. gadā. Līdzīgi mazāk nozīmīgs motīvs veidot laulību bija arī “Laulība ir vēlama, lai…būtu Dieva svētība”. Izteikti augstāk 2022. gadā tika novērtēts laulību motīvs “Laulība ir vēlama, lai…juridiski nokārtotu īpašumu jautājumus”. Tomēr būtiskas izmaiņas ir pētījuma respondentu vērtējumiem par pārliecību “Laulība ir vēlama, lai … veidotu ģimeni, lai būtu bērni”, šīs pārliecības nozīmīgums 2022. gadā ir daudz zemāks kā 2004. gadā.
7. 2022. gadā gan vecāki, gan skolēni savas ģimenes materiālo situāciju vērtē statistiski nozīmīgi augstāk kā vērtēja 2004. gadā.
8. Salīdzinot visu pieaugušo vērtības pēc ranžējuma 2004. un 2022. gadā, abos mērījumos kā svarīgākās vērtības ir ‘’ģimenes drošība’’ un ‘’veselība’’, šo vērtību nozīmība nav mainījusies pēdējo 18 gadu laikā. Būtiskākās izmaiņas ir notikušas vērtības ‘’bērni un ģimene’’ ranžējumā. Ja 2004. gadā tā bija trešā nozīmīgākā vērtība, tad 2022. gadā tā ir noslīdējusi uz 22. vietu. Savukārt 2022. gadā trešo vietu vērtību rangā ieņem ‘’miers pasaulē’’, kas 2004. gadā bija daudz mazāk

nozīmīga vērtība. Un līdzīgi vērtība ''valsts drošība'' no 24. vietas ir pacēlusies uz 9. vietu 2022. gadā. Drošības vērtību prioritātes pieaugums vistiešākajā veidā ir saistāms ar karadarbību Ukrainā un ar to saistīto trauksmi un bailēm.

9. Pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka 2022. gadā aptuveni divas trešdaļas bērnu uzrāda pozitīvas attiecības ģimenē un attieksmi pret sevi un viena trešdaļa no visiem bērniem ikdienā piedzīvo ļoti labas, emocionāli siltas un atbalstošas attiecības ģimenē. Tomēr, salīdzinot ar 2004. gadā iegūtajiem rādītājiem, 2022. gadā bērni mazāk pozitīvi novērtē savas attiecības ar vecākiem. 2022. gadā iegūtajos datos gan 5., gan 9. klases skolēni procentuāli biežāk uzrāda visu veidu vardarbību, salīdzinot ar 2004. gada datiem, kā īpaša riska grupa tika konstatētas pusaudžu vecuma meitenes, kuras uzrādīja gan augstākus vardarbības rādītājus, gan mazāk pozitīvu attieksmi pret sevi ģimenē. Šie pētījuma rezultāti tiek analizēti un interpretēti, ņemot vērā, ka kopš 2004. gada valsts un nevalstiskās organizācijas ir izstrādājušas un realizējušas vairākas nozīmīgas pret vardarbību vērstas programmas, kas palīdz bērniem un pusaudžiem atpazīt un apzināt dažādas vardarbības formas un izpausmes, līdz ar to, bērni un pusaudži 2022. gadā ir vairāk spējīgi atpazīt vardarbības pazīmes un tās atzīmēt, ja par tām jautā aptaujā.
10. Pieaugušie respondenti 2022. gadā pētījumā visa veida piedzīvoto vardarbību bērnībā uzrāda biežāk kā 2004. gada pētījumā, pie kam sievietes uzrāda augstākus vardarbības rādītājus kā vīrieši, gados vecāki respondenti uzrāda augstākus vardarbības rādītājus kā gados jaunāki. Uzrādītās vardarbības biežuma pieaugums visdrīzāk ir saistāms ar sabiedrības informētības pieaugumu par vardarbības tēmām, ar upuru stigmas un vardarbības kā tabu tēmas samazināšanos, kas vienlaikus var veicināt atsevišķu situāciju, kas satur kādas agresivitātes izpausmes, sensitīvāku uztveri.
11. Analizējot 2022. gada datus, seksuālas vardarbības pieredzei ir tendence ar vecumu samazināties, kas liek domāt, ka gan daudzās normatīvo aktu izmaiņas, gan valsts, pašvaldību un nevalstisko organizāciju nodrošinātais atbalsts seksuālās

vardarbības upuriem un ieguldītais darbs sabiedrības informēšanā ir devis rezultātu un jaunākas paaudzes indivīdi seksuālai vardarbībai bērnībā ir pakļauti salīdzinoši mazāk.

12. Jāņem vērā, ka pētījuma dati ir ievākti COVID-19 pandēmijas ietekmē, kas vecināja stresa un spriedzes pieaugumu daudzās ģimenēs, kas, savukārt, varēja veicināt vardarbīgas uzvedības pieaugumu. Iegūtie pētījuma rezultāti ir balstīti uz pašnovērtējuma aptaujām, līdz ar to secinājumi tiek izdarīti tikai pēc tā, ko pētījuma respondenti ir uzrādījuši kā vardarbīgu rīcību, kas nozīmē, ka iegūtie secinājumi tikai daļēji ir attiecināmi uz reālo vardarbības situāciju ģimenēs.

IETEIKUMI:

Pārliecības, ka "Ģimene ar bērniem rada prieku" popularizēšana

Pētījuma gaitā vairākkārtīgi izskanēja viedoklis, ka bērnu radīšanai ir jābūt paša indivīda vēlmei, nevis atkarīgai no ārējiem faktoriem, tomēr valsts un pašvaldību finansiālais atbalsts ir nozīmīgs papildus dzimstību veicinošs faktors. Ir nepieciešams attīstīt un popularizēt pārliecības, ka bērnu radīšana rada prieku un gandarījumu, ko grūti aizvietot ar ko citu, kā arī veicināt bērnu un ģimenes kā vērtības stiprināšanu sabiedrībā.

Mūsdienās ir ļoti daudz iespēju izmantot dažādus sabiedriskos, sociālos medijus, lai popularizētu dažāda veida idejas, veidojot sabiedrības viedokli. Būtu nepieciešami reklāmas un mārketinga ekspertu viedokļi, kā visefektīvāk veicināt pozitīvas pārliecības par bērna radīšanas psiholoģiskajiem ieguvumiem. Ir zināms, ka cilvēks tipiski ietekmējas no pozitīviem piemēriem, ko rāda sabiedrībā populāras vai iecienītas personas. Šādu cilvēku pozitīvi pašpieredzes stāsti par veiksmīgām attiecībām ģimenē un prieku, ko rada ģimene ar bērniem, varētu būt viens no veidiem, kā veicināt pozitīvu pārliecību par ģimeni un bērniem veidošanos.

Priekšrocību popularizēšanas organizēšana

Lai veicinātu un popularizētu pārliecības par bērna radīšanas un audzināšanas prieku un gandarījumu, ir ieteicams iesaistīt noteiktas valsts un pašvaldību struktūras, kā arī nevalstiskās organizācijas. Tomēr pašreizējā valsts un pašvaldību struktūru kontekstā nav skaidri redzams, kuram būtu uzdevums vai atbildība veicināt pozitīvus uzskatus un pārliecības par bērna radīšanas priekšrocībām. Valsts līmenī būtu skaidri jānosaka, kura struktūra varētu uzņemties šo sabiedriskās un individuālās pārliecību veicināšanas darbību koordinēšanu.

Veicināt pārliecības par iespējamību būt "pietiekoši labam vecākam"

Pētījuma gaitā izskanēja viedoklis, ka reizēm jauni cilvēki baidās no "pārāk lielās atbildības", ko viņi izjūt saistībā ar bērna radīšanu. Mūsdienās sabiedriskajos medijos un

dažādos interneta portālos ir pieejama ļoti plaša spektra informācija un padomi par bērnu audzināšanu, kas veicina uzskatus, ka vēlams būt "perfektam vecākam" – un, ja vecāks nav ''perfekts'' un pieļauj normālas audzināšanas kļūdas, viņš varētu tikt uzskatīts par vardarbīgu vecāku un saņemt sabiedrības nosodījumu, iespējams pat atzīts par vainīgu likuma priekšā. Bailes nebūt perfektam vecākam var atturēt no vēlmes radīt bērnus. Lai palīdzētu kliedēt daļas respondentu raizes par bērniem kā «pārāk lielu atbildību», nepieciešams vairot iespējas vecākiem saņemt pozitīvu atgriezenisko saiti par veselīgu bērnu vecāku attiecību veidošanu un popularizēt psiholoģijā plaši pieņemtu viedokli, ka nav jābūt perfektam vecākam, pietiek būt ''pietiekoši labam vecākam''.

Finansiālā atbalsta turpināšana un palielināšana

Pētījuma gaitā izskanēja dažādi viedokļi par esošo valsts un pašvaldību atbalstu ģimenēm ar bērniem. Vairākkārtīgi tika minēts, ka nozīmīgāka par šādu ārējo atbalstu ir iekšējā pārliecība par vēlmi radīt bērnus un personiskā finansiālā stabilitāte, tomēr ārējais finansiālais atbalsts var kalpot kā papildus motivējošs faktors ģimenes radīšanā un paplašināšanā. Pētījuma dalībnieki visbiežāk minēja, ka būtu nepieciešams lielāks ikmēneša bērna naudas maksājums, lai segtu bērnu ikdienas vajadzības. Tāpat būtu nozīmīgi, ja vecāki īslaicīgi varētu saņemt lielāku finansiālu atbalstu, ja ģimenē ir iestājusies krīzes situācija, kas saistīta ar krasu finanšu līdzekļu samazinājumu. Tas vairotu finansiālās drošības izjūtu, ka sastopoties ar neparedzētiem dzīves apstākļiem, vecāks nepaliek viens un spēj savam bērnam/-iem nodrošināt līdzvērtīgu dzīves līmeni iepriekšējam, kamēr situācija tiek stabilizēta.

Bērnudārzu pieejamība un kvalitāte

Kaut gan pētījuma dalībnieki pozitīvi novērtēja, ka pēdējos gados ir uzlabojusies valsts pirmsskolas izglītības iestāžu pieejamība un iespēja saņemt daļēju atbalstu par maksājumiem privātajiem bērnudārziem, daudzkārt izskanēja viedoklis, ka, lai radītu lielāku drošību ģimenēm, kas vēlas radīt bērnus, bērnudārza bezmaksas pieejamība būtu obligāti jānodrošina visām ģimenēm. Tāpat pētījuma dalībnieki izteica bažas par pieejamo pirmsskolas iestāžu darba kvalitāti, tādēļ būtu svarīgi mazināt sabiedrības aizspriedumus

pret pašvaldības pirmskolas izglītības iestādēm. Visdrīzāk šādas bažas radušās no skaļi izskanējušām problemātiskām situācijām pirmskolas izglītības iestādēs, līdz ar to būtu svarīgi stiprināt pirmsskolas izglītības iestāžu pozitīvo tēlu sabiedrībā, vairāk un daudz redzamāk sniedzot informāciju par tām pirmsskolas izglītības iestādēm, kur bērni saņem kvalitatīvu un mūsdienīgu pirmsskolas izglītību un psiholoģiski augstvērtīgu emocionālo atbalstu.

Dažāda veida pretimnākšana no darba devējiem

Vairākkārtīgi pētījuma dalībnieces, mātes ar bērniem vai sievietes, kas vēlas radīt bērnus, izteica viedokli, ka viņām ir svarīgi nezaudēt profesionālās iemaņas un būtu vēlama lielāka pretimnākšana no darba devējiem. Šāda pretimnākšana varētu būt gan kā elastība darba grafikā, gan organizējot īpašus dārziņus vai silītes pavisam maziem bērniem, kas dotu iespēju darba laikā mātei atrasties bērna tuvumā. Tāpat vēlamas būtu darba (samazinātā apjomā) savienošanas iespējas ar bērna kopšanas atvaļinājumu.

Par ģimenes atbalsta centriem

Ir svarīgi jaunajiem un potenciālajiem vecākiem vairot drošību, ka vecāks «nepaliks viens ar savu bērnu». Vecākam, protams, ir primārā atbildība par savu bērnu, bet viņam arī ir nepieciešama pārliecība, ka vajadzības gadījumā ir brīvi pieejama valsts/pašvaldības sniegtā palīdzība. Kā arī viņš ir informēts par to.

Pētījuma gaitā izskanēja viedoklis, ka būtu jāveido atbalsta centri, kur vecākiem būtu iespēja gūt bezmaksas padomus un profesionālu palīdzību dažāda veida bērna fiziskās un mentālās veselības problēmu gadījumos vai gadījumos, kad vecākam nepieciešams atbalsts bērna audzināšanā. Šādā centrā topošie vecāki varētu vērsties pēc atbalsta gan pirmsdzemdību periodā, gan pēcdzemdību periodā, kad ir nepieciešami padomi un emocionālais atbalsts visdažādāko jaundzimušā un jauno vecāku adaptācijas problēmu vai jautājumu risināšanā. Šāds atbalsts un palīdzība būtu nepieciešama arī tālākos bērnības un pusaudžu gados. Atbalsta centros būtu jāpiedāvā dažādas bērnu emocionālās audzināšanas programmas un vecāku emocionālā un fiziskā atbalsta programmas. Tāpat šajos centros būtu jābūt pieejamai literatūrai un informatīviem materiāliem.

Šīm programmām un speciālistu konsultācijām atbalsta centros ir jābūt brīvi pieejamām, bez vajadzības formāli pierādīt to nepieciešamību, jo atbalsts ir būtisks visiem vecākiem, ne tikai tiem, kuri nonāk grūtībās. Jebkurai ģimenei ir būtiski zināt, ka tā var saņemt to palīdzību, kas ir nepieciešama un šai palīdzībai jābūt tik daudzveidīgai, lai atbilstu katras ģimenes vajadzībām.

Palīdzība un informācija saistībā ar reproduktīvo veselību

Pētījuma dati 2022. gadā, līdzīgi kā 2004. gadā, rāda, ka pieaugušie bez bērniem un pieaugušie ar vienu bērnu biežāk kā pārējās respondentu grupas atzīmēja veselības problēmas, kas ietekmē spēju radīt bērnus. Tas norāda, ka ir ļoti svarīgi valstij turpināt atbalstīt Valsts apmaksātās neauglības ārstēšanas programmas un tās paplašināt pēc vajadzības.

Svarīgi arī nodrošināt, ka pusaudži un jaunieši valsts izglītības programmu ietvaros saņem kvalitatīvu, zinātniski precīzu informāciju par reproduktīvās veselības jautājumiem.

Par informācijas pieejamību

Ļoti svarīgi ir nodrošināt, ka jaunajiem un potenciālajiem vecākiem būtu viegli pieejama informācija par visu esošo finansiālo un cita veida palīdzību, kas ģimenēm ar bērniem ir pieejama no valsts un no pašvaldībām.

Vardarbības un tās seku mazināšanas nozīme

Tā kā vardarbības pieredze ģimenē bērnībā bieži ir saistīta ar nevēlēšanos radīt bērnus, ir nepieciešams paplašināt psiholoģiskā atbalsta pieejamību tiem indivīdiem, kuri ir piedzīvojuši vardarbīgu izturēšanos ģimenē bērnībā. Cilvēkiem, kuri guvuši šādu traumatisku pieredzi, ir nepieciešams saņemt atbilstošu emocionālu, psiholoģisku un sociālu atbalstu un palīdzību, lai atrisinātu radušās grūtības, iemācītos veidot veselīgas attiecības, iedrošinātu veidot ģimenes un radīt bērnus.

Pētījumā uzrādītās vardarbības biežums gan bērniem, gan pieaugušajiem norāda uz nepieciešamību turpināt uzturēt, pilnveidot un attīstīt esošos un veidot jaunus visa veida informatīvos un atbalsta pasākumus:

- sabiedrības izglītošana par vardarbības negatīvo ietekmi uz personības un emocionālo attīstību, vardarbības atpazīšanu un rīcību, sastopoties ar vardarbības gadījumu,
- vardarbības upuru atbalstīšanu, nodrošinot valsts un pašvaldības visa veida palīdzību ne tikai īstermiņā, bet arī ilgtermiņā, dažādojot pakalpojumu klāstu, lai to varētu piemērot katra indivīda aktuālajām vajadzībām un vardarbības radītajām sekām.
- vardarbības veicēju resocializāciju, nodrošinot valsts un pašvaldības visa veida palīdzību, atbilstoši indivīda grūtībām. Līdz ar to ir nepieciešamas ne tikai speciālas programmas, kas paredzētas vardarbības veicējiem, bet arī specifiska palīdzība noteiktu prasmju attīstīšanai un problēmu mazināšanai, piemēram, pakalpojumi, kas palīdzētu uzlabot audzināšanas prasmes, emociju un impulsīvas uzvedības kontroli, atkarības problēmu mazināšanu u.c.

Turpināt pētniecību

Uzrādītās vardarbības biežuma pieaugums, gan bērniem, gan pieaugušajiem norāda uz nepieciešamību veikt turpmākus pētījumus, kas ļautu noskaidrot, gan izpratni par katru vardarbības veidu, gan kādas darbības tiek atpazītas kā noteikta veida vardarbība. Uzmanību turpmākajos pētījumos, būtu jāpievērš dzimumatšķirībām, kas ļautu precīzāk identificēt tos riska faktorus, kas meitenes, īpaši pusaudžu vecumā, vairāk pakļauj visa veida vardarbībai.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

Austers, I. (2002). Attribution of value stereotypes as a consequence of group membership: Latvian and Russian students living in Latvia compared. *International Journal of Intercultural Relations*, 26, 273 – 285.

Bardi, A., & Goodwin, R. (2011). The dual route to value change: Individual processes and cultural moderators. Journal of Cross-Cultural Psychology, 42(2), 271–287

Bardi, A., Lee, J.A., Hofmann-Towfigh, N., & Soutar, G. (2009). The structure of intraindividual value change. *Journal of Personality and Social Psycology*, 5, 913-929

Beaujouan, E., & Solaz, A. (2019). Is the family size of parents and children still related? Revisiting the cross-generational relationship over the last century. *Demography* 56, 595–619 (2019). https://doi.org/10.1007/s13524-019-00767-5

Berridge, K. C., Robinson, T. E., & Aldridge, J. W. (2009). Dissecting components of reward: "liking", "wanting," and learning. *Current Opinion in Pharmacology, 9,* 65–73. http://dx.doi.org/10 .1016/j.coph.2008.12.014

Bērnu tiesību aizsardzības likums, (redakcija uz 01.07.2022), www.likumi.lv

Briere, J. (1995). *Trauma Symptom Checklist for Children: Professional Manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.

Briere, J. (1995). *Trauma Symptom Inventory: Professional Manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.

Caron, F., Plancq, M.-C., Tourneux, P., Gouron, R., & Klein, C. (2020). Was child abuse underdetected during the COVID-19 lockdown? *Archives De Pédiatrie*, *27*(7), 399–400. https://doi.org/10.1016/j.arcped.2020.07.010

Cropley, A. (2002). Qualitative Research Methods. Rīga : Zinātne.

Fink, L.A. & Bernstein, D. (1995). Initial Reliability and Validity of the Childhood Trauma Interview: A New Multidimensional Measure of Childhood Interpersonal Trauma. *American Journal of Psychiatry*, 15:9, 1329 – 1335.

Guedes, M., Pereira, M., Pires, R., Carvalho, P., & Canavarro, M. C. (2013). Childbearing motivations scale: construction of a new measure and its preliminary psychometric properties. *Journal of Child and Family Studies*, 24(1), 180–194.

Katus, K., Puur, A., & Sakkeus. L. (2008) Family formation in the Baltic Countries: A transformation in the legacy of state socialism, *Journal of Baltic Studies*, 39:2, 123-156, DOI: 10.1080/01629770802031218

Kaufman, J. S., Allbaugh, L. J., & Wright, M. O. (2018). Relational wellbeing following traumatic interpersonal events and challenges to core beliefs. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy, 10*(1), 103–111. https://doi.org/10.1037/tra0000253

Kruglanski, A. W. (2017). Motivational phases on the road to action. *Motivation Science, 3*(3), 196–207. https://doi.org/10.1037/mot0000072

Lois, D., & Arránz Becker, O. (2013). Is fertility contagious? Using panel data to disentangle mechanisms of social network influences on fertility decisions. *Advances in Life Course Research*, 21, 123–134.

Majdzińska, A. (2022). The typology of first marriage patterns in Europe. *Journal of Geography, Politics and Society*, *12*(3), 14–30. https://doi.org/10.26881/jpgs.2022.3.02

Miller,W. B. (2011). Differences between fertility desires and intentions: Implications for theory, research and policy. *Vienna Yearbook of Population Research* 2011, 9, 75–98. https://doi.org/10.1553/populationyearbook2011s75

Nachoum, R., Moed, A., Madjar, N., & Kanat-Maymon, Y. (2021). Prenatal childbearing motivations, parenting styles, and child adjustment: A longitudinal study. *Journal of Family Psychology, 35*(6), 715–724. https://doi.org/10.1037/fam0000826

Raman, S., Harries, M., Nathawad, R., Kyeremateng, R., Seth, R., & Lonne, B. (2020). Where do we go from here? A child rights-based response to COVID-19. *BMJ Paediatrics Open*, *4*(1). https://doi.org/10.1136/bmjpo-2020-000714

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M.P. Zanna (Ed.) // Advances in experimental social psychology. Vol 25 (pp. 1-65). New York: Academic Press.

Sebre, S. (2000). Dissociation, hostility, resentment and intolerance in relation to familial and political abuse. *Journal of Baltic Psychology*, 1(1), 27-45.

Sebre, S. (2002). Breaking Intergenerational Cycles of Child Emotional and Physical Abuse in Latvia. 5th International Baltic Psychology Conference, Tartu, 2002.

Sebre, S., Ļebedeva, L., & Trapenciere, I. (2004). "Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte", ANO Bērnu fonda UNICEF, Latvijas biroja, atbalstīts un publicēts ziņojums

Sebre, S., Sprugevica, I., Novotni, A., Bonevski, D., Pakalniskiene, V., Popescu, D., Turchina, T., Friedrich, W., Lewis, O. (2004). Cross-cultural comparison of child reported emotional and physical abuse: Rates, risk factors and psychosocial symptoms. *International Journal of Child Abuse and Neglect*, 2004

Sharma, S., Wong, D., Schomberg, J., Knudsen-Robbins, C., Gibbs, D., Berkowitz, C., & Heyming, T. (2021). Covid-19: Differences in sentinel injury and child abuse reporting during a pandemic. *Child Abuse & Neglect*, *116*, 104990. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.104990

Straus, M. A. (1995). *Manual for the Conflict Tactics Scales.* Durham, N.H: Family Research Laboratory, University of New Hampshire.

World Health Organization. Child maltreatment; 2020. Pieejams https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment.

Xiong, J., Lipsitz, O., Nasri, F., Lui, L. M. W., Gill, H., Phan, L., Chen-Li, D., Iacobucci, M., Ho, R., Majeed, A., & McIntyre, R. S. (2020). Impact of COVID-19 pandemic on mental health in the general population: A systematic review. *Journal of affective disorders*, 277, 55–64.